

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE
Pedagogická fakulta
Katedra primární pedagogiky

NÁŘEČÍ URČIC A OKOLÍ.

Porovnání stavu v 50. letech 20. století a v současnosti.

THE DIALECT OF THE URČICE AREA.

A Comparison of the Situation in the 1950s and Today.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.

Autorka:

Klára Čížková

Studijní obor:

Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Forma studia:

prezenční

Rok a měsíc dokončení diplomové práce: listopad 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne: 20. 11. 2009

Podpis:

Klára Čížková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat všem respondentům, kteří se zúčastnili mého výzkumu, zvláště řediteli základní školy v Určicích. Dále děkuji Tomáši Budínovi za pomoc při korektuře textu, Aleši Jiráskovi za technickou pomoc při zpracování zvukových nahrávek, Jaroslavu Čížkovi za poskytování přepravy do Určic během terénního výzkumu a také vedoucí diplomové práce PhDr. Martině Šmejkalové, Ph.D. za přínosné připomínky pro zpracování.

Obsah

1. Obsah.....	4
2. Úvod.....	5
3. Cíle diplomové práce	6
4. Česká nářečí	11
5. Nářečí (dialekt) – definice.....	12
5.1. . Středomoravská nářečí	14
5.2. . Centrální středomoravská podskupina	16
5.3. . Hanácké nářečí	17
6. Běžná mluva a její charakteristiky	19
7. František Kopečný: <i>Nářečí Určic a okolí</i> (1957).....	20
8. Obsah knihy <i>Nářečí Určic a okolí</i> (1957).....	24
8.1. . Hláskosloví.....	24
8.2. . Kmenosloví.....	25
8.3. . Tvarosloví – morfologie.....	29
8.4. . Skladba.....	31
8.5. . Slovníček.....	32
9. Terénní výzkum	33
9.1. . Hláskosloví.....	33
9.2. . Slootovrba	33
9.3. . Tvarosloví	49
9.4. . Slovní zásoba respondentů	51
9.5. . Skladba.....	54
9.6. . Rozbor reprezentativních nahrávek.....	57
10. Reflexe místního dialektu určickými občany.....	97
11. Obecné závěry z terénního výzkumu	99
12. Závěr	104
13. Seznam použité literatury	108
14. Resumé.....	110
15. Summary	110
16. Klíčová slova.....	111
17. Přílohy	1
17.1. František Kopečný	1
17.2. Dotazník	9
17.3. Statistiky výskytů	11
17.4. Paradigmata.....	18
17.5. Přepis dalších nahrávek	23

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se od počátku chtěla věnovat tématu nářečí. Původně jsem měla v úmyslu srovnávat současnou mluvu v Praze a v Prostějově. Jednalo by se tedy o srovnání obecné češtiny (interdialektu) a nářečí středomoravského (hanáckého).

Později jsem však objevila knihu Františka Kopečného s názvem *Nářečí Určic a okolí* z roku 1957, která mě přivedla k myšlence srovnávat mluvu v Prostějově dříve a nyní. Určice se nacházejí blízko Prostějova a předpokládala jsem tedy, že by bylo možné srovnávat tato dvě místa – Určice dříve a Prostějov nyní. Dozvěděla jsem se však, že už v době vzniku knihy (1957) se mluva ve městech v této oblasti (Prostějov, Olomouc, Vyškov, Boskovice) lišila od nářečí používaného v okolních obcích. Došla jsem tedy k závěru, že bude vhodnější srovnávat ne dvě místa (Prostějov a Určice), ale pouze mluvu v Určicích, a to diachronně – porovnáním stavu v 50. letech minulého století a situace v současnosti. Pro 50. léta mi jako podklad sloužila výše zmíněná publikace F. Kopečného. Současnou situaci jsem zjišťovala pomocí nahrávek mluvy (MP3 záznamy rozhovorů s určickými respondenty) a pomocí dotazníků vyplněných žáky 8. a 9. třídy základní školy v Určicích a také několika vyučujícími této školy.

Cíle diplomové práce

Ve své diplomové práci se pokusím zodpovědět následující otázky:

Používá se ještě v Určicích a okolí nářečí popsané v knize F. Kopečného?

V čem se centrální hanácké nářečí v oblasti Určic změnilo; ve kterých jazykových rovinách nacházíme největší změny?

Existují výrazné generační rozdíly v užívání místního dialektu?

Používají ještě mladí lidé místní dialekt nebo ho znají alespoň pasivně?

Objevuje se u obyvatel Určic v rozhovoru s mluvčím odjinud code-switching („přepínání“ z místního dialektu do interdialektu či jiné jazykové variety)?

Jaká je reflexe užívání místního dialektu jeho mluvčími?

Je dnešním obyvatelům Určic známá slovní zásoba zachycená v Kopečného nářečním slovníčku? Je to jejich aktivní či pasivní slovní zásoba?

Použité metody

Při terénním výzkumu jsem použila tyto metody:

1. Dotazník

Pomocí dotazníků jsem zkoumala oblast slovtvorby a lexikologie. Tyto jazykové roviny považuji za snadno zkoumatelné právě dotazníkem. V oblasti lexikologie jsem se inspirovala Kopečného slovníčkem místní mluvy (obsaženém v knize *Nářečí Určie a okolí*), z něhož jsem vybrala 16 slov tak, aby byla zastoupena z největší části slova běžně používaná, ale také 3 slova zanikající (v době vzniku slovníčku) a 1 slovo afektivní.

V oblasti slovtvorby jsem otázky tvořila na základě údajů obsažených v Kopečného knize (kapitola *Kmenosloví*). Zjišťovala jsem užívání jmen obyvatelských, přechýlených podob mužských příjmení, deminutiv, augmentativ, apelativ a také současně používaná hypokoristika. U každého okruhu otázek jsem uvedla ukázky možných odpovědí. Tyto příkladové odpovědi mohou některé respondenty ovlivnit, myslím si však, že mnohým z nich pomohou lépe otázce porozumět.

Dotazník má rozsah 2 strany formátu A4, což je podle mého názoru vyhovující. Kratším dotazníkem s méně otázkami bych získala málo informací o daných jazykových oblastech a delší dotazník by byl pro mnoho respondentů pravděpodobně odrazující. Formulář dotazníku je přiložen v přílohách s. 8.

Dotazníky jsem předložila k vyplnění 41 žákům určické základní školy v rozmezí 13-16 let (8. a 9. třída) a také 6 vyučujícím (v rozmezí 35-62 let). V rámci základní školy jsem záměrně zvolila respondenty tohoto věku (dvě nejvyšší třídy – osmou a devátou), jelikož jsem předpokládala, že lépe porozumí zadání úloh a budou více schopni reflektovat svou běžnou mluvu. Jsem si však zároveň vědoma toho, že ani dospělé osoby či dokonce profesionální lingvisté nedokážou stoprocentně posoudit, co opravdu v běžné mluvě používají, a co nikoliv. U respondentů tohoto věku, navíc bez speciálního vzdělání, se tudíž dají očekávat velké odchylky odpovědí od jejich skutečné

běžné mluvy. Při zkoumání spontánní komunikace bych však pravděpodobně nezískala potřebný materiál, tj. konkrétní hledané výrazy.

2. Pořízení MP3 nahrávek mluvy místních mluvčích a jejich rozbor.

Při pořizování nahrávek jsem použila metodu řízeného rozhovoru. V první části výzkumu jsem respondentům předložila seznam osmnácti nářečních slov, vybraných z Kopečného slovníčku, a žádala jsem je o vysvětlení jejich obsahu. Mým cílem bylo zjistit jejich znalost daných nářečních výrazů (tedy výzkum v oblasti lexikologie) a také zachycení autentické mluvy rodilých mluvčích (výzkum dalších jazykových rovin). Předpokládala jsem, že při vysvětlování obsahu daných slov se respondenti více soustředí na objasnění významu slov a nebudou tolik zaměřeni na formu své výpovědi a jejich výpověď bude tedy přirozenější.

3. Přepis nahrávek mluvy a následný rozbor nářečních jevů, které se v nich objevily.

Pravidla zvolená pro přepis nahrávek

Pro přepis nahrávek jsem si sestavila soubor pravidel, z nichž některá jsou převzata z přepisů F. Kopečného, jiná z knihy *Mluvená čeština na Moravě* (podle D. Davidová, aj., 1997, s. 148) a několik dalších jsem si pro vlastní potřebu vytvořila sama. CD-ROM s nahrávkami rozhovorů je přiložen v přílohách.

Pravidla převzatá od F. Kopečného:

- nerozlišování y a i (vše zaznamenáno jako i)
- označování každého *d'*, *t'*, *ň*
- psaní *hje*, *pje*, *vje* místo *bě*, *pě*, *vě*

Pravidla převzatá od autorů knihy *Mluvená čeština na Moravě*:

- zápis skutečně vyslovených hlásek (bez ohledu na pravopis)
- nerozlišování velkých a malých písmen (vše psáno malými písmeny)

- zaznamenávání pauz v hovoru lomítkem
- rozlišování skutečné kvantity samohlásek (př. *duvot* x *dúvot*, *pisňički* x *písňički*)
- označování znělosti a neznělosti souhlásek příslušným typem litery (např. *vús*)
- zaznamenávání asimilace znělosti

Vlastní pravidla:

- označování nedokončené výpovědi třemi tečkami
- nesrozumitelná část hovoru (slovo či část věty) zaznamenána třemi pomlčkami
- osobní jména v hovoru nahrazena čtyřmi pomlčkami
- psaní *x* místo *ch*

4. Vyhodnocení získaných materiálů.

Při hodnocení získaných odpovědí jsem zjišťovala statistiky četnosti určitého výrazu či tvaru slova (viz přílohy s. 10). Získané výsledky jsem srovnávala s údaji Kopečného.

Respondenti

Do svého výzkumu jsem zahrnula mluvčí ve věku od 9 do 86 let pocházející z Určic či blízkého okolí. Jednalo se o různé skupiny osob (např. žáci a učitelé základní školy v Určicích, pracovníci zemědělského družstva, členové zájmového spolku, atd.). Respondenty jsem oslovovala na mnoha různých místech, například v obchodě, v hostinci, v cukrárně, v sokolovně, ve škole. Některé rozhovory se odehrály v domácnostech, jiné přímo na ulici, což v některých případech ovlivnilo jejich kvalitu. Většina záznamů je však dobře srozumitelná.

Pro následné hodnocení získaných údajů jsem respondenty rozdělila do pěti věkových kategorií:

děti (ve věku do 15 let)

mladá generace (16-35 let)

střední generace (36-55 let)

starší generace (56-70 let)

nejstarší generace (nad 70 let)

Česká nářečí

Termínem česká nářečí označujeme obvykle nářečí na celém českém jazykovém území. Chceme-li vydělit pouze nářečí na území Čech, užíváme termín česká nářečí v užším smyslu.

Nářečí českého jazykového území se dělí na čtyři základní skupiny, a to na nářeční skupinu českou, středomoravskou, východomoravskou a slezskou. Výrazným diferenčním znakem jsou zejména střídnice za staré *y*, *ú*, které jsou pokládány za základní dělidlo nářečí českého jazyka. J. Bělič uvádí, že tzv. česká nářečí v užším smyslu mají za původní *y* dvojhlásku *ej* (např. *starej bejk*, *sejtko*) proti spisovnému *y*, *í*; za původní *ú* dvojhlásku *ou*, (např. *houser*, 3. os. pl. *nesou*) ve shodě se spisovnou češtinou; tzv. středomoravská neboli hanácká nářečí mají za někdejší *y*, *ú* hlásky *é*, *ó* (např. *staré bek*, *sétko*, *hóser*, *nesó*); tzv. východomoravská nebo též moravskoslovenská nářečí mají s výjimkou některých drobných úseků v jižnější části území *í*, v severnější pak skutečně vyslovované *y* a téměř všude *ú* (tj. *starí bík*, *sítkol/starý býk*, *sýtko*, *húser*, *nesú*); tzv. slezská neboli lašská nářečí mají za staré *y*, *ú* zpravidla *y*, *u*, např. *stary byk*, *sytkol/sitkolšytko*, *huser*, *ňesu*.

Základní charakteristika nářečních skupin však neplatí bez výjimky. Příslušnost nářečí k určité nářeční skupině se zpravidla projevuje soustavou většího počtu znaků, přitom se leckde vyskytují také jevy, které jsou od ostatních nářečí dané skupiny odlišné a buď vyznačují jen ono nářečí nebo častěji větší úsek, mnohdy spojují části jedné nářeční skupiny se skupinami sousedními.

Pro moji práci je nejpodstatnější nářeční skupina středomoravská (dříve označovaná jako nářečí hanácká), která se dále dělí na centrální, jižní, západní a východní středomoravskou podskupinu. Oblast Určie a okolí, kterou se ve své práci zabývám, náleží k centrální středomoravské podskupině. F. Kopečný tuto oblast označuje termínem centrální nářečí hanácké a udává, že tento typ nářečí však zeměpisně nezaujímá střed nářečí hanáckých, nýbrž jejich severní až severozápadní oblast.

Nářečí (dialekt) – definice

V dosavadní odborné literatuře se objevují různé definice pojmu nářečí a jednotlivých nářečních skupin. Pro porovnání uvádím definice nářečí a také charakteristiky středomoravského nářečí (u některých autorů nazvané hanácké nářečí) a centrální středomoravské podskupiny od různých autorů a z různých období, a to od F. Bartoše (1895), B. Havránka (1934), J. Běliče (1972), K. Fice (1997) a také z *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002).

Nářečí

Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002) je nářečí (dialekt) strukturní varietou jazyka ve vztahu k jiné varietě. Jedná se o dílčí jazykový útvar ve vztahu k celku, který představuje komplexní kategorii lingvistickou, sociologickou a historickou. Někdy bývá chápán jako útvar bez potřeby stylistického rozvrstvení, jež je vlastní spisovnému jazyku; dialekt je nicméně úkonnější v sémantických okruzích vztahujících se k běžnému životu (na rozdíl od spisovného jazyka má bohatě rozvinutou slovní zásobu v okruhu pojmů označujících pohyb nebo konkrétní smyslové vjemy, popř. vyjadřujícího emocionalitu). Ve vztahu ke svému protipólu, tj. ke spisovnému jazyku, je dialekt označován jako útvar se svébytnou strukturou a jednoduchou tuhou normou, který je omezený na mluvenou neveřejnou (soukromou) spontánní komunikaci.

Některé dialekty uchovávají mnohdy ještě dnes stav velmi starobylý, a to nejen dialekty archaické. S vývojem jazykového společenství a se změnou společenských a ekonomických podmínek však pozvolna zanikají mnohá úzce lokální specifika a formují se (nestrukturní) interdialekty, v nichž se odrážejí i vývojové tendence, které mohou ovlivňovat konstituování normy. Interdialekty jsou jazykové útvary vznikající působením prestižní variety národního jazyka a také, jak píše I. Bogoczová, vlivem místních dialektů.

Interdialekt je útvar národního jazyka vznikající vzájemným působením tradičních teritoriálních dialektů. V Čechách proces nivelizace dosti pokročil, zatímco na Moravě a ve Slezsku lze pozorovat jen jednotlivé jeho projevy; často jde pouze o dílčí vývojové

změny. Interdialekt není generačně tak omezený jako dialekt, ale plní tytéž komunikační funkce; je především jazykem intimní komunikace. Na úrovni interdialektu se mnohdy uplatňují některé celonárodní tendence vývoje, například rozsáhlá nivelizace koncovek. (podle I. Bogoczová, 2000, s. 11).

Pojem nářečí (dialekt) většinou označuje tradiční teritoriální dialekt, což je útvar národního jazyka územně vymezený a určený vztahem k jiným teritoriálním varietám a k jazyku národnímu. Bohuslav Havránek popisuje existenci místních dialektů ve vztahu k národnímu jazyku takto: „Denní zkušenost nás poučuje, že obyvatelstvo české národnosti v zemi české a moravskoslezské a konečně i příslušníci naší národnosti za hranicemi nemluví všichni všude a stále stejně. Jednotným společným jejich jazykem je toliko spisovná čeština, ale část obyvatelstva nemluví vůbec spisovným jazykem a část užívá ho jen někdy. Jazyk, kterým se běžně mluví, liší se nejen od jazyka spisovného – a na rozdíl od něho jej nazýváme jazykem lidovým –, nýbrž je také vzájemně mezi sebou rozlišen podle různých krajů a míst (rozlišen geograficky) a rozeznáváme proto v lidovém jazyce v Čechách, na Moravě a ve Slezsku různá česká nářečí místní (místní dialekty).“ (B. Havránek, 1934, s. 84).

V souvislosti s dialekty místními zmiňuje B. Havránek také nářečí sociální, jež s užíváním místních nářečí alespoň v Havránkově době úzce souvisela. „Kromě těchto rozdílů místních (lokálních) vyskytají se v řeči příslušníků české národnosti také rozdíly podle příslušnosti mluvčích k jisté sociální vrstvě. Tyto sociální rozdíly (sociální nářečí) se odrážejí i v míře, v jaké kdo užívá v řeči lidového jazyka místního (místního nářečí) a jazyka spisovného, resp. různých stupňů mezi jazykem lidovým a spisovným totiž jazyka obecného nebo spisovného hovorového.“ (B. Havránek, 1934, s. 84 n.). Rozdíly v běžné mluvě dříve úzce souvisely s původem mluvčího. „Na venkově v rolnických okrscích, kde je složení obyvatelstva sociálně jednotnější, mají převahu rozdíly místní a také hranice těchto místních rozdílů jsou určitější; v městech a v průmyslových střediscích jasněji vystupují rozdíly sociální a rozdíly místní a zvláště jejich hranice se stírají, např. na Kladensku, Mostecku a Ostravsku.“ (B. Havránek, 1934, s. 85). Podobně jako B. Havránek vymezuje místní nářečí i Jaromír Bělič. Nazývá je nářečí zeměpisná neboli geografická. Kromě dílčích rozdílů mezi jednotlivými zeměpisnými nářečími však zdůrazňuje také velké množství shod. Tyto shody podle něj naprosto

převažují, a proto se tedy příslušníci různých nářečí mohou bez větších potíží dorozumět. Také J. Bělič se zmiňuje o rozdílech společenského charakteru, které zahrnují například nespisovné „profesionální“ výrazy různých oborů a také emocionálně zabarvené výrazy z tzv. slangů (např. mluva sportovců či studentská mluva). Tyto jazykové útvary označuje jako nářečí společenská (sociální) nebo též vrstevná. Společenská nářečí se však podle J. Běliče liší od místních tím, že se nejedná o ucelené strukturní útvary, vyznačující se vedle určitých zvláštních slov a slovních spojení také osobitými sestavami znaků hláskoslovných a mluvnických, jako je tomu u nářečí zeměpisných. (podle J. Běliče, 1972, s. 9n.).

Středomoravská nářečí

Jednu ze čtyř hlavních nářečních skupin objevujících se na území našeho státu představují středomoravská nářečí. Podle Karla Fice pokrývají **středomoravská nářečí** téměř celou **západní polovinu Moravy**. Na západě sousedí s nářečími českými, na východě s nářečími východomoravskými. Jejich severní hranici tvoří území bez tradičních dialektů, oddělující je od nářečí slezskomoravských. Na jihu dosahují středomoravská nářečí téměř až ke státní hranici. Středomoravská nářeční oblast se skládá ze **dvou hlavních úseků, centrálního a jižního**, a z okrajových úseků se znaky přechodovosti mezi středomoravskými nářečími a sousedními oblastmi – úsekem východním a západním. Území středomoravských nářečí vymezuje izoglosa **rozšíření střídnic za staré ý a ú**, kterými zde jsou **é a ó** (*stréc, moka*), **proti českým ej a ou** (*strejc, mouka*) a **východomoravským í/ý a ú** (*stríc/strýc, múka*).

Zeměpisně zahrnuje oblast středomoravských nářečí přibližně území etnografických regionů Hané, Podhorácka a Brněnska, k nimž se připojuje na severu Zábřežsko, na východě Holešovsko, na jihovýchodě tzv. hanácké Slovácko, na jižní Moravě Hustopečsko a Znojemsko a na západě Třebíčsko. Administrativními a kulturními centry jsou zde především města Brno a Olomouc.

(podle K. Fice, aj., 1997, s. 22).

Přestože územní plocha této nářeční skupiny není příliš velká, nacházíme ve středomoravských nářečích větší množství rozlišujících rysů, než je tomu u nářečí

českých v užším smyslu. J. Bělič tento stav popisuje takto: „Středomoravská nářečí se na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu mezi sebou navzájem liší i v některých nejzákladnějších znacích. Přes menší územní rozsah je jejich diferenciacce vůbec hlubší, a přestože v nich v novější době rovněž působí mezinářeční a nadnářeční vyrovnávací tendence, jimiž je starší stav místy hodně rozkolísán a rozrušen, přece jen krajový charakter mluvy většinou vystupuje výrazněji.“ (J. Bělič, 1972, s. 244).

Také Karel Fic zmiňuje množství izoglos nářečních jevů, které probíhají touto nářeční oblastí. Některé rysy středomoravského nářečí jsou podle něj společné s mluvou v Čechách, např. úženi typu *mlíko*, *velkí pole*, jiné jevy mají naopak společné jen s nářečními oblastmi na Moravě. Z nich je nejvýznamnějším jevem neprovedení přehlásky *’u*, *’ú* na konci slov po tzv. měkkých souhláskách (typ *na našu kočku*, *s našó kočkó*) a na větší části území též přehlásky *’a* v *’e* (typ *naša slepica*), které se projevují hlavně v menších rozdílech u skloňování podstatných jmen oproti nářečím českým (např. *chlapa* – *muža*, *k městu* – *k polu*, *o ženách* – *o čepicách*), dále typ *l*-ového přičestí v *nesl* – proti obecně českému tvaru *nes*, výslovnost typu *ešče ščesťí*, krátké samohlásky u některých typů slov (např. *psat*, *blato*, *mucha*), tvary slovesa *být* v podobě *já su*, *ty seš*, rozlišování životnosti v plurálu u adjektiv a zájmen typu *tí chitří chlapci* proti *ti visokí stromi*. J. Bělič uvádí jako další specifikum v oblasti skloňování skutečnost, že k měkkým skloňovacím typům patří na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu podstatná jména se slovním základem na *-z*, *-s* a *-l* a jména typu *host’*, *kořeň*, *loket’*, *kúlňalkulňalkulňe*, *pekárňalpekárňělpekáreň*, *MáňalMáňe*, *Lad’a*. V deklinaci rodových zájmen často dochází k vyrovnávání s tvrdým skloňováním přídavných jmen (př. *s tém*, *našém/našem*, *našim*; *téch*, *našéch/našech*, *našich*). U slovesa *být* zmiňuje tvary *sul/sól/so* používané ve významu existenciálním, přičemž tvar *sem* pro 1. os. jedn. č. slouží pouze jako pohyblivý osobní morfém ve složených formách minulého času. V 1. os. jedn. i množ. č. minulého času se zachovává pomocné sloveso, i v případě, že je osoba vyjádřena zájmenem (př. *já sem to viděl*, *mê zmê tam přěšlê*). Dalším specifickým rysem jsou koncovky v 3. os. množ. č. sloves *chtít* (tvar *chcó*), sloves *jíst* a *vědět* (tvary *(j)ijó*, *vijó*). (podle J. Bělič, 1972, s. 242n.).

Centrální středomoravská podskupina

Centrální středomoravská podskupina zahrnuje zejména Zábřežsko, Olomoucko a Prostějovsko, přičemž samotná větší města nebývají považována za její součást.

Jaromír Bělič (1976) i *Encyklopedický slovník češtiny* (2002) uvádějí tyto znaky:

1. Sedmičlenný **soubor krátkých samohlásek** *a, ê, e, ô, o, u, i*. Široké *ê* je nejen za *y* (*rêbê, bêt*), nýbrž i za původní *i* po *c, s, z* a *č, š, ř, l* (*cêzi, sêlné, zêma, êsté, šêroké, žêvot, pêrena, lêdi*).
2. Výskyt **tří dlouhých samohlásek** *é, ó, á* (se zkráceným *í, i, ú, u*), hlásky *é, ó* se vyslovují v malém úseku na západě podskupiny široce, jinde úzce.
3. Znělá výslovnost párových souhlásek před samohláskami a sonorními souhláskami v případech typu *chlab aňi necek, nuž nechcô, g Aňičce, už mám, kôbme/kôbmê, g mostô...*, shodně s východnějšími nářečními skupinami.
4. Akuzativní tvar zájmena 2. os. *ty* ve funkci dativu: *dám t'e to* (též na Znojemsku).

J. Bělič navíc jmenuje vyrovnávání tvarů v gen., dat., lok. sg. f. tvrdého skloňování přídavných jmen a rodových zájmen ve prospěch etymologicky náležité koncovky dat. lok., tj. *s té drohé..., na té drohé...* (< -ej).

Encyklopedický slovník češtiny jako další znak této podskupiny zmiňuje vyrovnávání tvarů gen. a akuz. sg. typů *přeceda, Lad'a* zpravidla ve prospěch tvarů akuz. (*mám to ot přecedô*) a tvar *bratru* v nom. sg. adj. přív. mask. Navíc tuto podskupinu dále diferencuje takto:

1. užíváním protetického *v*: *voko* – západ x *oko* – východ) a protetického *h* (*habe, hôpict, hiné* – jihozápad)
2. rozlišováním dvojího *l* (*jedla, jedle* x min. přičestí *jedľa* (tvrdé *l* se vyskytuje na jihovýchodním okraji území)
3. přehláskou *'a > (ě>) e* (*naše čepice* – sever podskupiny, ve shodě s Čechami x mor. typ *naša čepica*)

4. zakončením infinitivu na -t' (*d'elat* x *d'elat'* – východní okraj).“

(*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 400).

Ukázka centrálního středomoravského nářečí z oblasti Určic převzatá J. Běličem z *Nářečí Určic a okolí* (1957) od F. Kopečného:

Starší žena: „*Co zmê jidávalê – dêš sem bêla doma? Nô bože sênkô, zeli z herteplama, vařeni mliko z herteplama* (1), *stôdeni – a a a sêrovi zeli z herteplama, vařeni zeli a herteple ... Do zelné vodê se nakrájelê kóskê... a tag z vodô. To zme mivalê na večerô. Hrnedz zeli se ôvařel – a ten bêl na celé tédeň – dêcki se dal hrnek zehřit... G objedô mličnô polífkô, ječmeni šêškê a herteplákê* (2).“ (J. Bělič, 1976, s. 37).

(1) brambory, (2) placky z bramborového těsta

Hanácké nářečí

František Bartoš rozlišuje v *Dialektologii moravské* (1895) dvanáct typů hanáckého nářečí podle používání různých přehlásek a podle některých dalších znaků: „Slováci a Valaši nazývají každého Hanákem, kdo samohlásky *e, é, i, í, y, ý, u, ú* zvláštním způsobem přezvukuje neboli moutí, ať všecky, ať jenom některé z nich, na př. *ý, ú*, a na tom myslím i vědecká dialektologie přestati může. Dle rozmanitého přezvukování těchto hlásek a dle některých jiných znaků (přehlasování samohlásky *a*, přídechu *v* a *h* a *j*.) rozdělil jsem nářečí hanácké na dvanáctero podřečí, jež jsem pojmenoval většinou dle okresních měst, vytykáje všude osady pohraničné. Hanáci sami všelijak se navzájem rozlišují, hlavně dle bydliště: Praví Hanáci slovou jen obyvatelé po řece Hané od Vyškova až po Kojetín; obyvatelstvo po řece Blatě u Plumlova a Prostějova a po levém břehu řeky Valové u Tovačova slovou Blatňáci, sousedé jejich od Věrovan níže Dubu k Brodku a Citovu nazývají se Moravčici; obyvatelé na levém břehu Bečvy od Přerova k Záříčí, Chropyni a Skaščicům Záběčváci, jejich sousedé u Kroměříže a Hulína Zámoravčici, a konečně obyvatelé pahrbkovité krajiny od Přestavlk a Staré Vsi k Bystřici a Holešovu Podhoráci. Obyvatelům na Kroměřížsku a Holešovsku říká se též dle širokých červenic („baní“) Baňáci. Hanákům, kteří místo *ó* vyslovují *ú*, ostatní Hanáci přezdívali Čuháků (od slovesa *čúhat/cóhat, trčeti*), druhdy

tak nazývají i jiné („nepravé“) Hanáky, kteří vyslovují: *budu* místo *bôdô* atd.“ (F. Bartoš, 1895, s. 2n.).

F. Bartoš tedy v roce 1895 rozlišuje v hanáckém nářečí dvanáct podtypů, tzv. „podřečí“. Obyvatelé Určic a okolí by podle jeho dělení pravděpodobně byli označováni jako Blatáci. V současnosti už se však pravděpodobně mnohé nářeční rozdíly v těchto dvanácti podskupinách stírají a mnozí Hanáci už asi ani sami sebe nerozlišují podle bydliště do výše jmenovaných skupin, případně tyto názvy ani neznají. Přímo v Určicích jsem název Blatáci u žádného z mluvčích nezaznamenala.

Podle Bohuslava Havránka se v **hanáckém nářečí** podle soustavy samohlásek krátkých rozlišují **tři typy**:

- A. soustava sedmi krátkých samohlásek: *i, u, e, o, ě, ô, a*.
- B. soustava pěti krátkých samohlásek: *i, u, e, o, a*.
- C. soustava pěti krátkých samohlásek: *i, í* (jeho střídnice), *e, o, a*.

Pro moji diplomovou práci je nejdůležitější nářeční typ A, který Havránek charakterizuje následovně: „Typ A se sedmi krátkými vokály se liší od ostatních nářečí hanáckých a českých vůbec tím, že je v něm dvojí *e* a dvojí *o*; nezáleží přitom tolik na tom, jak se dvojí *e* a *o* v něm vyslovuje, nýbrž jde o to, že pro příslušníka takového nářečí dvojí *e* nebo dvojí *o* tak bezpečně rozlišuje slova *kos* a *kôs*, *led* a *léd*, jako pro Čecha rozdíl mezi *o* a *u*, *e* a *i* v těchto slovech (*kos* – *kus*, *led* – *lid*).

Sedm krátkých vokálů (typ A) nacházíme na centrálním území hanáckém, prostějovském. Centrální však ve skutečnosti je jenom tím, že přímo nesousedí s oblastí nehanáckou, jinak jeho vlastní poloha v oblasti hanáckých nářečí je poněkud excentrická, zaujímá **severní část oblastí hanáckých mezi Zábřehem, Šternberkem, Olomoucí, Vyškovem, Boskovicemi a Jevíčkem**; uvnitř jeho území leží **Prostějov**.“ (B. Havránek, 1934, s. 165).

Běžná mluva a její charakteristiky

Nářeční projevy se vyskytují téměř výhradně v mluvené podobě. Mluvený jazyk má oproti jazyku psanému mnoho různých specifík. V běžně mluveném rozhovoru na formě vyjadřování tolik nezáleží. Kompoziční stavba projevů mluvených odpovídá podmínkám jejich vzniku. Jejich struktura je volná, neexistuje členění projevů na uzavřené úseky spojené jedním motivem – řazení motivů je naopak často náhodně asociativní (někdy až chaotické) a motiv mnohdy ani nebývá dokončen, například pozoruje-li mluvčí u adresáta zásadní nesouhlas nebo nepochopení, může motiv opustit a přejít k jinému. Některé motivy se naopak vyjadřují opakovaně a jsou doplněny motivy vedlejšími s dalšími souvislostmi.

Z hlediska syntaktické stavby bývá mluvený komunikát nejčastěji charakterizován jako jednodušší. Toto označení však není úplně přesné: nepřipravenost komunikátu a mluvenost vedou k tomu, že není vždy zcela jasně vymezena hranice výpovědních celků a u většiny mluvčích je tedy obtížné sledovat hranice výpovědí, a tudíž analyzovat jejich stavbu. Zvuková stavba řeči (především intonace a dynamika) je plně využita pro aktuální členění výpovědi a může vykazovat výrazné signály emocionality. Při stavbě souvětí je pro mluvené projevy charakteristické méně přesné, méně explicitní vyjadřování vztahů. Výpověď může být také velmi přerývavá, větné členy vytčené nebo dodatkově připojené, běžná je elipsa, dochází ke kontaminaci vazeb, k anakolutům, často se formulace postupně zpřesňují.

Lexikální stavba textů je charakteristická množstvím hovorových slov a frazémů, z nichž některé stojí na pomezí spisovnosti. Hovorový charakter mívají i některé hláskové nebo tvarové varianty výrazů spisovných. Všechny tyto jevy v psaném textu neobvyklé, jsou v mluvených projevech běžnou zvyklostí, nenarušují předávání informace a v mých nahrávkách se většina z nich často objevovala.

(podle I. Bogoczová, aj., 1997, s. 133n.).

František Kopečný: *Nářečí Určic a okolí* (1957)

Prvním podnětem k práci o určickém nářečí bylo pro F. Kopečného zadání seminární práce na téma hláskosloví místního nářečí Františkem Trávníčkem v roce 1930. Tato seminární práce se později rozrostla v práci dizertační. Ta byla ještě rozšířena a později vydána knižně. Vydání knihy *Nářečí Určic a okolí* se dlouho posouvalo, došlo k němu až v roce 1957 v Nakladatelství Československé akademie věd (v řadě *Česká nářečí* jako 3. svazek). Autor tedy některé informace v ní uváděné získával již v 30. letech a poté je před vydáním knihy revidoval. Částečně například pozměnil přepis nářečních dokladů dle nových pravidel tam, kde bylo možno hotový rukopis upravit.

F. Kopečný v knize popisuje pouze část nářečního typu, k němuž Určice patří (centrální nářečí hanácké), a to z důvodu jeho velké územní rozlohy. Nářeční doklady přepisuje ve shodě s publikacemi Dialektologické komise při Matici moravské, zachovává rozdělení na slova a používá transkripční pravidla České akademie věd a umění (ČAVU). Označuje tedy každé *d'*, *t'*, *ň*, nepíše *y*; *bě*, *pě*, *vě*, *fě* zapisuje jako *hje*, *pje*, *vje*, *fje*. Pokud je slovo uvedeno ve slovníkové podobě, zapisuje je bez ohledu na asimilaci znělosti na konci slova (např. *objed*, *dob*). Ve většině případů neoznačuje artikulační odstíny nosových souhlásek ve skupení hlásek (pokud o nich výslovně nemluví), neoznačuje ráz před samohláskou po pauze (jelikož tam je pravidlem), ani slabičnost *r* a *l*. (podle F. Kopečný, 1957, s. 5n.).

Centrální hanácké nářečí (srov. s. 11 dole)

F. Kopečný uvádí, že termín „centrální“ nářečí použil poprvé Bohuslav Havránek ve své studii *Nářečí česká* (1934), kde se pokusil najít vhodné dělení hanáckého nářečí. Své rozdělení založil na rozdílu v systému krátkých samohlásek.

Centrální hanácké nářečí (dále CHN) má **sedm samohlásek krátkých** (*a*, *e*, *ê*, *o*, *ô*, *u*, *i*) a jen **tři dlouhé** (*á*, *é*, *ó*). Tím, že má samohlásek krátkých více než dlouhých, patří, jak se autor domnívá, k řídkým výjimkám nejen mezi českými dialekty, ale mezi všemi jazyky, v nichž je kvantita samohlásek činitelem fonologickým. Zeměpisně

nezaujímá CHN střed nářečí hanáckých, ale jeho severní až severozápadní oblast. Výrazným **znakem CHN** jsou **samohlásky ô a ê**: například ve slovech *bôdô*, *bêlê* = *budu*, *byli* (*byly*).

Centrální hanácké nářečí je i přes svou velkou územní rozlohu poměrně jednotné, ale určité vnitřní rozdíly v něm přesto najdeme.

1. Východní hranice hiátového (protetického) *v*: *voko* (západ) – *oko* (východ).
2. Severovýchodní hranice protetického *h*: *habê*, *hiné* – *abê*, *jiné*.
3. Hranice výskytu *ê*, *ô* (západ) proti *é*, *ó* (východ).
4. Jihovýchodní hranice přehlásky *a>ě* v krátkých koncovkách:
 - a) obecně: *sêlňice de s kopce* (SZ) – *sêlňica de s kopca* (V a JV);
 - b) v nom. sg. fem. zájmen *naše*, *vaše*, *moje*, *tvoje* (SZ) – *naša*, *vaša*, atd. (JV).
5. Hranice těžké přehlásky v dlouhých koncovkách:
 - a) v dat. lok. pl. f. *ja* – *km*. Na velké části území se objevuje střídání tvarů na *-ám*, *-ách* s tvary na *-im*, *-ich*.
 - b) ve tvarech přítomného času sloves typu *póščiš*, *póšči*... (převážná část území) x *póščáš*, *póščá*... (JV cíp, který už dnes mluví obecnou hanáčtinou).
6. Východní hranice infinitivu na *-t*: *dělat* (Z), *dělat'* (SV).
7. Západní hranice rozlišování dvojího *l*: *metla*, *chvila* (převážná část území) – *metla*, *chvíla* (tvrdé *l* užívané na severozápadě území).
8. Západní hranice progresivní asimilace typu *tfuj* (SV cíp) – *tvuj* (převážná část území).
9. Východní hranice *l*-ového přičestí typu *nes*, *spat*, *vêtrch* (tento český typ přesáhl na Zábřezsko) – *nesl*, *spadl*, *vêtrhl* (převážná část území).
10. Na velké části území kolísání v typu: *d'elaji/d'elajó* (na SZ pouze *d'elaji*).
11. Rozdíly v rozsahu změny *i>ê* v nom. pl. mask. typu *chlapci* – *chlapcê*.
12. Rozdíly v rozsahu změny *i>é*: *košiček/košéček*, *rohlik/rohlék*. (podle F. Kopečný, 1957, s. 7n.).

František Kopečný ve své knize uvádí výše zmíněné znaky CHN, avšak zároveň dodává, že již v jeho době některé z nich ustupovaly. Mizením nářečí nemá na mysli

pouze ústup nářečí v okolí větších měst (Olomouce či Prostějova), ale i v jižních vesnicích území CHN, kde už tehdy mizela starší generace, mluvící místním dialektem. Tento ústup se objevoval také uvnitř území CHN. Své názory na vývoj dialektu popisuje Kopečný takto: „Dialekt se mění už sám sebou rychleji než jazyk spisovný, zvláště jazyk se silnou kulturní tradicí. Ještě rychleji se mění dialekty dnes, kdy velmi zesílil vliv spis. jazyka na ně. Setkával-li se totiž kdysi prostý člověk s jazykem spisovným takřka jen v kostele (a jen částečně ve škole a při čtení bible či některých populárních knížek), má dnes na dialekt vliv nejen zevšeobecnění školního vzdělání, neobyčejné zpopularisování literatury (hlavně noviny), nýbrž i film a především rozhlas, nehledě na zintenzivnění vzájemného styku mezi všemi příslušníky národa vůbec. Tak můžeme vidět pronikavé změny za poměrně krátké období i na jeho územním rozsahu v samé struktuře nářečí centrálního. Ale i uvnitř nářečí začíná na mnoha místech lokální dialekt ustupovat obecné hanáčtině nebo přímo (ale to už víc individuálně) moravské variantě obecné češtiny.“ (F. Kopečný, 1957, s. 131).

Ve svém bezprostředním okolí pozoroval F. Kopečný také změny ve struktuře dialektu samého (tendence ke sblížení s moravskou variantou obecné češtiny), i když jeho celkový ráz se podle něj stále zachovával. Termín obecná čeština měl v době Kopečného jiný význam než v současnosti. Označovala se jím určitá forma interdialektu. V publikaci *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932) je užito termínu obecný jazyk, jímž se označuje mluva užívaná na větším území, na němž se vyskytují různá místní nářečí.

U mladší generace autor zaznamenal vyrovnávání mnoha kolísání v hláskoslovné i tvaroslovné oblasti ve prospěch tvarů, které jsou bližší jazyku spisovnému.

typ *voko* > *oko*

typ *d'elajó* > *d'elaji*

typ *f trňó*, *vobiló* > *f trňi*, *f obili*

typ *zd'a* (*zd'e*), *vňitřnost'a*, *staveňa* > *zd'i*, *vňitřnosti*, *staveňi*

Horčěce, *hōzeni maso* > *Ůrčěce*, *ôzeni maso*

Již v době vzniku knihy se podle Kopečného začíná měnit také celý ráz vokálního systému a to tak, že se ve slovech tehdy označovaných jako knižních mohou někdy vyskytnout dlouhé *í* a *ú* (př. *díky*, *průvoči*).

V oblasti slovní zásoby je velkou změnou časté objevování se knižních slov nebo slov domácích obměněných vlivem slov knižních. Autor píše, že po první světové válce zaniklo mnoho lidových slov cizího původu a uvádí také výrazy, kterými byla tato slova nahrazena. „Dnes už skoro neslyšet slov *šrajtufla* (už *peněženka*), *rěnk* (*náměstí*), *grágl* (*limec*), *špiritus* (*lih*), poněkud obvyklejší zůstaly po nějaký čas *kvartir/bit*, *kvelblobchod*, *špitál* (*nemocnice*), (*h*)*arešt/vjezeňi*, *luft/vzduch* (zvl. ve výrazu *zdravé vzduch*), ale i ta dnes (t. j. 1953) asi už vymizela; i z dosud běžných slov *štokrle*, *šlajfka*, *fusakle*, *šrákê*, *piglovat*, mají již některá vedle sebe spisovné formy *vázanka*, *ponožkê*, *žěhlet*, a někdy i *šle*. Nehledě k tomu, že slova zanikají obvykle se samou věcí, již označují (tak zaniklo na př. slovo *šmizla/řidčeji náprsenka*).“ (F. Kopečný, 1957, s. 132). Velké změny se objevovaly také v oblasti syntaxe a frazeologie. I přesto však celková struktura CHN zůstávala v době F. Kopečného odolná vůči hlubším změnám, jelikož byla chráněna výrazně odlišným hláskoslovím.

V současné době je tomu ale zřejmě jinak. I sám autor ve své knize napsal: „Mizení lokálního nářečí jsem ve svém přímém okolí pozorovat nemohl, ale vím, že začíná takřka náhle, s jednou generací.“ (F. Kopečný, 1957, s. 131).

Obsah knihy *Nářečí Určic a okolí (1957)*

Hláskosloví

CHN má sedm samohlásek krátkých (*a, e, ê, o, ô, u, i*) a jen tři dlouhé (*á, é, ó*). V určickém dialektu se neobjevuje dlouhé *i* a *u*. Od většiny jiných českých nářečí se liší existencí specifických fonémů *ê* a *ô* (grafický zápis s použitím tzv. vokáně). Samohláska *ê* patří mezi hlásky středopatrové. Vysloví se tak, že hřbet jazyka dáme více dozadu než při normálním *e*, tedy pod střední patro. Poloha jazyka je při *ê* zároveň trochu nižší než při *e*. Hláska *ô* se liší od *o* především tím, že je nezaokrouhlená. Pohyb rtů dopředu je při její artikulaci velmi nepatrný. Barvu této samohlásky nejlépe vystihneme, když rty našpulíme na *e* nebo na otevřené *i* a snažíme se v této poloze rtů vyslovit *o*. V určickém nářečí se vyskytují tyto souhlásky: *p, b, f, v, m, t, d, n, l', d', ñ, l, r, ř, s, z, š, ž, c, ʒ (dz), č, ʃ (dž), j, k, g, ch, h*. Souhlásky *ʒ* a *ʃ* se vyskytují jen ve slovesech typu afektivního (př. *věʒunknót, ʃignót, ʃgat*). Výslovnost těchto konsonantů se neliší od výslovnosti obecněčeské.

Přízvuk

V CHN bývá přízvuk většinou na první slabice, u předložkového spojení je na předložce. Tzv. vedlejší přízvuk je zpravidla na slabikách lichých, často také na slabice čtvrté, tvoří-li první tři slabiky sémantický celek (př. *červenobilé, osmeronásobné*). Na přítomnost slovního přízvuku má vliv postavení slov ve větě. Umístění přízvuku ovlivňuje větný rytmus, snaha po zdůraznění jádra výpovědi a také snaha o určité střídání slabik přízvučných a nepřízvučných může přízvuk jednotlivých slov pozměnit. Ve výslovnosti náladové (například při zaujatém sousedském vypravování) někdy vyniká přízvuk na předposlední slabice delších slov, která jindy mívají přízvuk vedlejší. Někdy je dokonce silnější než přízvuk na první slabice.

Nepřízvučná slova

Hlavní přízvuk nikdy nemívají částice *-lě* (př. *zepté se jich, nemaji-lě čas*) a tvary ak. sg. zájm. 3. os. (př. *nestópři na ně*). Přízvuk hlavní také obvykle nebývá v tvarech *běch, bês, bê, bēzme, bēsté* a zájmenech *si, se* a *tě*. Tvary *mñe, mô* a *ho* jsou přízvučné; tvary *mô* a *hô* zastupují dřívější přízvučné *jeho, jemu*, které se z nářečí vytratilo. Ztráta vedlejšího přízvuku se objevuje v případě, kdy hned za ním následuje slabika s přízvukem hlavním. Hlavní přízvuk ztrácí také slovo (jeho první slabika) následující po jednoslabičné předložce, někdy se tak děje také při určitém překvapivém zjištění. (podle F. Kopečný, 1957, s. 59n.).

Kmenosloví

Autor zkoumá různé oblasti slovo tvorby a uvádí, jaké prostředky slouží v CHN pro tvoření hypokoristik, deminutiv, deverbativ, složenin a dalších skupin jmen.

Podstatná jména

1. Jména obyvatelská se tvoří příponou *-ák*: *Hôrčěčák, Selóčák, Ďetkoščák, Prostějovák*, atd.
2. Přechýlené podoby mužských příjmení i jmen obecných se tvoří příponou:
-ka, řidčeji *-ofka*: *kréčírka, kovářka, mlênárka, šefcořka; Mlčoška, Kréčka, Kovářička, Kalápka...*, *Šustrořka, Kalandrořka, Antlořka...*
3. Jména řemeslníků a lidí zabývajících se nějakým zaměstnáním se tvoří pomocí přípony *-ář*: *stolář, kolář, kominář, miškář, papučář...*, nebo příponou *-ař*: *côckař* (kupuje odstřižky od krejčích), *kuškař, metlař...*
4. Názvy nositelů vlastností se tvoří z adjektiv příponami: *-ec* (*ômóñenec, ôšmóranec*), *-ik* (*pracovník, pomocník*), *-ák* (*hlópák, dobrák*), *-ica* (*bočnica, spodnica* – desky na voze), (*přednica* – přední část kabátu), *-ina, -êna, -ena* (*plaňina, mokřêna, zdechlêna*)

5. Apelativa se tvoří od substantiv *-isko* (*ječmeňisko*), *-ňa* (*palirňa, sokolovňa, pazderňa*), *-ňik* (*kôrňik*)

Hypokoristika

Mužská hypokoristika se tvoří ze jmen křestních zkrácením začátku nebo konce jmen a sufixy:

- a: velmi často *Franta, Lojza, Vojta, Polda, Vinca*
- ek: *Tónek, Francek, Lojzek, Janek*
- ik: *Jeňik, Karlik, Lojzik*
- in: *Frant'in, Lojzin, Pepin, Nácín*
- óš: *Miróš, Jaroš, Fanóš*

Ženská hypokoristika se tvoří těmito sufixy:

- a, -ka: *Boža, Ruža, Maša, Bjeta*
- ena: *Filena, Mařena* (neutrální jako *Ružena, Božena, Helena*)
- ina: *Frant'ina, Fanina, Lojzina*

Deminutiva

Existují **dva typy**:

1. končící na *-k* (*-ek, -ik, ék*), *-ka, -ko* – mírnější, snadno se neutralizují (*listek, válek, prášek, ščetka, slonko*)
2. výraznější – končící na *-ček, -čka, čko* (*-nek, -nka, -nko*), to jsou pravá deminutiva, u nichž je neutralizace výjimkou (př. *dóbeček, stoléček, vozéček, slámečka, kostečka, sôkinečka*).

Augmentativa

Podstatná **jména zveličelá a zhrubělá** se tvoří příponami:

- isko* (*-ěsko*): *chlapisko, psěsko, nosěsko, telěsko, d'efčesko*
- ica*: *Mařeňica, Kopečňica, Ružeňica* (hl. v dětském typu nadávek)

Deverbativa

Jména činitelská se tvoří příponami:

-č (-ač, -áč, -eč, -ič) + -ka u fem.: *odbirač, podáváč, sekáč, práč, kopáč* (ve významu „fotbalista“) /*odbiračka, šéčka, holička*

-ák: *spjevák, pasák, vrták*

-ář: *kovář, lhář*

-ec: *mlatec, střelec*

Přídavná jména

Přídavná jména přivlastňující jedinci se tvoří sufixy -u, -ova, -ovo, -in, -ina, -ino: *taťinku kabát, taťinkova vesta, taťinkovo pole, mamínčén šátek, Boščina sôkňa, čertovo kopétko.*

Druhá adjektiva přivlastňovací se tvoří sufixy -ské (-ofské) a -i (znamenají většinou původ nebo látku): *formanské klobók, taťinkofské ksicht, čertofské kluk, čertí kuža* (pevná látka na kalhoty); sufixem -i se nejčastěji odvozují adjektiva od jmen zvířat: *hôlobi, hôsi, jeleňi, kačeňi, zaječi, psěči* (od *psék*)/*psi* (řidší).

Přídavná jména od jmen místních se tvoří sufixem -ské: *dětkofské, ohrozěmské, hodoňinské, hôřčecké, selócké.*

Adjektiva látková se tvoří sufixy:

-ové: *hrachová kaša, hrôškovi trnke, vepřovi maso*

-(e)né: *trnčeni bôchte, slamňené klobók, dřevjené plot, zelná polifka.*

Typy afektivní

1. Přídavná jména označující velkou míru vlastnosti se tvoří sufixy:

-ánské: *velêkánské, vêsokánské*

-ajzné: *velêčajzné, vêsočajzné*

2. Zdrobnělá přídavná jména se tvoří sufixy:

-ônké/ónké: *slabônké, mňekônké, červeňónké*

-óčké/óčeké: *drobóčké/drobóčeké, slabóčké/slabóčeké*

Stupňování adjektiv a adverbii

Nepravidelné komparativy:

rád – rač, dobrý – lepší, zlý – horši, velký – vječi, malý – menši

Další komparativy v CHN:

U adjektiv končících na *-ké/-oké* je tvar komparativu téměř vždy zakončen na *-ši/-či*.

Komparativy adverbii končí zpravidla na *-š/-č/-ěš*.

př. *bliši (bliš), niši (niš), věši (věš), ôši, krači (krač), slači, řiči, tenči, šerši, hlôpši*

Jmenné kmeny složené

Autor uvádí typické spřežky a složeniny objevující se v CHN. Patří mezi ně například výrazy *pantáta, pañimáma, hadrlump, herdegbaba, kolohnát, ohňipara, rozômb rada, rozômpata, holokrčka* (slepice s holým krkem), *darmožhrôt, nerozôma, nehñapa, pletíkoš, poserklôčka, vařbôchta, (v)otevřhoba...* Význam některých z nich není jednoznačný, avšak v knize není vysvětlen.

Neurčitá zájmena

F. Kopečný rozděluje neurčitá zájmena v CHN do několika skupin:

- *nekeré, nejaké, negdo, neco, neči*
- *ñijaké, ñic, ñiči, ñigdo* (knižní)
- *fšelêjaké, fšelêco*
- *ledakeré, ledajaké, ledagdo, ledaco, ledači*
- *nevinkéré, nevimjaké, nevindo, nevinco, nevinči*
- *dovikéré, dovijaké, dovigdo, dovico, doviči*
- *buhvikéré, buhvijaké, buhvigdo, buhvico, buhviči*
- *gdekeré, kerésê, jakésê, gdosê*

Zajímavostí v CHN je například užití zájmena *ñigdo*, které bylo v době vzniku knihy považováno za knižní. V běžné mluvě se místo něj užívalo výrazu *žádné*. Autor uvádí také několik příkladů užití zájmen ve větách: *dêbê ho z nevimčem poslal, dêčki to poplete; dêbê ò ich šče ho chtêla d'elala, ñigdá nésó takovi; dêt' to zešival z gdečeho.*

Tvarosloví – morfologie

Skloňování

Ve flexi hanáckých dialektů je kritériem při třídění substantivních typů skloňování gramatický rod. U maskulin je třídícím principem také životnost a neživotnost daného podstatného jména. Zajímavostí je, že i u *a*-kmenových maskulin (většinou životných) se objevuje tendence k vyrovnání gen. a ak. sg.

Substantiva, jejichž kmen končí sykavkou nebo *-l*, tvoří v jižní části prostějovského úseku vždy jedinou skupinu, a to měkkou. Podle měkkých vzorů se tedy skloňují i substantiva s kmenem zakončeným na *-s*, *-z* a *-l*. Tato sykavková skupina způsobila u *ja*-kmenových feminin hláskoslovné rozštěpení tohoto typu v dat. lok. sg. na sykavkový (*dôša/vjež*) s koncovkou *ê* a palatální (*děňa/dlaň*) s koncovkou *-i*, splývající v těchto pádech se vzorem *kost'*.

Tendence ke sblížení obou měkkých vzorů *dôša/deňa* a *kost'/vjec* je tak silná, že lze téměř mluvit o jediném společném měkkém vzoru *dôša (měš)/deňa (dlaň)/kost' (vjec)*.

Oproti spisovnému jazyku jsou rozdíly mezi měkkými a tvrdými vzory menší také kvůli zrušení přehlásky *ʼa>ě* a neprovedení přehlásky *ʼu>i*. U mužského a středního rodu se tyto rozdíly zmenšují také tím, že tendence k vyrovnání dat. a lok. sg. (běžná u vzorů měkkých) se objevuje i u vzorů tvrdých a projevuje se ústupem staré lok. koncovky *-e (-je)*. U neživotných maskulin a neuter lze pozorovat tendenci k jednotnému dativu a lokativu sg. na *-ô*, u životných maskulin na *-ovi*.

V určickém nářečí rozeznáváme tyto **typy podstatných jmen**:

maskulina:

1. životná: a) *pán (kovář)*, b) *starosta*
2. neživotná: *strom (koš)*

feminina:

1. tvrdá:	<i>žena</i>	
2. měkká	a1) <i>děňa (dlaň),</i>	a2) <i>nuša (měš)</i>
	b1) <i>kost'</i>	b2) <i>vjec</i>

neutra: 1. *mňesto*, 2. *pole*, 3. *staveňi*, 4. *kôře*

Substantiva typu *Jiří* a *paní* se skloňují podle adjektiv. Podobně i všechna substantivizovaná adjektiva typu *héné* (hajný), *hrôbá* (mše), *fstupni*.

Časování

Při morfologickém třídění sloves je možné přihlížet ke dvěma tvarům:

1. tvarům přítomného času a tvarům rozkazovacího způsobu (kmen imperativní se někdy neshoduje s prezentním – *skáčeš* x *skáké*)
2. tvarům infinitivním (ty se ale rozbíhají ještě více: *pict*, *pekl*, *pečené*; *nahnót*, *nahl*, *nahnôté*).

Kopečného přehled je založen na tvarech indikativu přítomného – *pečô*, *minô*, *krêjô*, *kôpôjô*, *kácim* (*ômim*), *trpim* (*prosim*), *dělám*. Existují dvě velké skupiny sloves:

Slovesa s 1. os. sg. na *-m* (1. os. pl. vždy *-mê*) a s 1. os. sg. na *-ó* (1. os. pl. vždy *-m/mê*). Ve slovesech druhé skupiny současní mluvčí většinou neužívali v 1. os. sg. zvláštní foném *-ó* a v 1. os. pl. *-mê*, nýbrž koncovky *-u* a *-me*.

V imperativu nastalo vyrovnání u stč. typu *-i*, *-ěme*, *-ěte*, ale zároveň i hláskoslovné rozštěpení v *-i*, *-imê*, *-itel-ê*, *-êmê*, *-ête*.

Skladba

Změny ve frazeologii

V oblasti syntaxe a frazeologie se již v době vzniku knihy objevovaly v místním nářečí velké změny. Do CHN se dostávají také formy trpného rodu (typu *fčel só přejimaňi ti, keři...*), někdy i jmenný tvar přídavných jmen (*to je vėlóčeno*). F. Kopečný zaznamenal i další typy vět vnikající do dialektu. Jedná se o fráze dříve v místním nářečí cizí. „Stávají se běžnými fráze jako *proti hotovimu zaplacení, jedná se o to, za takových okolnosti, nekonáš svi povinnosti, že se tam šířijó pobôřující(!) letakê...*, ba i fráze čistě románové (*tak se mô hlas pohnuťim chvjel*).“ (F. Kopečný, 1957, s. 132n.). Poslední dva příklady ukazují, že se použité fráze ani nemusí zcela hláskoslovně dialektu přizpůsobit. Z oblasti společenské konverzace Kopečný uvádí spojení *slečno, smím vám nabidnót rámně; z dovoľením; promiň; prosim; jag je libo*; apod.

Slovosled

Základním pravidlem normálního slovosledu je postavení psychologického přísudku za psychologickým podmětem (tzn. jádra výpovědi za východiskem výpovědi), obvykle na konci věty.

V mluvené řeči se setkáme často s různými typy vyšinutí z normálního slovosledu: *dé sem to; máš tam jô; máš vzit štokrle si a jit; co mám z něho já; máš vzit lopatô si a pomuďd im; já ho vid'ela sem jôž dávno; já semô povidal, Frantovi*.

Postavení přívlastku

Přívlastek shodný stojí v CHN stejně jako ve spisovném jazyce téměř vždy v antepozici. Jen v nadávkách (*kluk zatrackané*) nebo v afektivní promluvě (*chódák staré*) stojí obvykle v postpozici. I neshodný přívlastek se někdy objevuje před podstatným jménem, jak dokazují výpovědi zaznamenané F. Kopečným. Je tomu tak například v následujících slovních spojeních: *toš teho kalabisa pole; miho bratra sên; toš teho mladiho taťka pole je to*. Před substantivem stává i rozvitý přívlastek: *př. stál tam tag ze třecêt metru vêsoké smrček*.

Slovníček

Kopečný zařazuje do knihy slovníček 793 slov, která jsou používána v CHN. Píše o něm, že slovníček je diferenční, výběrový. Předpokládám tedy, že do něj zařazoval výrazy typické pro oblast Určic a jejich okolí. Autor podle svých slov nezaznamenával slova efemerní (módní). Původní slovníček byl sestaven již v dřívější době (pravděpodobně ve 30. letech) a upraven byl v 50. letech před druhou redakcí. Sám autor uvádí, že některá ze slov uvedených v původní verzi se už přestala používat. Uváděl však i slova již vycházející z užívání, protože nikdy není jisté, zda slovo už opravdu zaniklo či nikoliv. „Efemernost, móda má i v lexiku svoje rozmory. Nelze říci, zda se slovo nové původu knižního nebo ze slangu, a zase opuštěné, přece jen později neobjeví a neujme. Proto jsem i taková vymizelá slova většinou ponechal. Rovněž slova, která jsem označil za hynoucí a která jsem od té doby neslyšel. Kdo může přesně udat, zda slovo opravdu naposled zaznělo, zda ještě nežije?“ (F. Kopečný, 1957, s. 135).

Ve slovníčku byly použity tyto symboly:

- ! znamená slovo afektivní
- (!) slovo může být mimo afektivní význam i neutrální (obvykle v nějakém jiném významu)
- + slovo zanikající
- * slovo vznikající
- (*) slovo módní, vniklé do dialektu, ale opět vycházející z užívání

Terénní výzkum

Hláskosloví

Oblasti hláskosloví jsem se ve své práci nevěnovala. Zaměřila jsem se na vyšší jazykové roviny, a to na slootovorbu, morfologii, lexikologii a syntax.

Slovotvorba

Slovotvorbu jsem zkoumala pomocí dotazníku, který jsem sestavila na základě informací obsažených v Kopečného knize.

Dotazník

Dotazníky jsem předložila k vyplnění 41 žákům určické základní školy (8. a 9. třída) a také 6 zdejším vyučujícím.

V dotazníku bylo obsaženo devět okruhů otázek:

1. Jména obyvatelská tvořená příponou *-ák*.
2. Přechýlené podoby mužských příjmení a jmen obecných.
3. Domácké podoby křestních jmen – hypokoristika.
4. Jména podle profesí.
5. Apelativa místní.
6. Tvoření zdrobnělin – deminutiva.
7. Tvoření podstatných jmen zveličelých a zhrubělých – augmentativa.
8. Tvoření spřežek a složenin.
9. Slovníček – vysvětlení obsahu zvolených výrazů.

ad 1.

Kopečný uvádí tato jména obyvatelská:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

Horčechák (2krát)

Selochák (3krát)

Detkofčák (32krát)

Prostějovák (0 – tento tvar se v odpovědích respondentů nevyskytl vůbec)

Nejčastější odpovědi:

Detkofčák (32krát)

Určičák (32krát)

Prostějovák (29krát)

Seloutčák (14krát)

Selotčák (13krát)

Současný stav:

Respondenti uváděli často pouze tvar *Dětkofčák* (*Dětkovčák*) 32krát, ostatní tři nářeční výrazy se téměř nevyskytovaly (*Horčechák* 2krát, *Selochák* 3krát a tvar *Prostějovák* se neobjevil vůbec). Většina z nich uváděla tvary jako *Určičák* (32krát), *Seloutčák* (14krát) (střídavě se *Selotčák* a *Prostějovák*). Ojediněle se vyskytovaly jiné odpovědi jako *měšťák* (4krát), *Prostějovčák* (1krát), *Prostík* (1krát), *Prost'ovák* (1krát), *Pévéčko* (1krát). Tato poslední odpověď zřejmě vznikla nepochopením zadání. Respondent pravděpodobně odpovídal, jak říká městu Prostějov, ne jeho obyvateli. Další odpovědi byly tyto: *Dětkovák* (1krát), *Dětkovečák* (1krát), *Selotkovák* (1krát). V některých odpovědích byla patrná snaha o hanáckou podobu (*Orčičák* 1krát, *Orčechák* 1krát).

ad 2.

Kopečný uvádí tato ženská jména vytvořená z mužských příjmení a ze jmen obecných:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

Kréčiřka (6krát)

mlénářka (9krát)

šefcofka (0)

Mlčoška (0)

Gruliška (13krát)

Kréčka (2krát)

Kočiřka (4krát)

Pospíšelka (3krát)

Šustrofka (2krát)

Nejčastější odpovědi:

mlynářka (21krát)

krejčířka (16krát)

Šustrová (15krát)

Krečová (14krát)

Grulichová (13krát)

Gruliška (13krát)

Kočířka (13krát)

Kočířová (9krát)

mlenářka (9krát)

Pospíšilova (7krát)

Kréčiřka (6krát)

Současný stav:

U ženských podob jmen odvozených od mužských příjmení a jmen obecných se téměř nevyskytovala přípona *-ofka*. Respondenti většinou užívali běžného přechýlení jména do ženské podoby (*Šustrová*, *Krečová*, atd.).

Výše uvedené Kopečného podoby ženských jmen se kromě *Gruliška* (13krát), *mleňárka* (9krát) a *Kréčířka* (6krát) vyskytovaly poměrně zřídka. Nikdo z respondentů neuvedl formy *Šefcovka* a *Mlčoška*. Tvar *Šustrofka* se objevil dvakrát, ostatní Kopečného názvy byly spíše ojedinělé – *Pospíšelka* (3krát), *Krečka* (2krát), *Kočířka* (4krát). Objevilo se však nepřeberné množství různých jiných názvů a jmen. Nejvíce se vyskytovaly názvy a jména ve spisovné podobě – *krejčířka*, *mlynářka*, *ševcová*, *Grulichová*, *Krečová*, *Kočířová*, *Pospíšilová*, *Šustrová*. Pro představu uvedu alespoň některé další varianty: *Kočířová*, *Kočířová*, *Kočířka*, *Kočířska*, *Kočeřová*, *Kočářka*, dále *Krejčířka*, *Krejčová*, *Krečířka*, *Krečová*, *Kréčí*. Bohatá na jednotlivé varianty odpovědí byla žena od *Pospíšela* (*Pospíšilka*, *Pospíšilka*, *Pospíšilová*, *Pospíšilova*, *Pospíšelová*, *Pospešelová*, *Pospíšelka*, *Pospešelka*, *Pospa*). Dále se objevily tvary *Grulichova*, *Groleška*, *Šustra*, *Šustřice*, atd.

Respondenti tedy uvedli velmi různorodé přechýlené podoby mužských příjmení, avšak jejich odpovědi se ve většině případů lišily od tvarů uváděných Kopečným. V odpovědích lze pozorovat časté užívání základní přechýlené podoby příjmení (př. *Grulich* – *Grulichová*, nikoliv *Gruliška*; *Šustr* – *Šustrová*, nikoliv *Šustrovka*; atd.). U některých příjmení byly poměrně časté i zkrácené podoby (např. *Kočířka* a *Pospíšilka*), lišily se však od tvarů uváděných Kopečným např. délkou samohlásek či chybějícím fonémem *ě*. I u některých povolání se v přechýlených podobách objevovala častěji koncovka *-ová* (např. podoby *ševcová*, *švecová* se dohromady objevily 17krát, zatímco tvar *ševcovka* vůbec).

ad 3.

Kopečný uvádí tyto domácí podoby křestních jmen:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

Lojza (23krát), *Lojzek* (0), *Lojzik* (0)

Staňa (30krát)

Franta (28krát), *Francek* (0), *Frantík* (0)

Pepa (35krát), *Pepek* (0)

Tónek (0), *Toňik* (0), *Tóňin* (0)

Karlik (0)

Vinca (2krát), *Vincek* (10krát), *Vincín* (0)
Boža (11krát), *Božka* (26krát)
Ruža (3krát)
Mařa (3krát), *Mařka* (2krát), *Mařena* (0), *Mařenka* (0)
Fánka (0), *Frantína* (0), *Fanina* (2krát)
Jara (1krát), *Jarka* (9krát)

Nejčastější odpovědi:

Kája (35krát)
Pepa (35krát)
Ruža (32krát)
Staňa (30krát)
Franta (28krát)
Tonda (26krát)
Lojza (23krát)
Ala (18krát)
Františka (15krát)
Fana (od *František* – 13krát)
Maruš (12krát)
Vincek (12krát)

Současný stav:

U jmen *Alois*, *Stanislav*, *František*, *Josef* a *Božena* uváděli respondenti často stejné domácké podoby jako Kopečný. Jednalo se však většinou o obecně rozšířená hypokoristika (*Lojza* - 23krát, *Franta* - 28krát, *Pepa* - 35krát). Typicky nářeční podoby jmen jako *Lojzek*, *Lojzik*; *Francek*, *Frantík*; *Pepek* či *Božka* se vůbec či téměř vůbec nevyskytovaly. Zajímavostí byla často uváděná domácká podoba *Ala* (18krát) u jména *Alois* (pouze u žáků ZŠ). U některých i v současnosti často používaných jmen (př. *Marie* a *Jarmila*) se objevovalo mnoho různých podob – *Maruš* 12krát, *Maruška* 5krát, *Majka* 5krát, dále *Maja* 2krát, *Máňa* 1krát, *Majda* 1krát; *Jarča* 6krát, *Jaruš* 5krát, *Jarmilka* 4krát, *Jaruša* 2krát, *Jaruna* 2krát, dále také *Jarmil* (1krát), *Jarka* (1krát), *Jára* (1krát), *Jara* (1krát). U ostatních jmen byly nejčastější tyto podoby: *Kája* 35krát, *Ruža*

32krát, *Tonda* 26krát, *Františka* 15krát, *Vincek* 12krát. Zajímavostí byl hojný výskyt podoby *Fana* (13krát od mužské podoby František a 3krát u ženské podoby Františka), kterou Kopečný pokládá v CHN za cizí.

Typická nářeční hypokoristika jsou tedy spíše na ústupu. Respondenti sice uváděli v některých případech i nářeční domácké podoby jmen, ale nejednalo se o podoby specifické pro CHN, nýbrž spíše obecně rozšířená hypokoristika (př. *Franta*, *Pepa*, *Božka*). Jiná, pro CHN typická hypokoristika, neuvedli vůbec (př. *Pepek*, *Francek*, *Fánka*). Obecně lze říci, že počet užívaných domáckých podob jmen se zvyšuje (např. u jmen *Marie* a *Jarmila*). Zaznamenala jsem také mnoho podob v nářečí cizích, např. *Jára*, *Ruža*, *Ala*, *Maruš*, *Majka*, *Maja*, atd.

ad 4.

Kopečný uvádí tato jména řemeslníků a osob zabývajících se určitým zaměstnáním:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

stolář (1krát)

kominář (0)

mlénář (6krát)

holič (16krát)

kopáč (ve významu „fotbalista“ – 0)

panáček (ve významu „farář“ – 1krát)

Nejčastější odpovědi:

fotbalista (35krát)

kominík (35krát)

mlynář (34krát)

farář/kněz (28krát)

truhlář (27krát)

kadeřník (18krát)

holič (16krát)

nábytkář (9krát)

Současný stav:

Mnohé názvy řemeslníků a lidí zabývajících se nějakým zaměstnáním se u respondentů lišily od údajů v knize. Místo *stolář* často uváděli *truhlář* (27krát) či *stolař* (2krát), místo *kominář* většinou *kominík* (35krát); několik vyučujících určické ZŠ uvedlo *kominář*, u dětí byla tato odpověď výjimečná. Relativně běžnou odpovědí respondentů byl *holič/holička* (16krát), vyskytoval se také *mlenář* (6krát). Výrazy *stolář* a *panáček* se objevily pouze jednou, výraz *kopáč* nepoužil nikdo z respondentů. Nejčastějšími odpověďmi byly spisovné výrazy *truhlář/stolař*, *kominík*, *mlynář* (34krát), *kadeřník* (18krát), *foťbalista* (35krát), *farář/kněz* (28krát). Častý byl také *nábytkář* (na otázku „jak nazýváte člověka, který vyrábí nábytek“ – výskyt 9krát, *čutálista* (3krát), *čutista* (1krát), *kadeřnica* (2krát), *trohlář* (1krát), *komeník* (1krát)/*komeník* (1krát), *nábožné* (1krát), *holečka* (1krát). Některé odpovědi prozrazovaly spíše neznalost pojmu, např. na otázku „kdo slouží v kostele mši“ se objevil *mnich*, *jeptiška*, *papež*, *kostelník*; na otázku „kdo upravuje vlasy (stříhá, barví, onduluje)“ nepřesná odpověď *kosmetik*, atd. Zajímavostí v některých odpovědích bylo spojení nenářečního výrazu s nářeční koncovkou či určitou hláskovou změnou uprostřed slova (př. *kadeřnica*, *trohlář*). Za výrazy, které mezi respondenty nejsou užívané, lze označit slova *kominář*, *kopáč*, *stolář* a *panáček*. Nejčastěji se v odpovědích vyskytoval výraz *holič*, který však není specifický pouze pro CHN, nýbrž pro větší jazykovou oblast.

ad 5.

Kopečný uvádí tato obecná jména místní:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

kulňa (12krát)

drvárňa (6krát)

palirňa (1krát)

sokolovňa (10krát)

Nejčastější odpovědi:

kulna (29krát)

sokolovna (27krát)

palirna (23krát)

palírňa (12krát)

drvárník (11krát)

Současný stav:

Respondenti nejčastěji volili odpovědi *kulna* (29krát), *sokolovna* (27krát), *palirna* (23krát), *palírňa* (12krát) a *palírna* (5krát). U slova *drvárňa* mnozí žáci váhali, jelikož neznali význam tohoto slova. Ostatní buď slovo znali, nebo si nějaký název vymysleli. Převládá *drvárník* (11krát), objevily se také názvy *dřevárka* (2krát), *drvárka* (2krát), *dřevárna* (2krát), *dřevárník* (1krát), a *šupňa* (1krát). Nyní si však myslím, že v otázce „jak označujete palírnu“ by bylo vhodnější nabídnout více variant. V možnostech bylo uvedeno pouze *palírňa* a *palirna*, přičemž Kopečný uvádí tehdy používaný výraz *palirňa*. Záměrně jsem do zadání nedala přímo toto slovo, abych zjistila, zda ho respondenti sami napíší. Zadání znělo: „Zaškrtněte, který z následujících názvů míst používáte v běžném hovoru. Pokud používáte jiné slovo, napište je.“ Myslím si však, že někteří respondenti pravděpodobně nejsou schopni takové intuitivní reflexe, aby si uvědomili, jaký výraz opravdu používají v běžné mluvě, a že proto jen vybírali z nabízených možností a v těch *palirňa* nebyla.

ad 6.

Tvoření zdrobnělin.

Kopečný uvádí tyto zdrobněliny:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

dóbek, dóbeček (2krát)

jazéček (5krát)

peřénka (1krát)

motečka (1krát)

róčenka, róčka (0)

dřítátko (0)

stoleček (0)

leseček (2krát)

nožéček (3krát)

potuček (1krát)

sokinka (0)

trôhulka (0)

noženka, nožka (1krát)

kôřátko (2krát)

vozéček (6krát)

prsteček (1krát)

kočenka (4krát)

Současný stav:

Podle výkladu o tvoření zdrobnělin v knize F. Kopečného předpokládám, že deminutiva od *pes* v Kopečného době by mohla být *pséček*, *pések*, *pesánek* (u tohoto slova jsem v knize našla pouze základní podobu *psék*). Slovo *pések* či *pesánek* uvedlo 6 respondentů, podoba *pséček* se nevyskytla vůbec.

Respondenti ve většině případů uváděli spisovné zdrobnělé tvary.

Nejčastější odpovědi:

motyčka (39krát)

pěřinka (38krát)

stoleček (37krát)

kočička (37krát)

děťátko (36krát)

truhlička (36krát)

kuřátko (36krát)

potuček (35krát)

prstíček (33krát)

jazyček (32krát)

nožička (31krát)
vozíček (31krát)
nožíček (30krát)
ručička (29krát)
lesíček (29krát)
pejsek, pejsánek (24krát)
suknička (20krát)
ručka (15krát)
doubek (14krát)
dubeček (14krát)
sukýnka (9krát)

Další časté odpovědi byly tyto: *suknička* (20krát), *ručka* (15krát), *jazyček* (7krát), *nožka* (5krát), *děcko* (5krát). Ojediněle se vyskytly také další tvary. V některých respondenti nesplnili podmínku zdrobnění slova – *vozék, koře, sukňa, děcko, pesan*, dále uvedli *nožka* (5krát), *potoček/potóček* (3krát), *nožičke* (2krát), *pséček* (2krát), *ročečka* (1krát), *dubiček* (1krát), *sukýnečka* (1krát), *soknička* (1krát), *sukyňka* (1krát), *sukénka* (1krát), *duchnička* (1krát), *lesátko* (1krát), *hafík* (1krát), *capička* (1krát), *nožečka* (1krát), *vozejček* (1krát), atd. Jak ukazují odpovědi respondentů, nářeční tvoření zdrobnělin je spíše na ústupu. Pouze u několika slov se častěji objevovaly tvary uváděné Kopečným (*vozéček* 6krát; *jazéček* 5krát; *kočenka* 4krát; *nožéček* 3krát), u naprosté většiny dalších se nevyskytly vůbec nebo výjimečně. Z prostředků užívaných pro tvoření zdrobnělin, které uvádí Kopečný, užívali žáci nejvíce sufix *-eček, -éček* a také *-enka* (to však pouze u slova *kočenka*, jinde bylo užití tohoto sufixu výjimečné (př. *peřenka* 1krát; *noženka* 1krát; výraz *ručenka* se dokonce neobjevil vůbec).

ad 7.

Tvoření podstatných jmen zveličelých a zhrubělých.

Kopečný uvádí tyto zveličelé a zhrubělé výrazy:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

klučesko (1krát)

jazěčesko (1krát)

očesko (0)

babizna (20krát)

nosěsko (0)

defčesko (0)

ôšesko (1krát)

Nejčastější odpovědi:

ušisko (31krát)

děvčisko (30krát)

klučisko (30krát)

jazyčisko (26krát)

očisko (23krát)

nosisko (20krát)

Současný stav:

V odpovědích žáků byl zřejmý posun k tvarům bližším spisovnému jazyku. Objevovaly se tvary s příponou *-isko*, nikoliv však *-ěsko*, kterou uvádí F. Kopečný jako běžnou ve výše uvedených augmentativech. Nejčastěji se objevily výrazy *ušisko* (31krát), *klučisko* (30krát), *děvčisko* (30krát), *jazyčisko* (26krát), *očisko* (23krát), *nosisko* (20krát). Žáci opět projevili originalitu a jazykovou tvořivost a uvedli také jiné výrazy: *frňák* (6krát), *babka* (5krát), *jazysko* (4krát), *nosál* (4krát), *babisko* (3krát), *babičisko* (2krát), *jazyčisko* (1krát), *babčisko* (1krát), *děva* (1krát), *ušák* (1krát), *uchál* (1krát), *ošisko* (1krát), *kločesko* (1krát), *kločisko* (1krát), atd.

Kopečného výrazy z knihy se tedy mezi odpověďmi nacházejí jen výjimečně. A to v tomto množství: *klučesko* (1krát), *jazečesko* (1krát), *očesko*, *nosesko*, *děvčesko*

a *ošesko* se nevyskytly vůbec. Nejčastěji se objevoval výraz *habizna* (20krát), který však není specifický pro CHN, ale spíše pro větší jazykovou oblast.

ad 8.

Tvoření spřežek a složenin.

Kopečný uvádí tyto složeniny:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

herdegghaba (3krát)

valihrach (3krát)

lidožhrót (0)

holobrádek (0)

otevřhôba (0)

hadrlump (0)

Nejčastější odpovědi:

valibuk (12krát)

holomek (8krát)

holota (8krát)

herdegfileg (5krát)

Současný stav:

Obecně se dá říci, že děti tyto složeniny pravděpodobně neznají, jelikož žádané odpovědi se vyskytovaly velmi zřídka – *herdegghaba* (3krát), *valihrach* (3krát), ostatní vůbec. Většina žáků se pravděpodobně snažila vymyslet jakákoli slova, která budou začínat požadovanými písmeny. Některé varianty byly nesmyslné a navíc se většinou nejednalo o složeniny dvou slov. Mezi časté odpovědi patřily výrazy *valibuk* (12krát), *holota* (8krát), *holomek* (8krát), *hadraplán* (5krát), *herdegfileg/herdegfilek* (5krát), *lidojed* (3krát), *holovrátek* (3krát – zřejmě kontaminace slov *holobrádek* a *kolovrátek*), *lidožrout* (3krát), *lidoop* (2krát). Další uvedené varianty se vyskytovaly většinou jen

jedenkrát a navíc nesplňovaly zadání úkolu. Zajímavostí byla odpověď *harddisk* místo požadovaného *hadrlump*.

ad 9.

Slovníček – vysvětlení obsahu zvolených pojmů, které jsem předložila respondentům.

Kopečný uvádí tyto významy k uvedeným pojmům:

(v závorce jsou uvedeny počty výskytů těchto tvarů v odpovědích respondentů)

použité symboly: + slovo zanikající, ! slovo afektivní

babóňat – hledat něco nemotorně, motat se, vyrušovat (5krát)

blgê (+) – široké kalhoty (těž *plke*) (4krát)

brutvan – z něm., pekáč (5krát)

cabořêt se (!) – zlobit se, *bêd nakvašené* – dle Kopečného knižní (4krát)

dačkat – mačkat (11krát)

dlóhánek – kuchyňský nůž, proti kapesnímu, proti „řepáku“ apod. (0)

Harafica – jméno jedné úzké uličky v Určicích, pregnantní význam nedochován (0)

kastlik – poštovní schránka (2krát)

kvelb – (vesnický) obchod (tj. místnost), *bjež do kvelbo*, *zařid'il si kvelb*. Ve městě jsou jen *opchode*. (3krát)

legát – židle (24krát)

lókša – nudle (21krát)

nožéce – nůžky (9krát)

orláb (+) – dovolená (0)

promózovat – prohledat (2krát)

ščóplé (+) – vytáhlý, tenký, útlý (6krát)

šófánek – z něm. dial. *schufen*, naběračka (35krát); (podle F. Kopečný, 1957, s. 136 n.).

Nejčastější správné odpovědi:

šofánek (34krát)

legát (23krát)

dlóhánek (21krát)

lokša (20krát)

dačkat (11krát)

nožéce (10krát)

Současný stav:

Z odpovědí v dotaznících vyplývá, že většinu výrazů respondenti neznali. Obecně známý byl pouze *šofánek* (naběračka) – žáci takto odpověděli 32krát. Za další poměrně známé pojmy lze označit *legát* (24krát), *lókša* (21krát), *dačkat* (12krát), *nožéce* (9krát). Několik málo respondentů znalo také výrazy *ščóplé* (6krát), *brutvan* (5krát), *babóňat* (4krát), *blge* (4krát), *cabořêt se* (4krát) a *kvelb* (3krát). Ostatní pojmy byly respondentům neznámé (neodpověděl žádný nebo téměř žádný z nich).

Ve slovech *orláb*, *Harafica* a *dlóhánek* se žáci základní školy shodovali i se staršími obyvateli Určic, od nichž jsem význam těchto pojmů zjišťovala při rozhovorech. Mladší ani starší respondenti tato slova neznali, případně jim přisuzovali jiný význam, než uvádí Kopečný (př. *dlóhánek* mnozí chápali jako vysokého vytáhlého člověka, zatímco Kopečný uvádí význam „nůž“ a *kastlik* jako přihrádku či nádobu na uschování něčeho, zatímco Kopečný uvádí význam „poštovní schránka“).

Obecně lze říci, že učitelé mnohem častěji uváděli „správné odpovědi“, což znamená, že CHN popisované v knize znají přinejmenším pasivně. Tento výsledek byl zřejmý i přes velké věkové rozpětí dotázaných učitelů. Prokazovali větší znalost místního nářečí jak v oblasti kmenosloví, tak v oblasti slovní zásoby.

Celkové hodnocení odpovědí v dotaznících:

V dotaznících je možné pozorovat časté užívání spisovných tvarů slov. V morfologii a slootovorbě lze tedy pozorovat vývoj směrem ke spisovnému jazyku. Nelze však odhadnout, do jaké míry se odpovědi respondentů blíží jejich reálné mluvě. Nápadná byla také častá neznalost výrazů vybraných z „hanáckého slovníčku“ F. Kopečného.

Okolnosti, které mohly ovlivnit odpovědi respondentů:

- Prostředí školy
Vyplňování dotazníku formou testu, přičemž testy ve škole se píší zásadně spisovně.
- Neobvyklost psané hanácké mluvy
Většina respondentů pravděpodobně není zvyklá hanácký text ani pasivně přijímat, natož produkovat.
- Zadání testových položek
V zadání je požadována běžná mluva, v příkladech odpovědí jsou použity také hanácké výrazy, respondenti tudíž vědí, „co se od nich očekává“. V některých odpovědích lze pozorovat velkou snahu o „hanáčtinu“ – objevily se různé rádobý hanácké výrazy.
- Kopírování zadání
Snažila jsem se zadávat otázky neutrálně, abych neovlivňovala odpovědi, př. tvoření přechýlené podoby příjmení a názvů povolání *kovář – kovářka, Mlčoch – Mlčoška, Mlčochová...* U některých otázek však přesto nelze zabránit tomu, aby respondenti použili příklad v zadání jako šablonu pro své odpovědi.
- Odpovědi sousedů v lavici
Když žák neví, vždy se může inspirovat odpovědí souseda.
- Věk
Je možné, že respondenti v tomto věku neberou odpovědi příliš vážně a mnohdy spíše zapojují fantazii.

Celkově se odpovědi rozbíhaly dvěma základními směry – na odpovědi spisovné a „přehnaně hanácké“. U některých žáků byla patrná snaha použít určitá pravidla

hanáckého nářečí na tvorbu slov, zdobnělin, atd. V některých případech se například objevovaly fonémy *ě* a *ô* tam, kde v CHN jejich užití není na místě. Jen menší část odpovědí odpovídala nářečí Určic a okolí z Kopečného knihy. Odpovědi mohla, jak už bylo zmíněno, ovlivnit celá řada faktorů. Myslím si však, že z dotazníků (a z dodatečných rozhovorů) lze vyčíst, že centrální hanácké nářečí pro respondenty z určické základní školy není běžnou mluvou. Určité prvky z tohoto nářečí se v jejich mluvě zřejmě vyskytují (tedy alespoň u některých z nich), ale obecně se hanácké nářečí v jejich mluvě pravděpodobně vytrácí. Velkou změnou je mizení zvláštních fonémů *ě* a *ô*, které se v jejich mluvě nevyskytovaly. Ústup nářečí lze pozorovat také v oblasti tvarosloví a ve slovní zásobě. Právě neznalost hanáckých výrazů vybraných ze slovníčku reflektovali i sami respondenti v rozhovoru po vyplnění dotazníku slovy jako *Já mám celó rodinu hanáckó, ale nič neumim*. Nebo *To nekdy říkám* (určitý nářeční výraz). *Teda bába to říká a já po ní*.

Jedna z položek dotazníku byla zaměřená na křestní jména. V generaci respondentů se použitá jména vyskytují jen výjimečně, předpokládala jsem však, že jejich domácké podoby by mohli znát od svých prarodičů a jiných starších příbuzných. U některých jmen ale žáci žádné domácké podoby neuvedli. Uvedli, že neví, případně napsali kalendářní podobu jména a u jiných psali často podoby jména používané ve velké části ČR: *Franta* (nikoliv *Francek* a *Frantík*), *Majka/Maruš* (nikoliv *Mařa* a *Mařka*), *Jarča* (nikoliv *Jara* či *Jarka*), *Ruža* (nikoliv *Ruža*), *Ala* – od jména *Alois* (nikoliv *Lojza* či *Lojzik*), *Kája* (nikoliv *Karlik*), *Tonda* (nikoliv *Tónek* či *Toňik*), *Standa* (nikoliv *Staňa*) a další.

V oblasti složenin se objevila naprostá neznalost slov použitých v Kopečného knize. Složeniny jako *herdegbaba*, *valihrach*, *lidožhrót*, *holobrádek*, *otevřhoba* či *hadrlump* zřejmě žáci určické základní školy neznají ani pasivně, natož aby je aktivně používali.

Podle mých zjištěných informací (z dotazníků i rozhovorů) tedy už střední generace zná zkoumané oblasti CHN spíše pasivně a mladá generace už téměř vůbec. Mnozí je ještě slyší od prarodičů, tudíž v mluvě s nimi se i mladší lidé částečně přizpůsobí, ale starší generace se zřejmě přizpůsobuje také (spisovné mluvě či určité formě interdialektu) a dřívější „určické nářečí“ se tedy pravděpodobně vytrácí.

Tvarosloví

Skloňování

Na základě rozboru nahrávek současné mluvy v Určicích jsem se pokusila sestavit skloňovací paradigmata k jednotlivým vzorům (viz přílohy s. 17). 5. pád je u všech vzorů vynechán, jelikož oslovení se v mých nahrávkách téměř nevyskytovalo. V závorkách jsou vždy uvedeny méně používané tvary slov. U uvedených paradigmata je zřetelně viditelná hlavní změna v CHN a tou je méně časté používání tvarů se zvláštními fonémy *ê* a *ô* ve prospěch tvarů bližších spisovnému jazyku. U vzorů *pán*, *strom*, *žena*, *dlaň*, *miš/mêš*, *mňesto*, *staveňi* se tvary u většiny pádů shodují s tvary spisovného jazyka, jiné vzory (*muša*, *vjec*, *diňa/dêňa*, *pole*, *kuře/kôře*) obsahují převážně nářeční tvary či tvary interdialektu. Některé formy, uváděné Kopečným jako běžné, jsem v promluvách vůbec nezaznamenala (př. *staveň*, *staveňám*, *staveňách*). Asi u dvou mluvčích se objevilo střídání obecně hanáckých či spisovných tvarů slov (v případě rozhovoru s cizím mluvčím) a tvarů nářečních (v případě mluvy s místním mluvčím). Obecně lze říci, že u všech vzorů se v jednotlivých tvarech objevuje krácení samohlásek oproti spisovnému jazyku, a také to, že nářeční tvary (slova v závorkách) jsou používány pouze staršími mluvčími, a to ne vždy.

Časování

F. Kopečný píše, že se v nářečí rozlišují dvě velké skupiny sloves: slovesa s 1. os. sg. na *-m* (1. os. pl. vždy *-mê*) a slovesa s 1. os. sg. na *-ô* (1. os. pl. vždy *-m/-mê*).

Současný stav:

U první skupiny sloves zůstává podle mých pozorování koncovka u 1. os. sg. stejná (*-m*), v 1. os. pl. jsem však u většiny mluvčích zaznamenala samohlásku *-e*, nikoliv foném *-ê*. (př. *bidlime*, *mluvime*).

Ve slovesech druhé skupiny se u většiny současných mluvčích neobjevila hláska *-ô* v 1. os. sg., ani samohláska *-ê* v 1. os. pl. *-mê*. V 1. os. sg. se objevovaly většinou koncovky *-u* (př. *budu*, *mužu*, *napišu*, *zapnu*, *nepohibuju*), u některých starších mluvčích jsem zaznamenala i koncovku *-ô* (př. *nepamatojô*, *zapomenô*, *pudô*, *nezeznamujô*).

V 1. os. pl. se objevila nejčastěji koncovka *-m* (př. *pojedom*). U starších mluvčích se v některých tvarech sloves objevily přehlásky popisované v Kopečného knize: př. *rozomíte mne, muhlo, belo be to, meslim*, atd.

Kopečný popisuje tyto **typy sloves**:

1. Typ **dělám**: prez. tvary *d'elám, -áš, -á, -ámê, -áte, -aji* (*-ajó* řidší). Setkala jsem se i v současnosti s koncovkou *-ajó* v 3. os. pl. (např. od slovesa *hrát* – tvar *hrajó*). Byl to však spíše výjimečný případ, mnohem častěji se objevovala koncovka *-aji* (např. *hrají, říkají, dělají*, atd.). V 1. os. pl. je nyní běžná koncovka *-áme* (*děláme*), nikoliv *-ámê* se specifickou nářeční hláskou *ê*.
2. Typ **kácim** (*ômim*); **trpim** (*prosim*): *kácim, -iš, -i, -imê, -ite, -ijó*. Koncovku *-ijó* používá doposud většina mluvčích (př. *mluvijó, xod'ijó, splešat'ijó, nevijó, rozumijó*). Také ostatní koncovky jsou zachovány, kromě 1. os. pl., kde se většinou objevilo *-e* místo *-ê*. Imperativ se bohužel v mých ukázkách mluvy neobjevil, není tedy možné srovnávat s údaji v knize.

Slovní zásoba respondentů

Hlavním zdrojem informací o znalosti nářečních výrazů byl rozhovor nad seznamem vybraných osmnácti pojmů. Tyto pojmy byly téměř totožné se slovy uvedenými v poslední otázce dotazníku. Navíc byly v seznamu pouze výrazy *caga* – „koza“ (výraz afektivní) a *forhont* – „přednostní právo“ (slovo zanikající).

Pro porovnání přikládám vysvětlení významu několika pojmů, jak je uvádí František Bartoš. Jedná se o některé z výrazů, které jsou obsaženy v deváté otázce dotazníku. Mezi těmito pojmy je také výraz *harařica*, jehož význam naprostá většina respondentů neznala a jehož přesný význam neuvádí ani Kopečný ve svém slovníčku.

babóňat – lelkovati

cabořit se – na koho, sápati se

dačkat' – mačkatí (př. *Tvaroh se mačká, šaty se dačkajó, všecko se to poďačká.*)

dlúháček – kuchyňský nůž (př. *Dlúháček, ne křivák, hážeme do zemi špicú.*)

harařica – má harařicu, jest opilý

kvelb – (Gewölbe) klenutá komora, kupecký krám

l'egát – (*l'egátka* i *l'egátko*), židle (př. *L'egáte mňele v l'enochu veřezávany srdečka.*)

nožíce – nůžky na stříhání

(srov. F. Bartoš, 1903).

Seznam slov s žádostí o vysvětlení jejich významu jsem předložila dvaceti osmi lidem pocházejícím z Určic či blízkého okolí. Tito respondenti byli ve věku od deseti do osmdesáti šesti let. I tady se prokázala jednoznačná souvislost mezi znalostí pojmů a věkem dotazovaných. Starší a nejstarší generace znala většinu pojmů, děti znaly ve větší míře pouze několik výrazů (*dačkat*, *legát*, *lókša*, *nožéce*, *šofánek*), lidé středního věku některé pojmy znali, jiné nikoliv. Zajímavá byla skutečnost, že mnozí mluvčí vysvětlovali význam některých uvedených pojmů opět nářečními výrazy – př. *lokša* to je *lukša* či *šofánek* to je *šufánek*, případně se pokusili přiblížit význam pojmu přidáním

informací, na co se daná věc používá nebo jak lze slovo použít ve větě (př. *šufánek na nabírání polivky; legát to je to, na čím sedíte*).

Tabulka s počtem výskytů požadovaných odpovědí:

	Děti do 15 let (42 osob)	Mladá generace (5 osob)	Střední generace (11 osob)	Starší generace (6 osob)	Nejstarší generace (6 osob)
<i>babóňat</i>	4	3	7	5	6
<i>blgê</i>	3	0	2	3	2
<i>brutvan</i>	6	4	10	5	6
<i>cabořet se</i>	5	0	5	5	5
<i>dačkat</i>	11	1	0	3	2
<i>dlóhánek</i>	0	0	0	1	0
<i>Harafica</i>	0	0	0	0	2
<i>kastlik</i>	2	1	0	1	1
<i>kvelb</i>	3	4	10	6	6
<i>legát</i>	23	4	9	6	6
<i>lôkša</i>	20	5	10	6	6
<i>nožéce</i>	10	5	6	6	5
<i>orláb</i>	0	0	1	1	4
<i>promózovat</i>	3	2	10	5	6
<i>ščóplé</i>	7	3	7	5	5
<i>šòfánek</i>	35	5	10	6	6

V následující tabulce je zaznamenán výskyt správných odpovědí u slov *caga* a *forhont*. Tato slova nebyla obsažena v dotazníku, ale pouze v seznamu slov předkládaném při rozhovoru s respondenty.

	Děti do 15 let (2 osoby)	Mladá generace (3 osoby)	Střední generace (8 osob)	Starší generace (6 osob)	Nejstarší generace (6 osob)
<i>caga</i>	0	0	1	0	1
<i>forhont</i>	0	0	1	2	1

Mezi obecně známé pojmy lze zařadit slova *legát*, *lókša*, *nožéce* a *šófánek*. Kromě dětí znala většina dotázaných také výrazy *babóňat*, *brutvan*, *kvelb* a *legát*. U slov *dlóhánek* a *kastlik* uváděli respondenti jiný význam, než jaký zmiňuje Kopečný. Většina dotázaných u těchto slov shodně (mezi žáky, učiteli i dalšími respondenty) a téměř bez zaváhání uváděla významy „dlouhý/vysoký člověk“ a „přihrádka“ či „zásuvka“. Objevily se i další odpovědi jako *nádoba*, *hrnec*, *kastról*, *kbelík*, *dóza*, *krabička* nebo *skříňka*. U slova *kastlik* tedy respondenti uváděli širší význam, přičemž souhlasili, že takto lze označit i poštovní schránku (význam uváděný v knize). Výraz *dlóhánek* si mluvčí spojovali pouze s obecně vžitým významem „dlouhý člověk“ (dlouhán), ne však s konkrétním významem „nůž“. Nejednalo se tudíž o znalost pojmu, ale spíše o odhadování jeho významu. Zdrobnělá podoba slova si částečně odporuje s významem „dlouhý/velký“. Tento rozpor někteří vyřešili odpovědí *přerostlé dítě* či *dlouhý chlapec*.

Slovo *Harafica* jsem původně zařadila do seznamu slov s domněnkou, že bude obecně známé i mladším lidem. V knize bylo uvedeno, že se takto označuje jedna úzká ulička v Určicích. Při průzkumu jsem však zjistila, že ze všech oslovených osob, ať už v dotaznících nebo ústně (celkem tedy přibližně sedmdesát osob), znali tento výraz pouze dva respondenti (žena ve věku 84 let a muž ve věku 77 let).

Do svého seznamu osmnácti předložených slov jsem úmyslně zařadila i čtyři výrazy zanikající (dle Kopečného *blge*, *forhont*, *orláb*, *ščóplé*) a dva afektivní (*caga*, *cabořêt se*). Slovo *forhont* většina dotázaných opravdu neznala, výraz *orláb* znala pouze nejstarší generace. U dalších dvou výrazů se však jejich zanikání nepotvrdilo. Mezi

výrazy zanikající by bylo možno zařadit spíše slovo *caga*. Jeho rozšíření mezi určickými občany je minimální.

Skladba

Slovosled

V mluvě respondentů se objevilo vyšínutí z běžného slovosledu například v těchto větách: *ja/ muže on tag mňet; a tam s ňim ten sen bévá; a toho pana ---- ste se ptala kteriho?; on mo tag moc nevjenoval se*. Běžný slovosled v poslední větě by zřejmě vypadal takto: *On se mo (zdraví) tag moc nevjenoval*.

Zaznamenala jsem také vyšínutí z větné vazby a to ve výpovědi osmdesátileté respondentky: *Já ňigde nexod'im*. Spojení *nechodit nikde* tu bylo použito ve významu *nechodit nikam*. Tatáž vazba se objevila i u jiné respondentky (68let) v této podobě: *Já prakticke ňigde nexod'im*. V jiných případech bylo vyšínutí z větné vazby ovlivněno položenou otázkou a jednalo se tedy spíše o běžný projev mluveného jazyka: *Lexkiho bilo tadi toto bilo dobri*. V předešlém případě se jednalo se o odpověď na otázku *Co se vám zdálo třeba lexkiho nebo těžkiho?* (v dotazníku). Neobvyklý slovosled se objevil také v této větě: *Tak sem se musel snažit mluvit po našem/nebo spivat ti písnički hanácki tadi*.

Ve většině případů porušení běžného slovosledu (a to jak v příkladech Kopečného, tak v mluvě současných respondentů) se však nedá určit, zda je tento odlišný slovosled znakem nářečí či zda se jedná pouze o znak mluveného projevu náhodně vzniklý.

Postavení přívlastku

Kopečný píše, že přívlastek shodný stojí téměř vždy v antepozici. V některých případech jsem u respondentů zaznamenala i použití neshodného přívlastku před jménem. Například ve spojení *třeba tag ftom miho otce vjeku*.

V projevech respondentů se poměrně často objevovalo také postavení shodného přívlastku za jménem (v postpozici), např. *obxodi veliki nebili jag tetka; pag tam bil opxot velké; protože tex baráku je tadi novéx; ti baráki nekeri třeba tadi toto to tadi*

stálo; a teľ majú barák nové; já su takové pamňetník hrozně; bila ta farnost tadi dost veliká, spivat ti písnički hanácki tadi.

Jedna starší respondentka použila oslovení *d'evenko zlatá*, což v podstatě odpovídá údajům Kopečného. Nejedná se sice o afektivní promluvu, ani o nadávku (u nichž bylo uvedeno postavení přívlastku v postpozici), jde však o jisté ustálené či knižní spojení běžně nepatřící do místního dialektu. Postavení shodného přívlastku tedy v tomto případě neodpovídá běžné nářeční promluvě.

Přejaté prvky v nářečí

V promluvách současných respondentů se objevily např. tyto výrazy a spojení: *no tag dobrá; neňi zač, rádo se stalo, kulantně řečeno*, která také pravděpodobně původně napatří do zdejšího dialektu.

Jeden z oslovených respondentů (muž ve věku 44 let) důsledně používal dialektu, přičemž do své nářeční promluvy často začleňoval prvky přejaté z jiných jazykových útvarů, které rovněž převáděl do nářeční podoby. Jednalo se například o slova přejatá do češtiny z jiných jazyků, která pojmenovávají prvky a děje současné reality, dále o knižní spojení či frazémy.

V jeho promluvě se objevila následující slovní spojení:

(podtržením jsou zvýrazněny prvky přejaté do nářečí)

- **slova přejatá:**

oňi teda vždicki čas ot časo namejlojó si dneska oňi a řekno tag uďeláme si sraz a tag se tam zende

to si určite stahňte s interneto

nepreferovala beste jo f knihovně že?

tenkrát ot té době só tag te archive jag se tag ot teho rudolfa drohiho tam negdi jo

bez nejakiho velkiho caplování na nejaki takovi specialitke jako čuťorjetka a tam se sem tam iver tam se človjek opčas nexal naxitat na nejakéx tex speciálkax

já sem sviho času xodil na pedagogickó fakulto

řikaji si hanácké bigbit

takové metál (druh hudby)

- **slova knižní**

tagže déme temu on de tag jakobe v jeho šlépějích

to takové bela sice ti ti obrozenci řikale že doba útlako ale ot tenkrát se o českim národe f té novodobé historii vi/

- **frazémy**

tagže déme temo on de tag jakobe v jeho šlépějích

oňi teda vždicki čas ot časo namejlojó si dneska oňi a řekno tag ud'eláme si sraz a tag se tam zende

- **složeniny**

tenkrát se vesilalo jeden deň f tédňu bilo visilaňi slovenski visilalo se celoplošne po celé republice slovenski/polovina spravodajco v rádiu bili slováce/pulka správ bela česke pulka bela slove nebo v nejakim nigdo to nehlidal jakim pomňernim d'ilem ja?

to só fšexno ti tagzvaňi pavláteci

- **přídavné jméno slovesné**

dopátratelní do nejakoho roko šesnácetdvacet

- **příčestí trpné**

to taki spáxal ten zmiňované doktor kopečné profesor frant'išek od'elal rodokmen

Tento respondent však není reprezentativním nářečním mluvčím. Ve své promluvě se pravděpodobně snažil spíše zaujmout, zvýšit prestiž dialektu, který většinou za prestižní považován nebývá, a prokázat znalost nářečí a současně mnoha cizích a přejatých slov.

Rozbor reprezentativních nahrávek

Použité zkratky

K:	mé promluvy
R:	respondent
R-ž:	respondentka (žena)
R-m:	respondent (muž)
R1, R2 a R3:	rozhovor s více respondenty současně
R-d:	respondent dívka
R-ch:	respondent chlapec

Přepisy nahrávek a jejich rozbor

Z pořízených záznamů rozhovorů jsem pro rozbor vybrala 15 nahrávek, na nichž jsou zachyceni respondenti všech věkových kategorií – od dětí až po nejstarší generaci. Jedná se o mluvčí v rozmezí 10-86 let. Některé původní nahrávky byly zkráceny, jelikož se v nich opakovaně vyskytovala jména konkrétních osob, případně další informace o nich (v přepisu jsou jména osob nahrazena pomlčkami). V některých nahrávkách byl pouze odstraněn zvuk v místě, kde se jméno objevilo.

Strukturu rozboru jsem vytvořila podle knihy *Mluvená čeština na Moravě*. Její autoři při hodnocení promluv používají také termín *mateřština*, který jsem rovněž zahrнула do svých hodnocení jednotlivých ukázek. Výrazem *mateřština* tedy označuji jazykovou varietu, kterou si respondent pravděpodobně osvojil spontánně od rodičů či jiných blízkých osob v dětství a kterou zároveň i v současnosti používá v běžném každodenním hovoru.

Chlapec, 10 let, z Určic

- K: *tak já se chcu tadi zeptat jesi rozumíš tadi t'ěm slovum/ jesi viš co to znamená/ jesi bis mñe mohl takle popořad'e říct co to znamená/ jesi tomu rozumíš/ jesi to používáš nebo...*
- R: *baboňat/ ne/ taki ne*
- K: *nó tak fšexni mñe tak postupně skus*
- R: *blge/ bruta... brutvan*
- K: *nebo co misíš že bi to mohlo bit třeba/*
- R: *nevím*
- K: *brutvan neviš? f kuxiñi nepoužívá maminka?*
- K: *tag další cabořet se/ co to znamená neviš?/a ti další*
- R: *caga/ dačkat/ ne/ ñic asi s toho nepoužívá*
- K: *nebo co si mislíš že bi to mohlo bit třeba/dlóhánek třeba*
- R: *že je třeba hodñe dlóhé dlouhé?*
- K: *hmm/to bi taki mohlo nó no/a další*
- R: *mñe ñic nenapadá*
- K: *tagže... třeba kastlig*
- R: *kastlik*
- K: *kvelp*
- R: *nevím*
- K: *tak eš...eš'e skus vždicki přečt'i a skus vimislet co mislíš že to je*
- R: *legát legát*
- K: *jesi t'e ñeco napadne co bi to mohlo bit*
- R: *nevím/nožé nože...nožéce/taki nevím*
- K: *ñeco na stříhání/nó tak co misíš že to je ñeco na stříhání*
- R: *nuški?*
- K: *nó*
- R: *nebo strojek*
- K: *nuški nó*
- R: *orláp nevím/proma... promó... promózovat/ taki nevím/ añi mñe ñic takoviho nenapadá/ščóplé taki nevím/ a šofánek nabjeračka*

- K: *jo tak jo a nebo mohl bis mñe třeba řict eš'le kolik je t'e let?*
- R: *deset*
- K: *jo xod'iš tadi do škole*
- R: *hmm*
- K: *a mohl bis mñe řict tak třeba neco o určicix co tak viš/ já nésu s určic tak neco jesi viš*
- R: *já tadi ňic nevím o určicix moc*
- K: *tak třeba gde bidliš/ kolik vás...*
- R: *mi bidlime hnet tadi jak je ta kolona aut/ hnet/ a f domñe nás je... deset/ deset lidí nás tam je/ dva psi/ tři kočky/ nevím co bix mñel eš'le*
- K: *a eš'le mñe gdištak/ gde je tadi sokolovna bix x'tela*
- R: *sokolovna... nevím*
- K: *neviš gde je soko? nejaki hřiš'le tam má bit*
- R: *hřiš'le gdiš půjdete furt tudma tam je taková zastáfká velká/ a potom takové velké hřiš'le/tak tam je/tam hrajó fotbal*
- K: *jojo/ tagže tudma jo rovñe nó*
- R: *tadi tak/ tam u cukrárni diš se podíváte furt tak rovno jak se jede na prost'ejoj/ tak tam je zastáfká velká a hnet u té zastáfkí tam je to hřiš'le*

Rozhovor se odehrával na ulici. Respondent pochází z Určic. Ukázka je neoficiální, neveřejný, řízený, částečně připravený dialog. Respondentovi jsem předložila seznam osmnácti slov vybraných z Kopečného slovníčku s žádostí o vysvětlení jejich významu.

Jazyk této ukázky neobsahuje soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN (chybí *ê* a *ô*). Zachován je soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *y, ú* (*dlóhé, hrajó*). Starší *í, ú* se zkrátily (*bidlime, nuški*). Zúžená podoba ze starého *é* se objevila ve slovech *taki, ňic takoviho*. Protetické *h* ani v se nevyskytuje, objevilo se vynechání protetického *j* ve slově *eš'le*. Naprostá většina podstatných znaků CHN v této ukázce chybí. Respondent se pravděpodobně spíše snažil o spisovnou mluvu – výraz *dlóhé* opravil na *dlouhé* (*ñegdo je hodñe dlóhé... dlouhé*). Použil také spisovný tvar *půjdete*, bezprostředně po něm však následovaly nespisovné

výrazy *furt*, *tudma* a spisovné tvary ve spojení *takové velké hřiště*, po nichž následoval opět nářeční tvar *hrajó* (*tam hrajó fotbal*).

Tento mluvčí se tedy nevyjadřoval nářečně, jeho promluva představuje určitou formu interdialektu s občasným užíváním spisovných tvarů slov.

Žáci ZŠ, 14-15 let, z Určic a okolních obcí

K: *tag a eš'le sem se x'ela jenom tak mimo/ soutěš zeptat jesli/ třeba jag se vám to viplňovalo/ co bilo třeba t'eški?*

R1: *to posledni*

R2: *né tam to... tam to přetposledni jak tam bilo tó ten kósek teho slova/ pak to další a eš'le to další*

K: *jo/ tak to bilo n'é'eši jako že/ skuste nějak jednotlivje jo se dištak vyjadřovat/ at' vás slišim/jako že ste nevjeďeli co tam/co tam doplnit jo?*

R2: *to posledni třeba/ tam bili nejaki slova kteri já třeba vubec neznám*

K: *jo/toto jo? a co třeba/cos třeba tadi teda...?*

R2: *třeba to blbe/ to já vubec nevím*

K: *jo/a říká to někomu něco? blge*

R3: *gdo? gdo?*

K: *blge*

R3: *blge*

R2: *blge já nevím/ možná je to neco s ga'ama f kteréx xod'i jak blgan*

K: *nó nó/to tam právjel/ já mám tu knišku z roku padesát sedm a tam ten pan kopečný/ psal že só to nejaki kalhoti/takovi jako/asi nejaki plandavi nebo nejaki tag*

K: *nó tak vidiš tak/a co třeba eš'le?*

R2: *ta harafica/*

K: *a je to s velkim h tak co bi to mohlo bit třeba? něco f určicix to má bit*

R2: *hasičárna? kostel/ vješ?//jé ježišmarija tá jak je vedle kostelá/ fara*

K: *no on tam psal že to má bit nejaka uská ulička*

R2: *miši ulička*

K: *možná nó/ já nevím// možná se to už nepoužívá protože vječina lidí to nezná/ to harafica/to sem se ptala/nó a co třeba ešle...?*

R2: *ten oráp/ to já misím že je to nějaké orábjeci stroj/obrábjeci na...*

K: *orláp to je*

R2: *jo orláp no/já nevím to nevím*

K: *a co třeba s toho ti používáš ešle dneska normálně doma?*

R2: *lokša/ jako nudla no/legát jako židla/*

K: *hmm jo*

R2: *nebo spiš bába no/ale tak já po ňi*

K: *jo/a třeba brutvan to používáš? doma/ řekl bis?*

R2: *así ne*

K: *hmm//a gdiš/diš ťe třeba řeknu/ v té knišce se psalo.../tam bilo herdegbaba, tag to ťe zŇi divŇe nebo bis to třeba? tam bilo herdegbaba valihrax/ holobrádek*

R3: *vrátek?*

K: *holobrádek*

R3: *já sem napsal/ já sem x'el napsat holovrátek*

K: *a co třeba ešle bilo ťeški pro tebe?*

R2: *uš aŇi Ňic*

Ukázka je neoficiální, neveřejný, řízený, částečně připravený dialog. Nejvíce se projevoval respondent označený symbolem R2. Jedná se o 14letého chlapce, který navštěvuje základní školu v Určicích. Tento respondent pochází z Určic nebo blízkého okolí. V dotaznících žáci uváděli místo bydliště, což byly u všech z nich Určice nebo jedna z blízkých obcí (Seloutky, Dětkovice, Myslejovice, Alojzov). Respondenta jsem se ptala na pocity z vyplňování dotazníků. Zjišťovala jsem, co pro něho bylo v testu náročné, co neznal, atd.

V této ukázce není neobsažen soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN (chybí stejně jako u většiny ostatních respondentů *ê* a *ô*). Zachován zůstává soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Původní *y, ú* jsou nahrazeny hláskami *é, ó* (*nejaké stroj, kósek, v kterém*). Starší *í, ú* se zkrátily (*spiš, nevím, misím, po ňi*,

obrábjeci, xod'i, miši ulička, vubec). Objevilo se také neprovedení přehlásky *'a* v *'e* (*lokša, nudla, židla*). Protetické *h* ani *v* se nevyskytuje, protetické *j* chybí ve slově *eš'ě*.

Tento mluvčí nepoužívá CHN se všemi jeho rysy. Alespoň některé jeho znaky však důsledně dodržuje a projevil také poměrně velkou znalost v oblasti pojmů z Kopečného slovníčku, což v jeho věku (14 let) není příliš obvyklé.

Muž, 26 let, z Určic

(druhý respondent je také z Určic, věk nezjištěn)

R1: *co budu znat já? no tag babóňat/ jagdiš ponocovat no/ tak nejak... brutvan to je pekáč/ jako/ toto bude asi koza ta caga že?/ je to koza?/ možná že ja/ nevím.../ kastlik no to je nejaké nejaká skříňka třeba nebo/ no/ šuple menší třeba v umévacim stole nebo ták/ nekdo třeba to aji řekne že má novine v kastliko jako ve sxránce jo?. lokša nudla/ jo?/ promózovat neco prohledat/ no štóplé to je takové že je xudé/ šufánek nabjeračka třeba na polifku nebo zednícké šufan/ nebo fanka/ jag záleži no... legát no židla/ no/ akorát přeměšlim co je ten forhont*

R2: *forhont? dat přednost'*

R1: *aha/ dat přednost*

R2: *dé přednost'*

R2: *seš na forhoňte máš přednost'*

R1: *ja ja ja/ vidíš to no/ nožece nuški no/ to só nuški/legát/ kvelp to nevím co to je kvelp/kvelp co je kvelp?*

R2: *opxot*

R1: *opxot pré/ je to možni no*

R2: *to neňi možni/ to je jisti*

R1: *tak dobrá no a jináč tag*

K: *dlóhánek?*

R1: *dlóhánek no asi že je nekdo dlóhé ne?/ dlóhánek/ to nevím přesně teda co ten víznam znamená*

K: *a fkuxiňi něco?... neco na vařeňi*

R1: *dlóhánek v kuxiňi na vařeňi?... toš to nevím teda*

K: *on tam psal/ mislim pan Kopečné že nuš jako nějaké delši/ nevím jesi se to eš'ě používá*

R1: *no je to možni nějaké viproš'ovací třeba/ těžko/ to sem neslišel/ no jináč nevím no tag*

K: *š'óplé*

R1: *no to sem říkal/ to je že je xudé/š'íhlé no*

K: *no tak d'ekuju moc teda*

R1: *prosim/ rádo se stalo*

Muž, 26 let, z Určic

(tentýž respondent jako v předešlé ukázce)

R: *tí mlad'i/ ja vim no/ ale tí mlad'i upl'ne/ tí uš nevijó vubec nič/ já eš'ě su v generaci gdi eš'ě neco třea moji/ muj d'edeček a toto že to f'cecko mluvilo po hanácku/ tagže já to eš'ě jakštakš znám ale/ tí mladši dnešni só uš upl'ne f'čudu to je/ jo? tagže tak nějak jo?*

Ukázka je neoficiální, neveřejný, řízený, částečně připravený dialog (v druhém případě krátký monolog). Respondent je muž žijící od narození v Určicích, jeho mateřštinou je místní dialekt (pravděpodobně spíše interdialekt středomoravské oblasti). Rozhovor probíhal v místním hostinci, kde se právě konala schůze zdejšího zájmového spolku. Respondentovi jsem předložila seznam osmnácti slov vybraných z Kopečného slovníčku s žádostí o vysvětlení jejich obsahu.

Jazyk této ukázky neobsahuje soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN (chybí *ê, ô*, respektive jsou obsaženy pouze jednou, kdy respondent citoval jiné mluvčí – *negdo třeba to aji řekne že má novinê v kastlikô*). Zachovává však soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *y, ú* (v *umévacím, xudé, zedňické, dlóhé*). Starší *í, ú* se zkrátily (*nevím, mislim, mlad'i, mladši, dnešni, menši, vařeňi, muj, vubec*). Lze pozorovat i zúženou podobu ze starého *é* (*to je možni*). Objevilo se také neprovedení přehlásky *'a* v *'e* (*nudla, židla*). Protetické *h* ani v se nevyskytuje. Protetické *j* naopak mizí u výrazů jako *eš'ě*. Respondent důsledně používá formy zájmen *nejakél, nějaká, negdo, neco*, které jsou typické pro zdejší nářečí. Ve

všech případech se u něj objevila monoftongizace diftongu (*dé, só, dlóhé*) a typická nářeční změna kvantity u jmen i sloves (*polifku, skřiňka, dat, znat*). Často se objevuje také přitakací částice *ja* běžná v CHN. U sloves, která se v ukázce objevila, použil mluvčí nářeční tvary pro 3. os. pl. slovesa *být (só)* a 3. os. pl. slovesa *nevědět (nevijó)*.

Tato ukázka zachycuje většinu znaků CHN, avšak podstatný rys (hlásky *ê, ô*) v jeho projevu chybí. Tento respondent tedy spíše mluví obecnou hanáčtinou, nikoliv přímo centrálním hanáckým nářečím.

Žena, 35 let, z Určic, učitelka na ZŠ v Určicích

- R: *přece jenom docela jako vimiraji ti lidi co ešle třeba mají tu krásnó hanáčtinu*
- K: *nó nó nó/ to jo/ já bix xťela ešle tadi najit nejaki ti starši lidi/a nevim gde jako ono tadi moc lidi neňi a ešle v takovim počasi/ možná že zazvoňim negde a skusim otxiřit jako ti starši třeba ešle*
- R: *třeba ta paňi ---- ta bi třeba mohla jako aji poradit/ třeba zná ti starši lidi/ tata třeba neňi jako starej ale jako mluvi třeba jako hanácki s rodičema mluvil jako hanácki a co vlasně nářeči puvodňi co zemřeli tag už nemluví tagže ono je to takovi blbi no/ to xce hodně stari lidi/ a ---- vlasně jeho maminka taki ta mluvi hodně ta taki bi mohla pomoct*
- K: *a on taki ne? docela*
- R: *on taki on taki hodně nó/ vlasně tím že s maminkou vlasně mluvi*
- K: *já sem s ním mluvila a docela mluvil hanácki no*
- R: *to von*
- R: *je to je to srozumitelni budu to vjedet?*
- K: *snat jo nebo jesi jesi si to projdete trošku a jesi jesi rozumite fšemu*
- R: *a nemám to dat tatovi vyplnit? nebilo bi to lepší? nebo co jakó skupinu vic potřebujete?*
- K: *a tata je tata je?*
- R: *on je padesátnik*
- K: *a on je negde doma tetka?*
- R: *ale já bix mu to já bix to sem donesla*

- K: *a ešte dneska biste to to bi šlo?/ no tag no anebo vám i tatovi kdibi to to bi bilo nelepši možná aspoň srovnání jako*
- R: *no jasne vzorek potrebujete velké že tag klidně*
- K: *nó no/ tag bix mohla tadi ešte/ já řeknu k tem otázkám tadi normálně jag říkáte jak řeknete člověku z určic ze selótek z d'etkovic j?o/ prostě z brna je z brna je brňák tag třeba z určic jesi určičák nebo ňák jinak tadi jako ženckou podobu ot toho*
- K: *tadi potom normálně domácki podobi t'ex men/ jak jako doma biste oslovili třeba jako*
- R: *anebo de vám to třeba poslat nějak elektronicky?*
- K: *nó tag to bi šlo no/ to bi šlo no*
- R: *že biste tadi nexala svůj imejl a já to naskenuju a pošlu*
- K: *nó tag anebo já bix vám mohla poslat pag mejlem ten dotazník*
- R: *anebo/jo?*
- K: *dneska večer bix mohla*
- R: *jo jo mi to vyplňime a pošlem jo?*
- K: *tag to je dobri no*
- R: *ušetřite si kopii/ dobri tag*
- R: *já vám napíšu imejl nejakej papireg/ já píšu taki diplomku ale uplňe z jiného zaměření tagže vim jaki to je gdiš*
- K: *já mám právj e učitelství pro první stupeň tagže jako bi se čekalo spis nějakí pedagogickí téma ale já sem si vibrála na katedře češtiní*
- R: *to só zase moje poznámki k diplomce*
- K: *jo ahá/ tag to je dobri*
- R: *já tadi teda učim jenom angličtinu*
- K: *nebo já bix mohla nejakej papireg*
- R: *né já mám tagže/ já vám dám na sebe/ tag je tam i moje méno tagže to skuste poslat a/ já vám ze dva ti vyplním*
- K: *nebo kdibiste to dala ešte někomu tag klidně to bix tím lip*
- R: *jasne dobře*
- R: *do gdi to potrebujete mit pozbirani*

- K: *do gdi? ono to spjexá docela celkovje tagže čím dřif t'im lip/ nemužu vám říct sotva vám to pošlu pošlete spátki obratem/ no prostě čím dřif t'im lip*
- R: *a u teho pana ---- ste bila kteriho?*
- K: *---- vlasně*
- R: *jo ano ano tag já vás eš'le pošlu pan ---- ten mluvi taki jako hanácki*
- K: *jo a to je taki nějaké starši?*
- R: *nó taki starši tag já nevím/ šedesát neco už je teda v duxod'e/ neňi jako že bi bil osndesátňik ale/ jako mluvi/ ten mluvi jako tag tam třeba jako skusit prost'e/ já vim že ono pomuže fšec'ko že?*
- K: *a on bidli gde? ten ---- ?*
- R: *on bidli/ u družstva jag se ta ulice menuje družstevňi jakobi podél druž tag jag se de g družstvu a on bidli prvňi ulicu přet'íná jagdiš na mňestkou a družstvo tag tam bidli/ to biste se tam zeptala --- na zvonku a druhí barák skraje/taková krixle rod'íní domek jeho manželka/se tam zastavit jesi teda máte xvilku*
- K: *eš'le tag skusím nejaki ti starši lid'i nejaki*
- R: *starši no/ já se tadi jako moc nepohibuju tadi jako v určicix tagže vám jako moc neporaďím no tag vim že třeba jako tag ftom miho otce vjeku tag třeba jako ta rod'ina kopečnix se jako setkáváme jednou za nevím za pár let jako sraz vždicki se sejdem vlasně/ t'i starši už vlasně odpadaji ubivaji ubivaji/tagže zustávaji hlavňe t'i mlad'i/a on teda ten pan kopečňi on bil hodně jako umňe'lecki založení človjek tagže ta rod'ina --- nó jag říkám nó t'i starši t'ex už hodně otpadlo no vlasně babička to už je deset let*
- K: *neňi to ňejaki srazi pav pavlátku říkal ten ---- říkal že ňejaci pavlátci mají srazi*
- R: *t'i pavlátkovi to vlasně je jedna jedna vjetev jedna vjetev/no on to právje stréc jako kopečné to sepsal jakobi ten rodokmen takové strom ud'elal/ a pag jako musilové to spracovali do počítačové podobi/ já nevím jesi vám to negdo třeba poskitne já ho nemám*
- K: *no já sem ta paňi ---- mňe právje ukazovala to bilo snat to co ten pan kopečné spracoval*
- R: *nó určit'e určit'e*
- K: *nó docela takovi rozsáhli aš já nevím kolig generaci dozadu*

- R: *jo/ tag negdo to má negdo to má jako f té originální podobje jag on to d'elal pan kopečné a negdo to má spracovani negdo to má počítačové program vlasne na ti stromi tag negdo to má f tom no/toto bi vám mohli poskitnót to bi se dalo možná do té diplomki hoďit to do přílohi nebo tag/ jako zajímavost z jeho života vlasne/ že tadi t'im se zabival*
- K: *nó/ to sem tam zmiňovala taki že tema rodokmenama se zabival*
- R: *pag ména hodne/ jako podobi men/ to taki nevím jesi ste...*
- K: *no vim že napsal nejako knišku no naše... né něco o našix ménex naše ména něco*
- R: *je to zpracovani jinag než ti moderní kniški že to neňi určeni jako že bi si maminki vibirali ména/spiš otkut to méno poxázi jo? tag jo přeju hodne šťest'i no*
- K: *d'ekuju teda za ti informace a za to viplněni*

Tato nahrávka byla pořízena v určické základní škole. Respondent je pětaticetiletá žena, která žije v Určicích, kde také pracuje jako učitelka. Rozhovor probíhal ve školním kabinetě bez přítomnosti dalších osob.

Jazyk této ukázky neobsahuje soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN. Zachován je soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *ý, ú* (*poskitnót, kósek, só, jakó, krásnó, velké vzorek, počítačové program*). Původní *í, ú* se zkrátily (*zabival, zajímavost, přílohi, padesátník, v duxode, pomuže*). Lze pozorovat i zúžené podoby ze starého *é* (*u teho pana ste bila kteriho, do kdi to potrebujete mit pozbirani*). V několika případech se objevila typická nářeční změna kvantity (*dat, tatovi*). Protetické *h* se nevyskytuje, protetické *v* se objevilo pouze jednou ve slově *von*, objevilo se vynechání protetického *j* ve slově *eš'ě*.

Zvolený jazykový kód je přiměřený situaci, věku a vzdělání respondentky. Vzhledem k povolání učitelky je pro tuto mluvčí pravděpodobně snadné přejít (při rozhovoru s mluvčím odjinud) do interdialektu. Myslím si, že v této promluvě se odrazila profese učitelky a také prostředí školy. U této mluvčí se objevily prvky nářečí, jinde spisovné tvary slov (*druhí barák, rodiní domek, pan kopeční, umňelecki založení človjek*) a v jednom případě dokonce tvar obecné češtiny (*starej* – koncovka *-ej* u adj. mask. sg.). Některé podstatné znaky CHN v této ukázce úplně chybí, mluva tedy zastupuje spíše interdialekt, navíc je prostoupěna mnohými tvary spisovného jazyka.

Muž, 44 let, pocházející z Určic

(R2: žena pocházející z okolí Hulína)

Nahrávka 7. muž 44 (1) – název souboru na CD-ROMu

R: *a eš'le tade bela/ hana haná*

R2: *haná to je ta velká dule bílá ----*

R: *to je tade dule né*

R2: *tam gde sem bila*

R: *tam gdes bela jo*

R: *dule je lidové umněni já zas vim prt gdes bela viš*

R2: *tam só zemňepisni/d'ejepisni sem dala tam*

R: *tade lidové umněni na hané/ te seš maxr/ eš'le tohle znáte?*

K: *to neznám/to neznám/já totiš eš'le mám tetka eš'le knišku sedumset let víročí sedmiset let*

R: *taková brožurkovitá*

K: *nó no nó/ a pag mám...*

R: *nó jasne/to vám aňi nenabizim protože to mají mesim v každim druhim staveňi*

K: *a pag mám eš'le to nářečí určic a okolí a to mňe právjě jako zaujalo že sem začala troxu i tu řeč skoumat tadi ot jesi ste to to je stará kniška to je z roku padesátšedum františek kopeční to napsal to je právjě*

R: *to je muj stréc*

K: *jo jo jo/ to je váš stric aha no jo vlastně jo*

R: *on si vzal sestru mojej babičke/profesor kopečné/tagže tag jo nó tag to pag máte ten studijňi zdroj uplňe ten nélepši*

K: *nó to jo*

R: *no jasne/ tag k temu neňi co dodat/ to je jako fšecko oš taková jenom napodoběňina*

K: *nó ale zase mňe zajimá jag se to třeba zmňeňilo ot té dobi co psal ten pan kopečné/ jako v roce padesát sedum vlasňe/jag se ta řeč třeba zmňeňila jesi se tadi mluvi*

R: *nó tag ve ste mňela přejet tag o dvje hodine pozděš*

K: *proč?*

- R: *to tade bode sestřeňica*
- R2: *ale spiš ju otkázat na ----*
- R: *---- nevim ešle uš je doma z nemocnice*
- R2: *nó/ on je jednak ----*
- R: *to je jeho/ toto só jeho d'ila ---- on gdiš šel do duxodo tak si pořídil počítač/ no a naučel se na ňim psat on tag piše prostě gdeco zkrácení dějiny izraela a kósek historie určic no a on tag furt tag neco negde bádá/a veměšli/no a prostě vjenoje se temo no/ pomňerňe zda ždařile/ akorát že oš má sedmasendesát sedmasendesát a oš mu to zdravi neslōži/ on mo tag moc nevjenoval se/ ja? prostě on má že to takovi ožiti kulantně řečeno jo?/ tagže te' oš ho to trápi/ oš ho to tahá za nohe jak se říká.*
- R: *nó a to je to je rodina ---- která prostě vzešla ňegdi prostě strašně dávno jo jako jag bila taková uplne negdi dopátratelní do nejakiho roko šesnácetdvacet/ a tam negde a to to zas a to hex vám mosel zas zajit ešle oplňe negde jinde ale kvuli temu tadi néste/to taki spáxal ten zmiňované doktor kopečné profesor franťišek/ od'elal rodokmen/rodine ze strane své žene/ pře tam to belo takovi zajímavjéši takovi/ jo prostě/ a tam on se dohrabal tag nejak jako k takovém zásluhám jako xetáňi vlku přet mňestkéma hradbama ja?tema arxivama jak se tag brózdal a/tagže a on déme temu on de tag jakobe v jeho šlěpjejix/ a tohle je gdeš on si vzal ---- /tade belo tex ---- belo nekolikero a jedněm se říkalo provazovi jedněm se říkalo řetazovi jedněm se říkalo o mindu jo tag oňi mlčošci jo né mlčoši a oňi prostě a lojzičci a přitim só to taki mlčoši jako mají v prukazkax napsani mlčox ale tag abe se to nepletlo keré franta o zrcadla ja? tag on má tadi prostě každé náki méno/ a/ on teda on se k temo hlási ----/ on to tadi aji v nekteré té knišce má pojmenovani /a hotovo/a takovém vjecám on se prostě vjenoje neustále/ furt takovi náki ptákovine prostě směšli*
- K: *já sem ten rodokmen mislim aji vid'ela/ta ta paňi ---- mňe ukazovala/ takovi hrozňe dlóhi to bilo asi ot roku sednácetšedesát*
- R: *nó nonónónónó*
- K: *a bilo to mislim že manželka františka kopečniho že tam bila*

R: *tenkrát ot té době só tag te arxive jag se tag ot teho rudolfa drohiho tam negdi jo/ot teho šesnácetdvacet tenkráce začle razet vlastně nejaki prvňi česki mince ten malé groš/ a tag to takové bela sice ti ti obrozenci řikale že doba útlako ale ot tenkrát se o českim národe tag jako f té novodobé historii vi/jo tam se to datuje a toš to je jedno a prostě tahle rodina tag jag říkáte ta co teda počala se f tím šesnácetdvacet ten její ten její dohledatelné rodokmen/ tag mivá sraze jo? a f podstatě páxá to generace tex tehle pavlátku tex méx rodiču jo? oňi oš só dneska néstarši jag se říká v jejix lese se káci a oňi teda vždicki čas ot časo namejlojó si dneska oňi a řekno tag uděláme si sraz a tag se tam zende třeba*

K: *a celé té rodini pavlátku jakobi ruznix t'ex potomku*

R: *jo jakobi ta přímá linie*

R: *a bývá tam třeba kolem stovke leďi ja a tag jako teda ti co nédál co se oc'ehovali tag ti só teda ot plžně maruška/ a jináč je to nésó to tag lidi kór moc zdaleka --- to tag tag nějak zustalo pobliš tadi na té haně f přerovje je taková vjetef a tak ňejak nó a toš tag se to sxázi a to je vlastně taki teta/ protože to je tag prostě fšecko do té do té generace jeho rodiču jo/ méx babiček jo tag to zas bela ta doba pjet d'eťi sedum že d'eťi že tam se to strašně moc rozyjetvilo/ že tam ten pavó mohutně poskočel do stran že dneska ta porodnost už neňi taková a neňi standartní mňet v rodíne pjet d'eťi sedum d'eťi oš tře si fšeci mislijó ježiš ti mají d'eťi že a tenkrát se to tag nebralo*

K: *a gdi bivaji ti srazi t'ex ---- teda?*

R: *je to nepravidelni f podstatě gdeš to na ňe přende ja? oňi oňi razijó heslo tak jako na pohřbo se sende pjekně/ na svajbje je to hodně pjekni/ ale zejít se jenom tag že to je nělepší*

K: *jé to kdibi bilo tag bix se tam x'ela poďivat to bix slišela určitě té hanáčl'ini a tag*

R: *tam se teda odbévaji takovi tefasi ja*

Nahrávka 7. muž 44 (2)

R: *jináč je to je to fšecko/ z tehohle pohledu špatně protože eš'te jako z mé generace se nande/ nás pár/ me zme mňele letos v kvjetnu tade sraz na škole ze škole spolužáce bévali/tak/ asi je nás tam třea polovina tříde že se eš'te domluvime hanácke meze sebó/ ale/ aji třeba ta zmiňovaná sestřeňica ona mlovi rozomi jako*

velece dobre hanacke to fšecho jako paráda/ ale ona tag mluvi se mnó třeba/ nebo s tató ze svim ja?/ a tetka se otoči na vás ja? a jako uplne pliňe jako přende

K: *jo podle teho jag ten druhý človjek mluvi/ tag ona se přispusobi*

R: *jojo tag ona to d'elá tagle to má jako spósta s texto leďi to tagle má a je nás teda pár keři zme se jako jakse pořádně nějak nenaočele teda česke a me teda mlovime hanacke aji/ale neňi nás moc/ je nás strašně málo/a s té generace našéx d'eti tag jako se to mixaji te krve třeba já nevím já mám paňi ot hulina ja? ja tagže to je/a tam ta mateřšt'ena je jiná než ta taľenkofšt'ena ja?/ tam s teho konca ja? tagže moje d'eti rozumijó hanacke ale už třeba nemluvijó a s té jejix generace s tex našéx d'eti co tag jako tag sleduju na tex spolužákáx tex svéx d'eti ja?/tag to sen tam to už só perlečke f podstat'e je to vzácnost je to vzácnost/jo a tag jag neumijó přetpokládám že vám to take bode cezi slovenšt'ena z vašema letama*

K: *nó tak/ rozumim docela tak opčas neco třeba...*

R: *ale nepočtete si ve slovenské knišce/nepreferovala beste jo f knihovně že?*

K: *nó tag asi rači českó ale jako rozumim docela*

R: *nónónónóno jasne ale je to oš takovi jako ustupova záležitost ja/ jako naše generace me zme omňele fšece slovenske jo? třeba zme neomňele mlovit ale jako jednoznačne zme rozumňele a jednoznačne zme se tam dokázale jako/ bez nejakiho velkiho caplováňi na nejaki já nevím takovi te specialitke jako čučorjetka a já nevím že/ tam se sem tam iver tam se človjek opčas nexal naxitat na nekajéx tex speciálkáx ale --- tenkrát se vesilalo jeden deň v tédňo bela televizňi visilaňi slovenski prost'e visilalo se celoplošně po celé republice slovenske/polovina spravodajcu v rádio beli slováci/pulka sprác bela česke pulka bela slove nebo v nekajim ňigdo to nehlidal jakim pomňernim d'ilem ja? prost'e jag to přešlo ja?/a me zme tagže me zme slovencke omňele fšeci a fšeci zme omňele hanacke/no a tag jag/ se stráci ta dovednost v té slovenšt'e tak se stráci teda aji dovednost tai tato na jedné straňe/ ale na drohé straňe mám tade teho ---- žena poxázi s paloňina coš je tade lošt'ece jo? tam na mohelňice/coš je/ tam só takovi te d'ed'ine břoxot'ín ja tam je jako takové uplne takové v méx očix takové uplne ten pravé jako hanacké kraj/ ja? tam só vlasňe na ten konec --- toš tam vlasňe*

K: *a co mislite tadi ti vesňice f okoli určic tam se mluvi jako tag hanacki? nebo taki mislite*

R: *no gdeš přendete ráno o pul deváté do opxodo a só tam babke ja? tag jednoznačně hanáčtina a přendete tam o dvóx hodínáx otopledne nebo o šterex gdeš se maminke vracijó z d'elima ze školek a s práce a podobně tag je to česke ja že je to ---*

K: *a v kterix vesňicix mislite že tag bila stejná mluva tadi?*

R: *oš si něsu třeba jisté že be v bed'ichoš'to se mluvilo stěně ja to oš se lešilo a nemeslim si že v němčicix se nemluvi stěně já sem d'elal leta letóci agronoma tag se tade furt flákal jako tadi po tim okoli/ ja sice pješke po polu ja? nebo já nevím prostě ale s tema kolegama sem se znal že? a mñele zme nejaki te společni školeni a to/ a vubec se nebavím o tim jaké rozdíl je gdiš vijedete vlasně na vrx na drahanskoja a tade/ coš je a ono je to kósek/tade máme kopec za d'edinó a na dalším kopco só drahane/ ja? to je to je fag kósek to je svim spusobem za udolim/ ja vzduxem je to deset kilometru/ ja? že se musí opxázet vojenské prostor tag je to po silnice daleko ale ono je to kósiček/ tagže tam tam se taki mluvi jináč/ oš/ mostkovice oš só jináč jako pře mñestě tam taki oš jo? só tam znat rozdile/no ale taková ta nélepši v méx očix taková ta néjadrñěši hanáčt'ena si mesim že je tam ten paloňin mohelňica tam tade teto loš'tece ja? pudo na tvaruške ot loš'teckihó stréca/ ja ja ja/zas třeba mñel sem spolužačko já sem sviho času taki xod'il na pedagogickó fakulto/ a ona bela z olomóca z velkiho tinca/velké ténc/ ja?uplñe užasné jako/je tam folklórni takové króže nebo króžek kruh ja? fak jako sóbor hanácké ja? a vim že jako jeji tatínek to tam šéfoval tam xod'il tam f tim sedláckim kabátě ja s taková tó s takovim klobókem tipickim hanáckim jako xlapskim ja? černi kabáte a takovi klobóke/ nebelo to nepodobni takovém tem napoleónském takové s té dobe on bel takové trojitě neco mezi napoleonskim a pirátskim takové takové klobók takové sed'el ja? ja? f té době te pañmáme nosivale te naškrobeni tam fšeckéx tex pentli na sobje a to/jako tag/a tet' on xod'el tadi f tim no ale/ on neomñel hanácke/tam se prostě mlovi česki/ ja f té d'edíne konkrétne f té d'edíne jo?/ já gdiš sem tam tenkrát jezdil nejak třeba s tó spolužačkó/nejak se to tam prostě na té visoké škole se to tak nejak jako kolektivně že jo ja mimo jini že človjeg mñel příležitost ja? to sem bil třeba jako překvapeně/ a tam jako oš tam na ten konec jako gdiš ocuť jedete na ten konec severovixodňim t'im smjerem přerov*

*a tam/ jo tag to valem to obévalo/ já bex řekl jako za moravó oš to neňi za bečvó
za bečvó/jo?/f kojetíne oš takovi*

K: *a co mislite ve pteňi? tam právje tetka jezďim k našim/ mislite že to je dost podobni
jo? ti pteňi a určice?*

R: *tam ja tam ja tam ja/jako tam se mlovi/negdo temu říká že po čokácki jo? jako je
to jiná hanáčt'ena*

K: *mislite že dřif jako gdiš se mluvilo vic jako hanácki že to bilo podobni ti určice
a pteňi? jak se tam mluvilo/ f určicix a ve pteňi/že ta řeč bila podobná jako?*

R: *já si misim že ja hodně hodně hodně jo?*

K: *já je tam taki možná skusim vispovidat tam t'i naši bidlijó tetka*

R: *já samozřejmně já si to napamatojo ja?/ ono k pomňerňe velkimo promiseni došlo
po válce ve válko gdeš přešle němci tag tadi co je ten vojenské prostor tam je
tetka on je obrofské přet válkó on bel relativně malé on bel ja nevím třeba
třet'ínové a přešle němci a oňi ho rossiřele v rámcu toho řekňime lesa a zabrali
eš'te tam na tím konco toho prostoro přelehli d'ed'ine/ ja? tagže taková ňiva
drahane ja? toto fšexno oňi to zabrale lidi vis'tehovale prič a tam oňi si jako d'elale
válko jo? tam oňi trénovali nejaki já nevím co fšexno ja a on ten/ né hodenburg
hondenburg se menuje tam ta d'ed'ina/ mesim/ no toš to je jedno a toš te d'ed'ine
jim tam belo iks a f podsta'e o'delale steho sudete ja? gdeš se poďiváte na
podrobni mapi sudet/ jo? tag tade na sever ot veškova tag tade prost'e je takové
fliček a prost'e to bele sudete/tam plat'ilo prost'e/ sudetňi sudetski právo jo?/ tam
neplat'ilo čexe čexe morava protekroráňi/ ale/ sudetoňemecki ňemecki řišski
právo ja? te práva nebele sténi jo? no a toš tak teda tag to belo a ti leďi značná
část tex leďi bila vis'tehovaná senki na jix ja jako prost'e na drohó strano lesa
senki se tenrát přest'ehovala spósta nekeři se tam vrát'ile gdeš skončila válka
a gdeš belo kam/ ja tag se vrát'ile že se otst'ehovali uplňe ja ale spósta tex leďi tadi
zustala dneska je tadi spósta leďi kteři só rodákama z drahanska ja? no a přenesle
si ten svuj rozd'íl ja tagže tak nejak se to smixalo a belo ja?/ ale meslim že dneska
oš to vubec je to o nejakim prolináňi a prosákáváňi prost'e oš nemože bit aňi
řeč/ja? že dneska oš je to tak přende na prost'ejovski hode bela ste na
prost'ejovskéx hodex*

K: *nó ňegdi jo nó*

R: *no ale toš letos to bilo zanimavi aspoň pro mñe pravidelñe tam dicki dupo hanáci s klaso s kralec ja? a mají tam nastodovani nejaki te vestópeñi/ no a letos tam nebel hanácké klas kralecké klas a bele tam kluci z med ne z medlova z mezec to je tam taki ta jeseňica na jeseňicu tam só mezece ja? a to je to je právje mezi olomócem a tema hoštecema to je ten správné hanácké kraj hnet' vedle je ten břoxot'ín ja? a náкло je taki tam ocuť néni daleko ja?/á oñi prostě kluci mají taková kapelu a říkají si neznáte?*

K: *asi ne*

R: *nó ale tak to si určitě stahñite s internetu říkají si hanácké bigbit né říkají si stracené ráj a vedale desko která se menoje hanácké bigbít a prostě oñi hrají to je takové metál ja to je prostě jako takové takové hárdrok ja folkrok prostě takové tam fšade be se to dalo zapasovat ale strašně zvlášťñi na ñix oñi spívají hanácke/ ja? a tam jako tam po hanácke no a gdiš sem na ñix bil na tím koncertě to sem si nenexal ojit ja? že prostě jedná jako hode f prostějovje prostě uhraje negdo jiné neš neš hanácké klas s kralec/říkám asi jenom pro to zmñeno se tam pudo podívat už sem viděl ti kluke slešel sem je teda už dříf teda/taková lepší zábavová kapela ja jako okresñiho viznamu řekñime ja?/já si mesim že v jihlavje to ñikemu neřekne apsolutně vubec ñic nebo ve znojmně ja/to je uplne uplñe opravdo taková lokálñi záležitost meslim si/ možná že se pletó/no a toš/ strašně se mñe to libilo a oñi si tam tag ešťe tag povídale mezi tema písničkama/ no a nakonec jako s teho jako veplínulo že ešli jix je tam na tím pódiu pjet tak hanácki umijó třeba t'í t'ři/ že on třeba spívá ale že on to má otex kamarádu prostě naočeni ale sám tag nemlovi jo?*

K: *to říkala aji ta pañi ---- že právje ten hanácké klas/nebo klásek oñi só náki dva/ že že nemluvijó hanácki/ skoro/ že že ñejak taki je teťka nekde videla a že skoro ñigdo z ñix nemluvi hanácki*

R: *je to možni já temu vjeřim já sem tam ocuť mñel kluka on tam hrál já sem si... že on teho žeñixa hraje dodneška ja? on je takové faj jako to hanáckó fígoro má takové visoké on gdiš šil on bil takové roššafnost sama ja? jo a semtam ho vidívám añi břox mo nenarostl že oš bi hrál teho stréca co mu knoflik cvrnkl na óvrat'í uleťel mu knoflig z novéx gat'í ešle to znáte no a toš ten tenkrát tam hrával žeñixa jako kluk jako voják gdeš zme beli f tex letex kolem dvacet'í ja a on teho žeñixa hrával strašně dlóho on má prostě takové pořat že takové nakomponované*

a začne to nejakim já neim jaro a namlóváni a gdesse cosi/a celi to jako vivrxoli nejakim tim svatebním obřadem co bilo za svatebni tance náki te písnički a toš tag no a dicki jeden z ňix/ hraje jeden z ňix hraje teho teho žeňixa no a on ho hrál strašně dlóho on oš bil ženaté a furt hrál žeňixa jeho paňi vjedela dicki jag to skonči a skončelo aji jo?

Nahrávka 7. muž 44 (3)

- R: *hospoda na fajce pudete tadi po té cestě prostě zahnete o křiža a znova doprava a přendete do takoviho lesa prostě to je tagzvané školni po levé straně teho lesa je škola tam nič něni tam je jenom škola areál školé/a po té ulici podete aš přestanó bet řadofke a oš só tam jako sólo stojici domke a oňi mají prostě vjednim s tex sólo stojicix domku mají bévaji bévaji/mají přet barákem svjetlo a meze barákem a svjetlem mají taková obrovská borovico ja? v zásade tam nemají přetzahrátka a mají tam vedle plotu ono to teť něni aš tag moc vidět já nevim sedm hlav vedeňi vina/ja? a pag oš fšeci ostatni další mají nejakim spusobem zděni přetzahrádke/ ja? že oňi só meslim posledni kdo taková tu přetzahrátku s tím plotem nemají tam beste to mohla/a stréc teda bévá f přizemi/ ešle se dule nesvití tag možná něni doma*
- K: *já to možná skusim aš v lednu já ešle přijedu toťiš jedná dneska su tadi s tato/ a ten šel něgde asi tadi xodil negde a šel do hospodi*
- R: *jojo*
- K: *on mñe přivezl/a pag tadi negde asi xodil/ale je dost zima tagže asi šel do té hospodi právě na fajce*
- R: *jasni*
- K: *tag já už tam asi budu muset/za ňim virazit al'*
- R: *jasni veraste si kam xcete*
- K: *ale za tím panem mlčoxem asi zajdu potom*
- R: *toto je ten rodné dům tex toto je ten rodné dum tex ---- jo/tag on temu udelal ešle takovi/to je to be třeba bel sraz letos a to bel jagdebe jejix d'edeček/ jo?/ a to oňi teda tade vitiskle takové/ to je vlastně von/ jo? a tade je to... a toto je f podstatě po tímto jeho potomstvu/ to je muj d'eda a toto só te moje fšexne tete ja? ---- já teda já so z vjetve po tímto janovi /tento omřel v osmatřicátim roko on štodoval/ gdeš*

přešli ti němci tam dělali ti bordele a toto/se ti kluci rosotekle on oťekal vlastně se tam nějak smočel si netrófl jet vlakem a f potstate šil pješke s té prahe dom a on se tam ohnal na ten podzim f tim listopade a/a dostal zápal plic a omřel ja do jara bil mrtvé jo tagže omřel taki kvule zavřeňi visokéx škol a toš tag tag tento přešil takle/tag to só tag te osude ale dvá štiři šest osum devjet že/d'eři jak/ smeli a to bilo tag jako normální a pag oš teda tento mňel tře d'eři olin mňel dvje ti mňele dvje to vlastně nevím tito mňele hodně ti mňele štere tito mňele štere d'eři/ tade nevím jo?/ale tag nějak omalovalo omalovalo? tagže tag to só takovi přeč/d'ivéte se/nexce si to projit hlavó já mám... to/ já gdeš si bodete meslet že be vám neco tade s tohoto belo g nečemo tag se mužem zas negde ovid'et nebo sejít jo?

K: *tag já bix si možná mohla napsat ešle/ já tadi nemám mobil tel'ka já mám fšeko u teho tatu ale mohla bix si*

R: *no*

K: *ale mohla bix si napsat třeba číslo*

R: *no určitě já vám ho napíšu na lésteček*

K: *nónono děkuju moc*

Tento rozhovor se odehrával v bytě respondenta. Respondent je čtyřiačtyřicetiletý muž žijící od narození v Určicích. Jeho mateřštinou je tedy CHN, při hovoru se mnou nářečí opravdu používal, nevím však, zda v jiných situacích nepoužívá některou formu interdialektu. Je možné, že respondent se snažil o určitou stylizaci.

V této ukázce je obsažen soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN, což je v mnou zkoumaném vzorku respondentů jev ojedinělý. Zachován zůstává soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *ý, ú* a skupiny *e+j* (*hanácké, zmiňované doktor, dohledatelné rodokmen, novéx, hlavó, jednó, d'ivéte se, nelepši, néstarši, néjadrněši*). Starší *í, ú* se zkrátily (*d'ivéte se, stojici, nevím, vina, tvaruške, vubec*). Lze pozorovat i zúžené podoby ze starého *é* (*takovi, nejaki, celi, je to dopátratelní, prostějovski hode*). Objevilo se také neprovedení přehlásky *á* v *é* a *ú* v *í* (*mohelňica, d'ejini izraela, z tinca, přijede sestřeňica, ot olomóca*). Protetické *h* ani *v* se nevyskytuje, protetické *j* chybí (*ešle, ešle*). Mluvčí používá ve většině případů nářeční hlásku *ô* (*ô křiža, ô zrcadla, jednô, ôd'elal, do*

nejakihô rokô, môsel). U gen. sg. zájmene *ten* používá tvar *teho* (podle vzoru *náš – našeho*), objevují se i pro nářečí neobvyklá zájmena jako *tehohle* a *tohle*. I slova v nářečí původně cizí převádí většinou do nářeční podoby (*stahněte si to s internetu, na pedagogickú fakultu*), někdy ponechává slovo přejaté ve spisovné podobě (*přímá linie*). U některých slov jsem zaznamenala změnu kvantity (*jináč, něňi, v listopadě*) typickou pro nářečí. Respondent důsledně používá nářeční tvary sloves *sejít se, přijít, najít* (*sende se, přende, nande*). V promluvě se objevovala určitá nejednotnost v používaných tvarech slov (někdy *bil* x jindy *bel*, *misim* x *meslim si*, *gdiš* x *gdeš*, *řekněme* x *řekňime*, *uš* x *oš*, *mu* x *mo*, *předzahrátka* x *předzahrátko*). Zajímavostí v projevu jsou pro nářečí neobvyklá vycpávková slova jako *prostě, vlastně, f potstatě* či *v zásadě*.

Tento muž používá CHN se všemi jeho podstatnými rysy, ne však úplně důsledně. V projevu se často objevují přehlásky typické pro CHN, ne však ve všech případech. Také některé další rysy se nevyskytují, např. hláska *t'* na konci některých podstatných jmen (podle nářečního vzoru *kost'* uváděného Kopečným). Mluvčí použil *vzácnost, porodnost, dovednost, záležitost* nikoliv *vzácnost', porodnost', dovednost', záležitost'*.

Tento mluvčí i přes svůj poměrně nízký věk hovořil nářečím. V jeho projevu však můžeme místy pozorovat určitou nejednotnost – nářeční rysy se střídají s prvky interdialektu. Předpokládám, že tento respondent ovládá zdejší nářečí, ale neužívá ho zřejmě každodenně a se všemi komunikačními partnery.

Rozhovor dvou vyučujících ZŠ v Určicích (muž, 54 let; žena, 45 let)

R-ž: *já sem říkala at' donese jednu ližu ukázat a on jako se mu nexce že/ bi/ na ňix jel teda rát / sem říkala ---*

R-m: *ale mám dojem že poslední bil a mi zme už říkali že to má dlóhi a on prostě bili... to só ti nělepši...*

R-ž: *protože/ nó ano protože só mamínčini/ on je/ jako na maminku hodně fiksované no ale te' třeba zas virosl viš za ti dva roki/ už zas mu třeba budó trochu lip*

V tomto případě se jedná o neveřejný, neřízený, nepřipravený dialog dvou vyučujících určické základní školy. Mluvčí pocházejí z Určic. Tento rozhovor jsem zaznamenala ve škole.

Tato ukázka je velmi krátká, proto se v ní ani nemohly objevit všechny rysy nářeční promluvy. I z těchto několika vět je však zřejmé, že tito dva mluvčí mezi sebou v běžném rozhovoru nepoužívají CHN se všemi jeho podstatnými rysy. Jazyk této ukázky neobsahuje soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN (stejně jako u většiny jiných respondentů chybí *ê, ô*). Oba mluvčí však používají soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *y, ú* a skupiny *e+j* (fiksované, *budó, nelepši*). Starší *í, ú* jsou zkráceny ve slovech *řikali, viš, lip* a *řikala sem*. Ve slově *dlóhi* lze pozorovat zúženou podobu ze starého *é*. Objevilo se také neprovedení přehlásky *’a v ’e* a (*’u v ’i*) – *ližu*. V jednom případě jsem zaznamenala nářeční výslovnost *zme* u 1. os. pl. slovesa *být*. Protetické *h* ani *v* se nevyskytuje. Oba respondenti neužívají v této poloformální mluvě CHN, jedná se spíše o určitou formu interdialektu.

Žena, 62 let, už 40 let žije v Určicích (pochází z blízké obce Žarovice)

- R: *tag sem to viplňila/ no/ něco sem teda nevjedela tam s té druhé strani tam nejaki ti slova to sem asi tři nevjedela*
- K: *jo jo jasne/dobri no/nó to ste teho hodne napsala nó/*
- R: *jó?*
- K: *to někteři nó/ někteři už vubec jako nevijó/a vi ste tadi z určic teda? jako dlóho tadi žijete nebo už?*
- R: *nó já tadi bidlim štiřicet let už/nó/ale jako poxázim z d’ed’ini tadi kósek taki/ tagže hanácki se mluvalo aji doma jako/d’eláte diplomku nebo?*
- K: *nó nó diplomku nó/ o té.../ tag nějak jag se to zmñeñilo jako tadi třeba ta řeč/ já totiš sem našla knišku ot pana kopečního*
- R: *kopeční*

K: *nó no s padesátiho sedmiho roku*

R: *nářečí určic a okolí*

K: *nó nó/ přesně tag no*

R: *ano znám no/ já sem studovala češtinu*

K: *aha aha*

R: *a učim eš'ě teda tadi mám pár hod'ín češ'ini ve škole tagže sem to študovala tadi toto no*

K: *aha tag znáte/ a vi ste bidlela gde teda? něgde tadi blisko viložeňe? seloutki...*

R: *v žarovicix žarovice*

K: *tag to neznám*

R: *to neznáte/ a plumlov gde je to vite?*

K: *to znám jo to vim*

R: *tag to je eš'ě tři kilometri za plumlovem*

K: *jojo*

R: *to je smňerem na drahaní nó*

K: *jo/ a tam je to podobni tag asi ne?*

R: *tag jag se mluvi tam tag se mluvi aji tadi no/ ale třeba už f'etex drahanex o devjet kilometru bliš/ tag tam už se zas mluvi jinag/ tam už jako je to nářečí zas už zmňeňeni/ takovi mi zme jim říkali horáci a to už bilo zase takovi jini no*

K: *a teho pana kopečního ste znala třeba troxu nebo?*

R: *ne teho sem neznala*

K: *vubec*

R: *osobně osobně ne/ a vi pocházíte otkut?*

K: *no s proš'ejova/ ale jakobi mama poxázela ze pteňi a/ já sem s ňima bidlela v proš'ejovje a oňi se te' zase přest'ehovali zase do toho pteňi/ tag tam jezd'ím za ňima*

R: *a tam teda hanáč'ina taki se používá*

K: *nó nó/tag taki asi ta starší generace spiš než t'í mladí*

R: *no t'í mladí už né/ bohužel to nářečí umirá/ teda moje d'ěcka vlasňi neznají/ ale mi třeba jag se zetkáme ze mám dva sórozence tag mluvíme hanácki jako/ale jinag jako s tema svéma d'ěckama už taková ta obecná češ'ina se používá/ jako už to neňi hanáč'ina*

V této promluvě je respondentem žena žijící v Určicích už čtyřicet let; dříve bydlela v Žarovicích, což je obec vzdálená přibližně 10 kilometrů od Určic. Její mateřštinou je místní dialekt. Rozhovor probíhal ve dveřích jejího domu, nebyl předem připravený.

V mluvě ženy jsou zachovány tři dlouhé samohlásky *é, á, ó* (z krátkých samohlásek typických pro CHN chybí *ê* a *ô*). Dlouhé *é, ó* nahradily dřívější *y, ú* (*svéma, kósek*). Lze pozorovat zkrácení původního *í, ú* ve slovech *používá, mladí, mluvi, viš, žarovicich, umirá* a *vite*. Ve spojení *bilo to takovi jini* se objevila zúžená podoba ze starého *é*. Protetické *h* ani *v* se nevyskytuje, protetické *j* ve slově *eště* je vynecháno. Ve výrazech *tema d'eckama; f tex drahanex* se objevilo vyrovnávání s ostatními tvary zájmena *ten*. Ve spojení *teho sem neznala* je tvar zájmena *ten* přizpůsoben vzoru *náš* (podle *náš* – akuz. *našeho*).

Zvolený jazykový kód je přiměřený situaci, věku a vzdělání respondentky. Vzhledem k povolání učitelky češtiny má tato mluvčí snahu přejít do interdialektu i v neoficiální a neveřejné promluvě, i když vzhledem ke svému věku a původu nářečí pravděpodobně ovládá. Její promluva představuje určitou formu interdialektu.

Žena, 64 let, od 2 let žijící v Určicích

R: *no bidlim tadi dlouho ale já su špatné informátor/ to vám řeknu po pravd'e jako ja?/*

K: *a poxázíte s určic nebo?*

R: *no já sem se semka jako prost'e jako d'it'e přist'ehovali se rodiče/ zustala sem ale to m'ne bili dyje leta tagže dá se říct že zhodou okolností skoro jako rodák/ ja? no ale*

K: *od dvóx let tadi bidlite?*

R: *ode dvóx roku tadi no/ nebidlim protože sem se profdala oct'ehovala sem se g manželovi/ zase sem se vrátila protože rodiče opravovali barák tag sem se vrátila domu/ spravili zme si to jako pro dyje rod'ini bitofki a tagle teda žili/ no ale dá se říct/ dříve to bila jako střed'isková obec m'neli zme tadi lékaře jag d'ekiho*

tag obvodního/mněli zme tadi zubaře ginekologii/ školku školu/ sjižďeli se semka prostě prosperující jézédé tadi bilo/ bila ta farnost tadi dost veliká/ no přišel potom rok ten osumdesátdevjet tag se to částečně prostě no někeri vjezi zaňikli/ někeri se jako toto bilo dřívě jako nákupní středisko/ gde bilo zastoupeni aji textil obuf/ prostě no jako/ no telka je to jako vložěně potravini/ no je tadi drogerka částečně zastoupená/ aji papírňství textil/ to je tag ale prostě --- jenom tag lékař ten zustal telka jako obvodní/ zubař ten tadi teda zustal také/ no školka ta teda zustala v menším/ no tag to jako.../ tag/ no tag to jako/ no co víc tadi máme? društvo to je v menším --- protože se nekeri ti opce keri bili jako --- ti polností k tomu/tag se zase osamostatnili čili že to procento prostě jako té pudi je menší tagže aji to zemědělství se snížilo z velkého počtu dojnic keri tadi výroba mléka teda jako se pjestovalo mléko/ tagže to je taki teda snižení/ škola ta je taki menší protože xvilku pracovali/ mislejovice mněli svoje/ no telka už teda dojižďeji ten viši ročník semka/ no jinag/ jinag se mně tadi dobře bidli/ spravuje se/ bila tetka velká tatok/ dá se říct/ siť/ teda dojižďeli sem ---prostě autobusu s prostějova/ říkalo se že semka dojižďi nejvíce autobusu/ zatím to zustalo/ čili že dá obec dosti velki procento/ jako dopláci na ti naše vimisle dalo bi se říct/ nebo na ti naše takovi

K: pohodli jako jo

R: pohodli ja/ tagže to si nemůžeme prostě jako naříkat/ no hodně se opravuje tadik ten/ ta budova/ toho prostranství u kostela/ tam bila dřívě taková hlavní budova gde bil/ národní výbor/ pag jag se to začlo zbouralo protože bilo/ tadi podezření že je to napadení morkou/ tagže to/ a ta morka že bi to jako/ prostě/ propadlo bi se to ja?/ že to bilo jako úplně zničení/ zlikvidování/ se/ začalo spravovat/ no je to teda velice/ mně osobně se to líbí i gdiš třeba druží mají na to jiní náhlet jini oči/ ale zas je to něco takového jiního netipického/ máme tadi spravenou kapličku neboli jak správně říká se ta rozluční siň že gdo xce je velki řbitof --- bil a je zamňestanec které stará se ale momentálně je nemocní tagže pravděpodobně je asi nějaký zástup/ no a...

K: a eště se zeptám vaši rodiče bili teda otkut vlasně? vi ste se sem přistěhovali

R: no poxázeli jako s okolí poxázeli/ tatínek poxázal ze seloutek a maminka poxázela jako s kobilňiček čili to je tag na okruhu *tex* patnácti kilometrů nó

- K: *jo blisko to je kousek*
- R: *nó tagže jako.../jinak*
- K: *a vi ste pag se přestěhovala kam teda ocut? někam daleko nebo?*
- R: *né tag do okruhu t'ex dvacetí kilometru/ to bili jenom já sem si vzala manžela jako z vranovic/ no a bidleli zme kelčice/ to bili jako vranovice kelčice/ takové ten/ toš tam sem bidlela no a tam se mňe narodili d'eťi/ rodiče spravovali/ no tag zme se vrátili jako/ tagže to bilo takovi/ vipomáhali při stavbje/ maminka pomáhala s opatrováním/ d'ěcka mňeli pohodli/ no a já sem xod'ila do práce/ tagže to bilo takovi vzájemni prost'e bi se dalo říct no/ jinak nič mňe nenapadá/ máme tadi čini dá se říct hasiče kteří pracují prost'e/ je tadi jako aji sokol gde mladí mohou cvičit/ a fotbalistí ti celkem só aji f --- t'em prost'e jako/ te' máme novou zřízenou posilovnu/ že si mužeme natrhnout i svoje svalstvo / tagže se zase to vraci do takoviho toho života té vesnice/ mňeli zme aji tadi útulek pro pejski*
- K: *jo? aha*
- R: *nó/ ale ten teda už je ten už je teda jako zligkvidované/ k tomu bili hodně jako prost'e připominek*
- K: *a co prá práce jako dá se tadi najít? nějakí místo? nebo mislite...*
- R: *to je takovi protože f prost'ejovje celkem hodně---tagže najít práci tadi f tím okruhu*
- K: *a vi ste pracovala teda tadi přímo nebo něgde?*
- R: *ne f prost'ejovje já sem dojižd'ela jako/ a ono dá se říct že takovim/ prvním nebo nejvíce zamňestancu f prost'ejovje bilo zamňesnáno f ópé tam bili agrostroje hanácki železární prost'e to už bilo o něco méně/ teda prost'e to bili takovi hlavní bodi gde teda t'i zamňesnaci/ pracovali a gde teda se našla práce*
- K: *a vi ste gde pracovala jesi to neňi tajni?*
- R: *f agrostroji sem pracovala/ no tagže/ to teda jako říkám to už dostalo novi/ nekeri zaňiklo nekeri dostali novi že majitele/ a/ no to je takovi dá se říct celostátní problém zamňestnáni jako/svád'et to že je to tadi problém to bi bilo takovi*
- K: *tag jo no tag dobri tak ste mňe popsala určice/ ze fšex stran*
- R: *to jako říkám s teho miho jaksi hled'iska/ gdiš možu teda na závjer jenom říct/i gdiš mám dvje d'eťi obje sou teda mimo určice bidli/ mohla bix se mit velice*

*dobře/ řeknu to na rovinu obá dvá žijí f praze čili že gde bix mňela ešle vjetši
pohodli ešle vječi možnost'i*

K: *jo/ xcete zustat tadi*

R: *nó/ zustanu doma/ mňe se tadi libi/ já mám tadi ti lid'i hrozne ráda/ okolí taki
a nevím/ nevím prost'e jako/ jesi bix/ jesi bix teda jako mňeňila*

K: *tag se vám tadi libi/ tag to je dobře*

R: *nó*

K: *tag d'ekuju teda jinak*

R: *řikám starostu máme teho staros... doopravdi teda jako starostliviho které se
snaži abi mi ti staři zme mňeli fšestrani pohodli/ teť třeba se slavilo mdž/ jako/ se
o nás stará prost'e/ snaži se xlapec/ je to mlači človjek*

K: *jo já sem s ním mluvila aji/ nó vid'ela sem ho*

R: *nó je takové je takové doopravdi takové náš rodiňé*

K: *tag to je dobře/ tag d'ekuju teda za fšexno/ za fšexni odpovjed'i d'ekuju teda*

R: *neňi zač nazhle*

K: *nazhledanó*

Ukázka je neoficiální, neveřejný, řízený, částečně připravený dialog. Respondent je žena žijící v Určicích od svých dvou let; její matka pocházela z Kobylničků (15km od Určic) a otec ze Seloutek (2km od Určic). Její mateřštinou je tedy místní dialekt. Rozhovor probíhal ve vstupním prostoru místního nákupního střediska. Respondentku jsem požádala, aby mi řekla něco o Určicích.

Při rozhovoru se respondentka i přes svůj původ a věk nářečně nevyjadřovala a používala naopak mnoho výrazů či tvarů slov v dialektu cizích. V přepisu nahrávky jsou zvýrazněné podtržením. Jedná se například o výrazy spisovné (*mléko* místo *mliko*, *dojížděj* místo *dojižd'ijó*, *pracují* místo *pracujó*, *mohou* místo *mužó*, *vírobna* místo *virobna*, *nejvíce autobusů* místo *névic autobusu*, *útulek pro pejski* místo *utulek pro péski* či *pséki*, *f agrostroji* místo *f agrostroju*) či slova přejatá (v některých případech neuzpůsobená nářečním rysům). Jazyk této ukázky neobsahuje soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN. Zachován je soubor tří dlouhých samohlásek *é*, *á*, *ó*. Dlouhé *é*, *ó* jsou střídnicemi starého *ý* a *ú* (*ode dvóx roku*, *špatné informátor*,

které, takové, rodině – všechna tato adjektiva a zájmena se vztahují ke jménu *starosta*). Starší *í, ú* jsou ve většině případů zkráceny (*sil', siň, viši ročňik, dojižd'i, libi, pohodli, uplňe, mužeme, zustalo*). V mnoha případech lze pozorovat i zúžené podoby ze starého *é* (*velki procento, jini oči, taki, nekeri opce, z velkiho počtu, z miho hlediska, starostu máme starostliviho*). Protetické *h* ani *v* se nevyskytuje.

V této promluvě se neobjevil podstatný rys zdejšího nářečí – fonémy *ê* a *ô*. Některé výše zmíněné znaky CHN jsou zachovány, avšak v této ukázce je obsaženo také mnoho prvků cizorodých (mnohé tvary spisovného jazyka, přejatá slova, velmi časté vycpávkové slovo *prost'e*, atd.).

Žena, 65 let, pocházející z Určic

R: *toš já mluvím spisovně/ z rodinó a z d'eckama že?/ale/ muj manžel/ bil/ f praze na vojňe a d'elali si z něho srandu že má takové ten/ hanácké ten/ né přímo řeč ale jako takové ten...*

K: *přízvuk?*

R: *no toš takové ten/a/ tag řekl nič/ já na prču žádnimu nebudu/ tag začal mluvit normálně jako jenom spisovně/ale jako umím umněli zme že?/ rodiče rodiče mluvili po hanácki/ze sestró taki po hanácki/ z bratrem taki po hanácki/ a d'eka/ d'eka teda jako/ d'eka ne no*

K: *jo/ jako vaše d'eti...*

R: *moje d'eti už neumijó hanácki*

K: *jo/ale vi ste tadi teda žila od narozeňi*

R: *já su tadi už pjetašedesát let*

K: *jo*

R: *ježišmarija mňe to teče*

K: *a mluvíte jako tak nějak jag ostatňi né/nebo t'i zdejší tadi mluvijó nějak jinak jako t'i co...*

R: *no tak staři lid'i po hanácki a mladši lid'i spisovně no toš tag/ježiš mňe to teče*

R: *já eš'ťe/on bil stréda on bil užasné človjek/ on/jesi ste vid'ela aji jeho fotku?*

K: *já nevím tet'ka/né misim že ne/ misim že ne*

- R: *on takové pantáta malinké a holó hlavu/on gdiš se žeňil/ tag mňel vlasu jako tag tag navrxu/takovi lid'i običejně/ običejně/običejně splešatijó potom že/a on xod'il do kostela každé deň/ že/a právje proto ten ten ten stát tenkrát ten režim to nejak nemiloval*
- K: *to sem četla taki něgde o něm že jako bil vjeřici*
- R: *deňe/deňe do kostela xod'il/gdiš přijel dom/ ježiš to bil stréda keré se nám fšeckém---/ona ta jeho manželka to bila sestra mé maminky/ ja?/ tagže to bil jako velká tato/a dicki nás zebral fšeckí a šli zme/já nevím jesi vám říká něco obrova noha u otaslavic tak...*
- K: *to né/ otaslavice znám ale obrova noha to ne*
- R: *to je taková velká skala/ a do čuňina na boruřki a do jesenca na pót/a fšude nás fšeckí ti svoje neteře a sinořce/to bil užasné človjek/já si pamatuju jag zme u ňix doma hráli karti a on pak/on nebil jako žádná velká tato ale gdiš on si sedl//gdiš on si sedl/ na toto/ne na hópaci křeslo ale tadi na to/ tag nás tag na tex nohách honpal/ a no říkám vám to bil fakt užasné človjek/zme tam jezďili jako/bili zme tři sórozenci/tag zme tam jezďili na prázdnini/ něgdi/né zas tak často/---teta mňela taki svéx já nevím šest d'eti/nebo pjet/ nebo šest?/já nevím/jeden jim umřel taki/misim pjet zustalo/no ale ta jejix cera ta je vdaná f. plzňi ta sem jezďi pořát'/napřed' xod'ila opatrovat tu tetu/jako tu svó maminku a tet'/ tet' gdiš umřela no toš jezďi k nám tadi do určic/protože ona vlastně tadi tadi tadi strávila kus/kus sviho d'etství*
- K: *to má dálku docela z plzňe*
- R: *nó jezďila sem nelitovala peňes a jezďila tu maminku opatrovat/ a stréc ten bil/já nevím co mňel za nemoc/ale vim že v devadesátim roku řekl že/ že už tadi nexce bit a že xce umřit/ a taki přestal jest/a bjehem krátké dobi teda umřel/ mňel/kolig mňel osumdesát let/ asi tag nejak/a on tadi učil/ v prost'ejovje na gymnásce učil/ koli to/ kolikrát gdiš se potkávám tet'ka vic z doktorama nebo z nějakéma t'ema šak šak pan profesor mňe učil --- potom učil f olomócu no a potom d'elal teho/ teho/ teho vjedeckího pracovníka f praze čéesávě a/ protože už tam potom taki nemohl bit gvuli --- já se tet' umeju a donesu vám to ----*

Tato nahrávka byla pořízena v bytě respondentky. Jedná se o pětadesátiletou ženu žijící od narození v Určicích. Její mateřštinou je tedy CHN, nicméně v současnosti, jak sama tvrdí a jak lze z ukázky vypožorovat, čistě nářečně nemluví. Při hovoru s některými lidmi tato žena pravděpodobně přepíná do jiného kódu – do určité formy interdialektu, což se stalo i v tomto případě.

Ze souboru sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN chybí v této ukázce stejně jako u většiny dalších mluvčích *ê* a *ô*. Zachován zůstává soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi původního *y, ú* a skupiny *e+j* (*užasné, hanácké ten, stréc, stréda, každé deň, holó hlavu, sórozenci, ze sestró, svó maminku, z rodinó, hópaci, f olomócu*). Starší *í, ú* jsou zkráceny například v těchto slovech a slovních spojeních: *staři lidi, mladši lidi, umřit, vic, nevim, jezdi, bit, zustalo, muj manžel, užasné človjek*. Ve spojeních *vjedeckího pracovníka, já na prču žádnímu nebudu, v devadesátim roku, sviho dětství* lze pozorovat zúžené podoby ze starého *é*. Objevilo se také neprovedení přehlásky *´a* v *´e* a (*´u* v *´i*) – *do jesenca, f olomócu*. Protetické *h* ani *v* se nevyskytly vůbec, protetické *j* chybí ve slově *ešle*. U slovesa *být* používá respondentka tvary *su* pro 1. os. sg, *zme* u 1. os. pl., tyto tvary použila také většina dalších mluvčích. Nářeční koncovky sloves se objevily v tvarech 3. os. pl. *neumijó* a *splešat'ijó*. Mezi další nářeční rysy v této nahrávce patří měkčení hlásek na konci některých slov (*pořát', napřel', deň*), změna kvantity (*skala*), používání kontaktové částice *ja* a změna znělosti například ve slovech *zebral nás, ze sestró*. V několika případech se objevil nářeční tvar příslovce *nejak*, avšak jindy naopak nenářeční podoba *ňegdi*.

Tato mluvčí nepoužívá CHN se všemi jeho rysy. Z jiného rozhovoru (mezi respondentkou a jiným určickým občanem), kterému jsem byla přítomna, je však zřejmé, že v rozhovoru s některými místními občany tato mluvčí používá zdejší nářečí včetně jeho znaků, které se v rozhovoru se mnou neobjevily.

Žena, 67 let, pocházející z Určic

K: *dobri den*

R: *dobri*

K: *já sem tadi bila jednú u vás mislim/ sem se ptala něco jednou o určicix/ já píšu tu práci/já se nejdu nič ptat ale jenom jestli biste mohla toto vrátit/ panu/já nevím jestli je to pan ---*

R: *ja je tot' ----*

R: *oňi só tade dvá jako to je otec a sen je tam potom/ no/tagže/to je k temo staršimo mladšimo?*

K: *no asi mladšimu*

R: *asi to je ---- no/protože ---- ten je kór mladé ten drohé sen/ tagže to bude asi ---- no/ dobri*

K: *asi tak já nevím ---- let mu muže bit*

R: *ja muže on tag mňet nónó/ je to staré mládenec*

K: *jojo/bidlel asi tag já nevím asi o dva baráki to bilo vedle/ nevím asi ten ----*

R: *to só ---- pak ten ---- pak ten pan ---- je tam a tam s ňim ten sen bévá/to je sen jako/ a ešle mladši ten bévá zas tade/ só tade dvá te seňi no/ toš tak ja*

K: *jo tak snat jo/tag mu to jenom vraťte že já sem se nedozvoňila*

R: *ja/ tak ste se dozvjed'ela dovisco?*

K: *jo něco jo no*

R: *já su takové pamňetňik hrozné že nič nepamatojo sice se o to starám/ teda zajimá mňe to ale aha tag to je jerkovo teda aha/ ešli to bude zajimavi tag si to od ňeho pučim*

R: *tag ja/ dobri/ ahá to je to je zajimavi ahá gde to vzal/to já si ráda počtu/ ale co se tadi d'eje to si zase nepamatojo já to zapomeno/dobri tag ja*

K: *já sem ešle zjišťovala něco o franťiškoví kopečnim ten bil tadi z určic a to mňe právje řekla pani ---- něco o ňim/neznáte jo? franťišek kopeční*

R: *kopečné só akorát bil f selótkáx znám ale tade/tag třeba na tex pomňikáx to třeba co človjek tade padle za prvňi válke nebo za drohé tag na tex našex pomňikáx ale to človjek ož nevi*

K: *to on napsal ňejaki jako on psal o určicix snad neco i o nářeči*

- R: *řikal mñe starosta že mñe negde puči ale voñi ti kronike nerádi pučivaji že? o tex/ já se jako zajímám se o to hodñe ale/ moc si to jako nepamatojo no/ já uš su takové já su taková skleróza no/ vífoceni bévalá orlovña no a to neñi orlovña/ take to zbórale to orlovño/ toto staró ešće pamatojo/ toto je toto je jakási oplñe/to je o nás? ja je*
- K: *asi jo nó/ já to tadi neznám dřif no/já jenom teřka no/co sem jezďim*
- R: *no bele tam vrata/to zme xodřivávale ešće na čaj tam bévale/pag to zrošile pag tam bil opxot velké a...tam bévávale čaje tam zme xodřivávale na čaje do té staré orlovñe/teř je tam toto ñic/je to škoda že to zničile takovi stari vjece/su ráda gdiš opčas se zaxová*
- K: *pañi ---- taki má ešće ñejakó knišku mislim o určicix/ ešće jinó zas mislim*
- R: *ja? toš to se ji zeptám*
- K: *protože ona mñe řikala cosí já sem ji ukazovala toto a ona řikala že ešće že má ñeco/tag třeba vám taki puči ešće ñejakó další*
- R: *toto si musím přečíst temu ---- to vrátřim potom*
- K: *nó dófám že od ñeho sem si to pučila*
- R: *já já já*
- K: *tak d'ekuju moc*
- R: *neñi zač/nasxle*
- K: *tag nasxledanó*

Ukázka je neoficiální, neveřejný, řízený, nepřipravený dialog se ženou, která žije od narození v Určicích. Její mateřštinou je místní dialekt. Rozhovor probíhal u jejího domu. Respondentku jsem žádala o vrácení půjčené knihy blízkému sousedovi a dále jsem jí položila několik otázek.

Jazyk této ukázky obsahuje soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN. Zachovává také soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *y, ú* (*bévá, ten je mladé, staré mládenec, takové pamñetñik hrozné, řselótkáx*). Starší *í, ú* se zkrátily (*prvñi, nevi, staršimo, mladšimo, pamñetñik, na pomñikáx, muže, pučim*). Lze pozorovat i zúžené podoby ze starého *é* (*to bude zajímaví,*

to je vífoceni, tokovi stari vjece). V projevu lze nalézt také hlásky typické pro CHN (*ê a ô – nepamatojó, zrošilê*). Protetické *h* se nevyskytuje. Protetické *v* se objevilo jednou ve slově *voňi*, v jiných slovech nikoliv (*on, opxot, o to, o tex, o nás*). Respondentka používá formy zájmen *negdo, neco*, které jsou typické pro zdejší nářečí.

Tato ukázka zachycuje centrální hanácké nářečí.

Žena, přibližně 65-70 let, pocházející z Určic

- K: *dobri den mužu na xvilinku? já pišu taková prácu o určicix*
R: *ax jéje*
K: *tag se xcu zeptat takovix troxu pamňetňiku tadi/ jesi ste ocut teda*
R: *su tadi ocut nó*
K: *jo tag jesi biste třeba co se tadi zmňeňilo takle třeba/ z dop gdi pamatujete třeba
ňegdi z d'etstvi*
R: *to vite že já pamatuju hodně/ pamatuju gdiš se stavjela škola a...*
K: *a jag dlóho tadi bidlite?*
R: *celé život*
K: *jo/ a třeba třeba jag vipadali určice v porovnání tet'ka s tím/ gdiš ste bila malá?*
R: *hřiš'ě třeba --- praxobičejni hřiš'ě opxodi veliki nebili jag tet'ka že? tet'ka je tadi
jeden opxot ale velké/ dva opxodi vlasňe só tadi né jeden/ vlasňe to je ta jednota
v trpinkáx a sókromňik oba só sókromňici*
K: *a mňeli určice vic obivatel třeba přetím gdiš ste bila malá?*
R: *nemňeli mňeli z tex mladéx negdo odešel negdo přišel no tag ono se to mňeňi
třeba tó vistavbó se to mňeňi protože tex baráku je tadi novéx/ ale jinak/ ti baráki
nekeri třeba tadi toto to tadi stálo/ a tam už dál tam só novi a tadi je nová řadofka/
no tag to se zmňeňilo no/ a nejaki baráki novi omitki/ no tag se to lepší no*
K: *a co tadi eš'ě přistavjeli třeba kromňe tex opxodu eš'ě něco noviho/ nějak --- ?*
R: *tag spravila se sokolovňa/ spravila se sokolovňa/ postavil no tet'ka to vlasňe bilo
stari/ co akorát/ ja nová radňica se postavila no ale eš'le tam/gdi tam budó to
nevím postavila/ zhoďila se stará radňica a postavila se nová ale oňi só zatím na
hasičce/ s obecního úřadu ti lidi// ale postaveni už je to no/tagže to je tam*

v d'edíne dule gdibi ste šla ke kostelu/tag to je tam naproti kostela/ no a zomital se kostel/ se zomital to je taki novi/ stojí tam lešeňi ešče/ no tag jinak xodňiki novi že no/to só takovi ti/ takovi ti vjeci/ ale človjekovi to tag jako přinde ten vivoj a toto jagdiš samozřejmi že se to mñeni no/ že gdiš mi zme bili d'eka tag to bilo uplñe jini že/žádná žencká nexod'ila do mñesta do práce do prostějova no a pag uš to začalo za komunistu že/ no a tag tetka každé hledí jit do práce no/gdiš bilo društvo tag se xod'ilo do društva nebo hodñe xod'ili do društva teda/xod'ili aji do prostějova/ tag tetka društvo žádní lidí nepotřebuje tag se to mñení fšexno no

K: *a só tadi nejaki možnosťi jako zamñesnáňi najit nebo? tetka?*

R: *tadi néňi nič/ to jedíne do prostějova/ tadi nič néňi/ to jedíne na obecňim uřad'e mají ti jag tadi uklizijó takovi ti lidí ale jinak tadi neňi vubec nič/ nejaki ti žencki xod'ijó do opxodu on má virobnu takov'ex tex polotovaru tak tam xod'ijó nejaki žencki já nevím kolik je jix deset nebo kolik já nevím/ a jinag tadi néňi nič --- třeba tadi je sokolovna sokolovna no tag tam só jedíne plese ale jinag tadi vubec nič néňi/ doktor to je taki doktor bil tadi dřif no a tet' tam mají barák nové no staré barák kópili tam/tam je zubař a doktor no ale toš to tadi vlasñe aji bilo/ to zas néňi tag malá d'ed'ina abi tadi nebil aňi doktor/no jinag jinak co no/jinag nič neňi novi fšecker to je sténi/ žádná taková nejaká místnost' nebo/ jak se stavjela ta radňica nová tetka/ tak tam je taková nová místnost' tetka tam pořádaji mdž to bilo f sobotu teda/ a toš to je teda taková prostorná místnost' které počitaji že bude na gdovijaki takovi akce/ ale oňi tam zařim nésó jako nastěhovaňi/ to se jenom uvolňi na to mdž nebo odevře se to tag jinag/ no to tadi bilo to je barák to je učitelu tetka učitelská mají to kópeni oňi ti tam bidlijó učiteli tak si to kópili vlasñe ti biťi tag je to jejix tetka/ tadi je škola za tím hnet' tam kósiček je škola nebila ste tam?*

K: *jojo taki sem se bila sem se poďivat troxu*

R: *nó tam je škola/ se tam dávali novi okna/ to je škola/to se stavjela/ d'eka bili mali/ no to je tak štiřicetosum padesát let to se stavjela ta škola/ to se stavjela nová řikalo se nová škola protože stará bila v d'edíne --- škole bili dvje ale to se stavjela nová škola/ v té staré só d'eka só/ je to mateřská škola*

K: *jojo/ tag jo no tag ste mñe teho řekla hodñe/ ste tadi dlóho uš/ tag jo*

R: *žádní takovi že bi tadi bili lidí zamñestaňi to tadi néňi*

- K: *a vi ste tadi spokojená ne? nebo*
 R: *no tag já ja/já už tadi bidlim celé život tag si zviknete na to*
 K: *tag jo tag d'ekuju moc teda/d'ekuju tag nasxledanó*

Tato nahrávka zachycuje rozhovor s ženou žijící od narození v Určicích. Její mateřštinou je místní dialekt. Respondentku jsem oslovila na ulici a požádala ji o informace o Určicích a jejich historii.

Jazyk této ukázky neobsahuje soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN (opět chybí *ê* a *ô*). Zachovány jsou tři dlouhé samohlásky *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *ý, ú* a skupiny *e+j* (*celé život, staré barák, velké opxod, opxodi só, oňi tam nésó, učiteli kópili, sókromňik, je to sténi mládenec*). Ve slovech a slovních spojeních *první, nevi, novi omitki, kostel se zomital, tam stojí lešeňi, vivoj, vubec, s úradu, tex polotovaru* jsou původní *í, ú* zkráceny. Můžeme pozorovat i zúžené podoby ze starého *é* (*to je zajimavi, to je novi, to bilo stari, takovi vjeci*). Protetické *h* ani v se nevyskytuje. Respondentka používá formy zájmen *negdo, nejaki baráki, nejaká mistnost'*, které jsou typické pro zdejší nářečí. Stejně jako většina oslovených respondentů používá tato mluvčí u slovesa *být* tvary *su* pro 1. os. sg a *zme* u 1. os. pl. Nářeční koncovky sloves se objevily v tvarech 3. os. pl. (*uklizijó, xod'ijó a bidlijó*). Mezi další nářeční rysy v této nahrávce patří změkčení hlásky na konci či uprostřed slova (ve dvou případech použito *mistnost'*, v jednom *mistnost*, ve dvou případech užito *sokolovňa*, v jiných dvou *sokolovna*) a nářeční změna kvantity (dvakrát použit tvar *něňi*). Objevilo se také neprovedení přehlásky *á* v *é* a (*u* v *í*) – *do jesenca, folomócu*. Protetické *h* ani v se nevyskytly vůbec, protetické *j* chybí ve slově *eš'le*. Objevuje se používání kontaktové částice *ja* a změna znělosti například ve slovech *zebral nás, ze sestró*. Tato mluvčí v několika případech použila nářeční tvar *nejak*, avšak jindy naopak nenářeční podobu s *nejakéma doktorama a negdi*.

Tato ukázka zachycuje většinu podstatných znaků CHN.

Žena, 80 let, pocházející z Alojzova, v Určicích žije od roku 1947

K: *dobri den*

R: *dobri den*

K: *já bix se x'ela jenom.../ já pišu taková prácu o určicix tag bix se x'ela zeptat jenom vi tadi bidlite už dlóho*

R: *no ot sedmaštiricátiho roku*

K: *a přeřim ste bidlela*

R: *v alojzovje*

K: *jo tag to je blisko/tag bix se x'ela jesi biste mñe mohla ñeco o určicix co se tadi zmñeñilo*

R: *d'evenko zlatá já vám nepovim protože já ñigde nexod'im/ a já se nic nedozvim vite? já su tag sama/ tagže já bix vám teho moc nepovjed'ela*

K: *a tak třeba aspoñ jag to tadi vipadalo dřiv třeba/ jako co se tadi zmñe zmñeñilo třeba co pamatujete jako f tim...*

R: *podivíte se/co já mužu řict teřka na našeho starostu že se moc stará o obec/ že je tadi čistota to tadi ñigdi nebilo/ až za tohoto statostu a jinag já jako d'efče sem xod'ivala senka z alojzova do školet vite/ a jinag tadi co su tadi co bidlim tadi v určicix tag teho moc málo vim/moc málo/ale toto vopravdu co se tiká čistoti opce to mužu řict že náš starosta je moc/ moc dobré*

K: *a ešře ñeco tadi zařid'il třeba teda noviho/ nexal postavit nebo...*

R: *jó tadi máme opraveno kapličku/dvakrát nám to zhořilo střexu a teřka je skutečně krásne spravená kaplička tadi na řbitovje/ tag to je tadi taki jeho zásluha/ a jinag se o obec vopravdu stará*

K: *a třeba co vi pamatujete f tim mlád'i tadi tadi nebo f tim alojzovje tag třeba to bilo menši ti určice asi že? miñ obivatel mñeli ne?*

R: *alojzof je menši vesnice jag určice/ mñe se určice nelibivali ñigdi protože to je taková roztáhaná nepořádná/číslo tadi nenandete poráďne po sobje/ to se stavjelo jag gdo mñel místo/tag tag mñel každé číslo svoje a f alojzovje/ co jako já d'efče tag to bilo takovi neurovnani prostřetkem vesnice tekla potok/ kaplička tam bila a teř je alojzof krásné teř je opravdu pjekné a to mñe mrzi že už tam teřka nebidlim*

K: *aha/jo/ a tadi znáte nekeho f určicix?*

- R: *ne/já málo xod'im tagže se nezeznamujo ze žádnim vite? jinak vám teho moc nepovim nič*
- K: *tag jo ale d'ekuju*
- R: *prosim*
- K: *aspoň toto/tag d'ekuju moc a nasxledanó teda*
- R: *nasxledanó*

Respondentem v předešlé ukázce je žena žijící v Určicích, mládí strávila v blízké obci Alojzov. Její mateřštinou je místní dialekt. Rozhovor probíhal na zahradě jejího domu. Respondentku jsem požádala o porovnání obce Určice v minulosti a nyní. Ptala jsem se jí, co se v Určicích změnilo, jak vypadaly dříve, atd.

Jazyk této ukázky obsahuje soubor šesti krátkých samohlásek typických pro CHN (*ô* bylo použito jednou ve větě *já se ze žádnim nezeznamujô*, hláska *ê* v projevu chybí). Zachovává také soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó*. Dlouhé *é, ó* jsou střídnicemi starého *y, ú* a skupiny *e+j* (*pod'ivíte se, každé mñel, alojzof je krásné, pjekné, je moc dobré, opravenó kapličku, nasxledanó*). Starší *í, ú* se zkrátily (*xod'ivala, nexod'im, pod'ivíte se, bidlim, vim, menši, zařid'il, místo, mužů řict*). Lze pozorovat i zúžené podoby ze starého *é* (*bilo to takovi neurovnani*). Protetické *h* se nevyskytuje; protetické *v* se dvakrát objevilo ve slově *vopravdu*, v dalších slovech začínajících samohláskou *o* (*ot, o obec, o určicix*) nikoliv.

Tato mluvčí i přes svůj vysoký věk nepoužívá místní nářečí, její promluva představuje určitou formu interdialektu.

Žena, 86 let, od narození žije v Určicích

- K: *dobri den*
- R-ž: *ja dobri den... nejakó hanáččino*
- K: *já pišu taková prácu*
- R-ž: *ja*

K: *a... o určickim nářeči/ tak se chcu zeptat jesi/mám tadi nejaki slova tak/ jesi biste mohla to takle popořađe co to znamená ňejak/ jesi to používáte...*

R-ž: *babóňat jako hledat šnuzovat jako rozumíte mñe ja... jako xodīt a hledat neco, ja?*

K: *hmm*

R-ž: *blbe nadávat*

K: *blge blge*

R-ž: *že be to belo nejaki jídlo?*

K: *tagže to nepoužívate už asi*

R-ž: *née*

R-ž: *brutvan/ ja to je... to je na pečeňi/ takové brutváneg*

K: *hmm*

K: *cabořet se*

R-ž: *cabořet se*

R-ž: *cabořet se jako stekat se nebo tak... tak nejak jako/ no rozumíte deš/ rozumíte mñe co meslim?*

K: *hmm, caga*

R-ž: *caga to nevím co je co bi to mohlo bet*

K: *už se to asi nepoužívá nó/ to totiš...*

K: *už se to asi nepoužívá no*

R-ž: *dočkat/ nekeho čekat jako*

K: *dačkat to je*

R-ž: *dačkat/ nemačké nemačké/ ja neco nemačké to*

R-ž: *já málo viďim*

R-ž: *dlóhánek*

R-ž: *dlóhánek no to je dlóhán jako že je dlóhé*

K: *hmm*

R-ž: *ja rozumíte mñe?*

R-ž: *forhont/ to nevím co je/ co bi to mohlo bet*

K: *a ten dlóhánek se ešše zeptám takle v kuxiňi ňeco*

R-ž: *dlóhánek*

K: *v kuxiňi něco na vaření co se používá, to nepoužívate... třeba nuš jako?*

R-ž: *muhlo be to bet/muhlo be to bet/ dlóhánek muhlo bi to bet... ja dlóhánek a to mesim spiš ten nuš ten dlóhánek neš ten dlóhé človjek ja?*

K: *hmm*

R-ž: *a toto nevím co to je*

K: *forhont*

R-ž: *to nevím*

K: *hmm, harafica*

R-ž: *harafica/ harafica harafica*

K: *to bi mělo bit nejaki... v určících něco*

R-ž: *harafica/ to vám nepovím*

K: *no nevaďi nevaďi*

R-ž: *kastlik/ to je/ nejaki šufle nebo neco ja? rozomíte mñe? legát no diť to je toť/ legát/ židla*

K: *ešťe kvelb tadi kvelb*

R-ž: *kvelp kvelp opxot ja? to je opxot/ to se řekne bješ do kvelbo*

K: *hmm*

R-ž: *to zme říkávale/ legát to je toto/ lokša/ lokše nudle jako ja/ to je nožéce nožice nuške/ nožéce nožice se řekne*

K: *hm*

R-ž: *orbát*

K: *orláb orláb*

K: *or láb*

R-m: *urláb to je taki v čexáx/ né já vás nebudu ovlivňovat*

R-ž: *né můžete né klidně orláp to nevím co je*

R-m: *odpočinek oddex orláp*

K: *nepoužíváte teda*

R-ž: *ne*

R-ž: *promó promazovat*

K: *promózovat promózovat*

R-ž: *šúzovat jako*

R-m: *prohledat*

R-ž: *prohledávat/ hledat neco*

K: *ščóplé*

R-ž: *ščóflé*

K: *ščóplé*

R-ž: *ščóplé toš to je mñe známi*

R-m: *xodé xodé xodé*

R-ž: *xodé*

R-m: *ščóplé xodé*

R-ž: *ja ja/ šofánek no šofánek na nabíráni polifke šofánek ja ja*

K: *tak jo tak vjetšinu znáte*

Respondentce jsem předložila seznam osmnácti slov vybraných z Kopečného slovníčku s žádostí o vysvětlení jejich obsahu.

V této ukázce je obsažen soubor všech sedmi krátkých samohlásek typických pro CHN, což je v mnou zkoumaném vzorku respondentů ojedinělý případ. Soubor tří dlouhých samohlásek *é, á, ó* je také zachován. Dlouhé *é, ó* vystřídaly dřívější *ý, ú* a skupinu *e+j* (*takové brutvánek, xodé, dlóhé, dlóhán, nejakó hánáčtinu, nemačké neco*). Změnu kvantity (zkrácení hlásek *í, ú*) lze pozorovat ve slovech *rozomíte, říkávale, jídlo, meslim, pečeňi, nuške, spiš* (spíše). Ve spojeních *to je mñe známi, nejaki šufle* je obsažena zúžená podoba ze starého *é*. Objevilo se také neprovedení přehlásky *’a v ’e* (*lokša, židla*). Protetické *h* ani *v* se v této nahrávce nevyskytlo. Respondentka používá nářeční formy zájmen *negdo, nejaké, nejaki, neco*.

Tato ukázka zachycuje nářeční mluvu se všemi podstatnými znaky CHN, což úzce souvisí s věkem respondentky.

Reflexe místního dialektu určickými občany

Obyvatelé Určic sami mnohokrát reflektovali situaci ohledně místního nářečí. Všichni nebo naprostá většina z nich vyjadřovali názor, že místní dialekt je na ústupu. Tvrdili, že jím mluví pouze starší generace (a to mnohdy jen s jinými osobami, které také mluví nářečím) a že mladší lidé ho už neznají. Takto popisovali současný stav i mladí respondenti. Toto je názor šestadvacetiletého muže žijícího od narození v Určicích: *Ti mladi/ ja vim no ale ti mladi uplně/ ti už nevijó vubec nic. Já eště su v generaci kdy eště neco třeba moji/ muj dědeček a toto/ že to všechno mluvilo po hanácku/ takže já to eště jakžtakž znám/ ale ti mladši dnešní só už uplně v čudu.* Jiný respondent (muž, 60 let) také vyjadřoval přesvědčení, že nářečí je na ústupu: *No tož oni oni musijó ve škole mluvit spisovně/ jo takže oni s tím nepřidó do styku a už ted'ka ti jejich rodiče ted'ka zhruba só třicátníci/ a už taky doma nemluvijó/já třeba moja maminka mluvila hanácky tak trochu/ to hanácky tam de tam de hlavně ta hanáčtina tam de o přízvuk/protože my řekneme neco a třeba Brňák to řekne taky ale jiné přízvuk a už to je jiny.*

Pro ilustraci uvádím také záznam krátkého rozhovoru mezi dvěma určickými občany:

R-ž: *Třeba vedléši dědina už zas má nejaky výrazy jinači.*

R-m: *Ale prdlajs/ to už je/to už je zetřeny všechno.*

R-ž: *Ty ---- my zme byli ted'ka v Kralicích/ na tym/na tym vystópeni teho/jeden jediné nemluvil hanácky/bud' to belo čohácke ja/ anebo napolovic pul spisovně a pul po hanácky ale správně hanácky žádné.*

Mnozí mluvčí poukazovali na znalost určitých nářečních výrazů od prarodičů či jiných starších příbuzných. Žák určické základní školy například na otázku, zda používá určitý nářeční výraz, odpověděl takto: *Nekdy ja. Nebo spiš bába no/ale tak já po ni.* Jiná respondentka na otázku, co je *dlóhánek*, odpověděla: *To je nožik/ nožik/ babička tak říkala dycky nožiku.*

Žena ve věku 65 let se vyjádřila k jazyku používanému v místním folklorním souboru následovně: *My zme byli tam v tech Kralicích/ tam je ten/ ten/ no ten folklórni ten/klásek/klas klásek a kláseček a žádné neumí po hanácky pořádně /to zní tak strašně.*

Záznam krátkého rozhovoru s touž respondentkou:

R: *Tož já mluvím spisovně/ s rodinó a s děckama že?/ale/ muj manžel/ byl v Praze na vojně a dělali si z něho srandu že má takové ten/ hanácké ten/ né přímo řeč ale takové ten ---*

K: *Přízvuk?*

R: *No tož takové ten/a tak řekl nic/ já na prču žádnymu nebudu/ tak začal mluvit normálně jako jenom spisovně/ale jako umim/ uměli zme že?/ rodiče mluvili po hanácky/ze sestro taky po hanácky/ s bratrem taky po hanácky/ a děcka/ děcka teda jako/ děcka nee no/moje děti už neumijó hanácky.*

A na závěr uvádím stručné hodnocení místní mluvy od téže ženy: *No tak staří lidi (mluví) po hanácky a mladší lidi spisovně/ no tož tak.*

Obecné závěry z terénního výzkumu

Nahrávky získané při terénním výzkumu (2008-2009) jsem porovnávala s přepisy rozhovorů v knize F. Kopečného (Texty byly zapsány v roce 1933.). Hlavní rozdíl mezi tehdejší a dnešní mluvou spočívá v tom, že užití místního dialektu dříve nebylo spojené s určitou věkovou skupinou. CHN používaly v době Kopečného v Určicích všechny věkové kategorie bez rozdílu. Věkové rozmezí mluvčích v Kopečného záznamech rozhovorů je od přibližně patnácti let do osmdesáti čtyř let, přičemž nelze pozorovat rozdíly mezi mladou a starší generací. Výrazným rysem tehdejší doby jsou specifické nářeční hlásky *ô* a *ê* používané tehdy všemi mluvčími. „Nejmarkantnější znak centrálního nářečí jsou samohlásky *ô* a *ê* například ve slovech *bôdô*, *bêlê* (budu, byli/byli).“ (F. Kopečný, 1957, s.8). A právě tento znak se v současné mluvě respondentů objevoval spíše zřídka. Kromě osob vyššího věku (přibližně 70 let a více) se v projevech respondentů téměř nevyskytoval; výjimkou byl pouze jeden pětáctiřicetiletý muž.

Pro porovnání generačních rozdílů uvádím přepisy rozhovorů ze současnosti a z dřívější doby (moje záznamy x ukázky z Kopečného publikace):

1. Kopečného záznamy

Mladíci na cestě z práce

A: ... *toš co fčel – já koleno rostrženi – on kramflik prič – tozmê (tož zmê) jelê aš ke kovárovi – a temó (ten mô) kramflik přerazêl – a mñe koleno zešêl – a jelêzmê dál.*

B: *Gdo, kovář?*

A: *Ja, Pekar – ô Pekra – v Hôrčêcích.*

84letý stařeček

Trávê je tam dost' – a zas na vrchol naroste drôhá – a toš co jó šetřet... Nebôde zas pršet? Jôž zas se to tam hoñi (Odpověď: nevim) – je pré jôž hodñe namohli... Ôš třêkrád bêla ta vichřena – ydê to bêla ta vichřêca – f pond'eli – a pag zas ve středô –

přeskočela jeden deň nebêla – jôš třêkrát taková metel... Co má tê skáceni střešně – mêmšim je jich dule šest – toš tam je pjekná tráva – jindá bêla bidná.

Matka 52 let (A), dcera 19 let (B)

- B: ... aš – k Paňákom pudô, aš se trochô zetmi vic –
A: Zetmi, zetmi – pag sem přênde ten hajhan – a
B: nô tos co? Al' sed'i – muže todê sed'et – nezlopte mñe pořát'.
A: Nebrč, nebrč – nemosi to vjed'et – Ô Grulichu nebôdó sklókat náhodó? (stloukat máslo)
B: Nevim.
A: Neviš? – Že be nám ho dalê lacêñěš. Po ned'elê bôdemê mñet škopek správne taki – zas bôdem potřebovat peñize.

2. Záznamy z mého výzkumu:

Žena, 68 let

- R: to je to je zajimavi ahá/ gde to vzal?/to já si ráda počtu/ ale co se tadi d'je to si zase nepamatojo já to zapomeno/dobri tag ja
K: já sem eš'le zjiš'ovala ñeco o františkovi kopečnim ten bil tadi z určic a to mñe právjê řekla pañi --- ñeco o ñim/neznáte jo? františek kopečný
R: kopečné só akorát bil v selótkách znám ale tade/tag třeba na tex pomníkách to třeba co človjek tade padle za prvñi válke nebo za drohé tag na tex našex pomníkách ale to človjek ož nevi
K: to on napsal ñejaki jako on psal o určicix snad neco i o nářeči
R: řikal mñe starosta že mñe negde puči ale voñi ti kronike nerád'i pučivaji že? o tex/ já se jako zajimám se o to hodñe ale/ moc si to jako nepamatojo no/ já uš su takové já su taková skleróza no/ vířoceni bévalá orlovña no a to neñi orlovña/ take to zbórale to orlovño/ toto staró eš'le pamatojo/ toto je toto je jakási oplñe/to je o nás? ja je
K: asi jo nó/ já to tadi neznám dřif no/já jenom tetka no/co sem jezďim

R: *no bele tam vrata/to zme xod'ivávale eš'ťe na čaj tam bévale/pag to zrošile pag tam bil opxot velké a...tam bévávale čaje tam zme xod'ivávale na čaje do té staré orlovně/te' je tam toto nič/je to škoda že to zničile takovi stari vjece/su ráda gdiš opčas se zaxová*

Žena, 86 let

R: *muhlo bi to bet/ dlóhánek/ muhlo bi to bet... ja dlóhánek a to mesim spiš ten nuš ten dlóhánek neš ten dlóhé človjek ja?*

R: *kastlik/ to je nejaki šufle nebo neco ja? rozomite mñe?... legát no diť to je tot'/ legát židla*

K: *eš'ťe kvelb tadi kvelb*

R: *kvelp kvelp opxot ja? to je opxot/ to se řekne hješ do kvelbo*

K: *hmm*

R: *to zme říkávale legát to je toto lokša lokše nudle jako ja to je nožéce nožice nuške nožéce nožice se řekne*

Muž, 26 let

Co budu znat já? No tak babóňat to je jagdiš ponocovat no tak nekaj... brutvan to je pekáč jako toto bude asi koza ta caga že je to koza? možná že ja/ nevím... kastlik no to je nějaké nějaká skříňka třeba nebo no šuple menši třeba s umévacím stolem nebo tak/ nekdo třeba to aji řekne že má novini v kastliku jako ve schránce jo... lokša nudla jo promózovat neco prohledat no št'óplé tak že je xudé šufánek nabjeračka třeba na polifku nebo zedňické šufan nebo fanka záleži na... legát no židla no akorát přeměšlim co je ten forhont.

Chlapec, 10 let

K: *a mohl bis mñe říct tak třeba neco o určicix co tak viš já nésu s určic tak neco jesi viš*

R: *já tadi nič nevím o určicix moc*

K: *tak třeba gde bidliš/ kolik vás...*

- R: *mi bidlime hnet tadi jak je ta kolona aut hnet a f domně nás je... deset/ deset lidí
nás tam je/ dva psi tři kočky nevim co bix mňel ešće*
- K: *a ešće mňe gdištak gde je tadi sokolovna bix x'ela*
- R: *sokolovna... nevim*
- K: *neviš gde je soko? nejaki hřišće tam má bit*
- R: *hřišće gdiš půjdete furt tudma tam je taková zastáfka velká a potom takové velké
hřišće/tak tam je/tam hrajó fotbal*

Dívka, 9 let, chlapec, 9let

- K: *tag co se vám tadi libi/ co nelibi v určicix/ ve škole a tag*
- R-d: *mňe se tadi libi d'edova práce tam só totiš slatkoš'í/ d'eda taki je mlsoun*
- K: *no a co/ popíšeš mňe co jako d'elá d'eda a co tam je za sladkoš'í a tag/ gde jako
d'elá*
- R-d: *---/ on tam je vedoucí.*
- K: *a co se tam fšeckó d'elá za slatkoš'í teda/co t'e tam xutná a tag*
- R-d: *u d'edu se d'elá vá míse/ xlebički a tag*
- K: *a co tobje tam xutná a nexutná a tag/ nó co tam teda t'e xutná*
- R-d: *ňejaki takovi slatkoš'í kteri/ třeba/ to lizátka*
- K: *hmm/ a co se t'e ešće libi tadi třeba ve škole?*
- R-d: *matematika*
- R-ch: *mňe taki*
- K: *hmm/a co se vám libi v matematice?*
- R-ch: *počítání*
- R-d: *mňe se libi fšeckó*
- K: *ve škole jó?*
- R-d: *ale né moc to/ jak se tomu říká/ násobilka/ to mňe moc nejde*

V současnosti je tedy užití dialektu podmíněno věkem mluvčího a také jeho komunikačním partnerem. V dnešní době dochází k většímu pohybu obyvatel, a tudíž k setkávání osob z různých jazykových prostředí. V těchto situacích se mluvčí vzájemně částečně přizpůsobují, a dochází tedy k míšení jednotlivých variet národního jazyka.

Podle autorů knihy *Mluvená čeština na Moravě* (1997) už tradiční nářečí nezachovávají důsledně lidé mladší sedmdesáti let, občane dojíždějící za prací do měst, lidé, jimž byla svěřena odpovědnost za určitý pracovní tým a stojí mu v čele – obecněji řečeno: lidé s vyššími pracovními a společenskými ambicemi. (podle D. Davidová, 1997, s. 141).

Dnes lze tedy předpokládat, že věková hranice osob používajících důsledně dialekt se ještě zvýšila. V současnosti pravděpodobně užívají dialektu důsledně jen osoby starší osmdesáti let. Při výzkumu jsem se setkala i s osobami mladšími osmdesáti, a dokonce i sedmdesáti let, které promlouvaly místním nářečím, avšak byly to případy spíše výjimečné.

Závěr

Na základě svého výzkumu jsem došla k závěru, že v obci Určice lze v současnosti ještě zaznamenat nářečí popisované v knize F. Kopečného, avšak pouze u starší a nejstarší generace. Mladá generace nářečí spíše nezná nebo je zná pouze pasivně – v běžném hovoru používá většinou určité formy interdialektu. Před započítím výzkumu jsem předpokládala, že žádné výraznější pronikání obecné češtiny do zdejší mluvy se v oblasti Určic neobjevuje. To se také potvrdilo, jelikož s prvky obecné češtiny jsem se téměř nesetkala ani u mladých mluvčích. Jen v několika ojedinělých případech se objevil obecněčeský tvar slova (např. *dlouhej, starej, velkej člověk, široký gatě, volný kalhoty, vozejček*). U střední generace jsem se s jednoznačně nářeční promluvou setkala jen u jednoho respondenta, avšak v této věkové kategorii bylo možné pozorovat výrazně větší pasivní znalost nářečí (například v oblasti slovní zásoby).

Největší změnu v místní mluvě jsem zaznamenala právě ve velkých generačních rozdílech. Z přepisu rozhovorů od Kopečného (z r. 1933) je zřejmé, že v tehdejší době používaly nářečí všechny věkové skupiny bez rozdílu, zatímco v současnosti je možno pozorovat velké rozdíly v závislosti na věku mluvčího.

Další velkou změnou je nepřítomnost fonémů *ô* a *ê*, které Kopečný považuje za nejvýraznější znak CHN. Jejich užívání se v současnosti objevuje pouze u nejstarší generace (u mladších osob výjimečně), a ani v této skupině nepoužívali hlásek *ô* a *ê* někteří mluvčí důsledně.

Poměrně velké rozdíly lze pozorovat i v oblasti slovní zásoby, kde se ukázalo, že mnohé výrazy z Kopečného slovníčku jsou pro většinu respondentů neznámé. Na druhé straně do zdejší slovní zásoby vnikají i výrazy v nářečí původně cizí, jako například *mej, specialitka, celebrita, počítač, profesor, kulantně, furt, generace, fiksované (on je fiksované na maminku)* a mnohé další a většinou jsou alespoň částečně nářečně upraveny.

Současná mluva v Určicích a okolí se tedy oproti době Kopečného změnila, mnohé rysy však zůstávají alespoň u některých mluvčích zachovány.

U respondentů jsem zaznamenala v jejich promluvách tyto jevy:

- absence nářečních hlásek *ô* a *ê* typických pro CHN

Objevily se pouze u několika mluvčích, a ani u těch nebylo jejich užívání důsledné.

- absence protetického *h* a *v*

Hiátové *h* se nevyskytovalo vůbec, protetické *v* pouze u některých mluvčích, ani ti ho však neužívali důsledně. V Kopečného prepisech mluvy jsem zaznamenala větší frekvenci užívání protetického *v*, hiátové *h* se objevovalo spíše ojediněle.

- absence protetického *j*

Téměř u všech mluvčích chybělo protetické *j* ve slově *ěšť'e*, u některých i v jiných slovech (např. *esli*, *ešli*).

- monoftongizace diftongu (změna *ou* v *ó*, *ej* v *é*)

Tento jev se objevoval u naprosté většiny mluvčích, včetně mladých respondentů (např. *dlóhé*, *dlóho*, *sórozenci*, *ze sestró*, *nelepši*, *pod'ivéte*, *kópit* a mnohé další).

- změna *y* v *é*

Docházelo k ní u většiny mluvčích, včetně mladých respondentů. U desetiletého respondenta jsem zaznamenala spojení *je dlóhé* (člověk), čtrnáctiletý chlapec použil např. výraz *v kteréx* (kalhotách), šestadvacetiletý muž použil tvary *nejaké kastlik*, *s umévacim stolem*, *negdo je xudé*, *zedňické šufan*, *přeměšlim*, atd.

- změna kvantity samohlásek:

1. krácení samohlásek

Tento jev je velmi rozšířený a objevoval se ve většině případů u všech mluvčích (např. *dat*, *znat*, *skala*, *polifka*, *ročňik*, *mladši*, *viši*, *mužu*, *vubec*, *svuj*, atd.).

2. prodloužení samohlásek (zaznamenala jsem např. výrazy *nerád'i*, *jináč*, *néňi*, *v listopáde*)

- regresivní asimilace znělosti

Zaznamenala jsem ji v několika případech (např. ve slovním spojení *zhodou okolností*). Tento jev je možné posuzovat nejvíce na pozdravu *na shledanou*, který se objevil téměř ve všech promluvách. Většinou jsem se však loučila jako první, tudíž můj pozdrav zřejmě ovlivnil mnohé mluvčí (užívala jsem různou výslovnost v závislosti na mluvčím a situaci – *nasxledanó, nazhledanó, nasxledanou, nazhledanou*). I u mluvčích se objevily všechny tyto varianty.

- neprovedení přehlásky *a* v *e* ve skloňovacích koncovkách (typ *naša slepica*)
- koncovka *-ama* v 7. pádu množného čísla (objevila se ve většině případů)
- nářeční koncovky sloves *-ó, -ijó, -ajó*

Koncovky *-ó* a *-ijó* byly velice časté i u mladých osob, koncovka *-ajó* se objevovala zřídka, mnohem častější byla koncovka *-aji* (*d'elaji, řijaji, znaji*, atd.).

U slovesa *být* používali mluvčí tyto tvary – 1. os. sg. *su* (někteří starší mluvčí *sô*), 1. os. pl. *zme*, 3. os. pl. *só*.

- sbližování tvarů měkkých a tvrdých substantiv (např. *sklepa, křiža, stréca*)

Myslím si, že u některých mluvčích byl jejich běžný projev pozměněn vzhledem ke komunikačnímu partnerovi – tedy ke mně coby nenářečnímu mluvčímu. I autoři knihy *Mluvená čeština na Moravě* se domnívají, že mluvčí mají tendenci volit jazykový kód dle svého komunikačního partnera. „Ve středomoravské oblasti se setkáváme s mísením jevů hovorových, obecně českých i zřejmě interdialektických. Spisovné vyjadřování je podporováno, jestliže se účastníci komunikace neznají, mají rozdílné společenské postavení, je-li mezi nimi věkový rozdíl, uplatňuje se prostředí i téma komunikace.“ (podle I. Bogoczová, aj., 1997, s. 137).

I sami určití obyvatelé někdy reflektovali jazykovou situaci v jejich okolí tak, že někteří lidé zdejší nářečí sice dobře znají, avšak pokud komunikují s člověkem mluvícím spisovným jazykem, obecnou češtinou či nějak jinak, přepnou automaticky do

jiného kódu. Zajímavý přitom byl termín *spisovná řeč*, který někteří mluvčí používali k popisu toho, jak oni či někdo v jejich okolí v běžném životě mluví. Osoby, které samy tvrdily, že mluví spisovně, promlouvaly většinou určitou formou interdialektu, kterou lze označit jako obecnou hanáčtinu. S opravdu spisovnou mluvou jsem se u nikoho nesetkala.

M. Šipková ve své studii *Jak se adaptují nářeční mluvčí na mluvu Prostějova* píše, že nářeční mluvčí v této oblasti termín spisovnost neznají: „Předběžně a obecně můžeme říci, že uživatelé češtiny naznačeného typu jsou diglosní: mluví dobře jak „prostějovštinou“, tak rodným nářečím; je třeba zdůraznit, že si jsou rozdílu mezi oběma mluvami („jazyky“, varietami) plně vědomi, a to nejen v oblasti hláskoslovné, a že dokážou vědomě podle potřeby a situace „přepínat z jednoho kódu na druhý“, přitom – a to je rovněž nezanedbatelné – pocítují „prostějovštinu“ jako prestižní; domácími (venkovskými) nářečními mluvčími, zvl. staršími, je pak „prostějovština“ dosud charakterizována jako „řeč panská“ (termíny spisovnost – nespisovnost se tu neznají a neužívají).“ (M. Šipková, 1997, s. 214). S tímto tvrzením však nesouhlasím, jelikož při mém výzkumu jsem se několikrát přímo s tímto pojmem u určických mluvčích setkala. Použilo ho ve své promluvě několik mluvčích různého věku (spíše starší generace), aniž bych tento termín předtím zmiňovala nebo se na něj ptala. Myslím si naopak, že tento pojem (spisovný jazyk, spisovnost) používají zdejší mluvčí poměrně běžně k označení mluvy nenářeční.

Seznam použité literatury

- BACHMANNOVÁ, Jarmila, aj. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- BALHAR, J., JANČÁK, P. *Český jazykový atlas 1-5*. Praha : Academia, 1992-2005.
- BARTOŠ, František. *Dialektologie moravská : Nářečí hanácké a české*. Brno : Matice Moravská, 1895.
- BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- BĚLIČ, Jaromír. *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- BOGOCZOVÁ, Irena, aj. *Tváře češtiny*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2000.
- BOGOCZOVÁ, I., DAVIDOVÁ, D., FIC, K., aj. *Mluvená čeština na Moravě*. Ostrava : Tilia, 1997.
- CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1971.
- ČERNÝ, J., HOLEŠ, J. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha : Libri, 2008.
- DANEŠ, František, aj. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha : Academia, 1997.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha : Melantrich, 1932.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. *Československá vlastivěda III. Jazyk*. Praha : Sfinx, 1934. *Nářečí česká*, s. 84-218.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, aj. *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany : H&H, 1992.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, aj. *Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách*. Praha : Trizonia, 1999.
- CHLOUPEK, Jan. *Aspekty dialektu*. Brno : UJEP, 1971.

KOPEČNÝ, František. *Nářečí. Určic a okolí*. Praha : Nakladatelství České akademie věd, 1957.

KOPEČNÝ, František. *Život odchází, vzpomínky přicházejí*. 1977-79. Nепublikováno.

LAMPRECHT, Arnošt. *České nářeční texty*. Praha : SPN, 1976.

MÜLLEROVÁ, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha : Academia, 1994.

ŠIPKOVÁ, Milena. *Syntax hanáckých nářečí*. Brno : Ústav pro jazyk český ČSAV, 1987.

Resumé

Ve své diplomové práci jsem se pokusila o diachronní srovnání určického nářečí. Cílem mé práce bylo srovnání místního dialektu v 50. letech minulého století a jeho současného stavu. Pro 50. léta mi byla podkladem publikace F. Kopečného *Nářečí Určic a okolí* (1957), současný stav jsem zkoumala pomocí dotazníků vyplňovaných na ZŠ v Určicích (žáci a učitelé) a pomocí nahrávek hovorů určických občanů různého věku. Při svém výzkumu jsem došla k závěru, že dialekt popisovaný v knize Kopečného v Určicích ještě lze najít, avšak pouze u některých zástupců nejstarší generace. I u nich však způsob jejich promluvy většinou do velké míry závisí na komunikačním partnerovi. Pokud tedy nářeční mluvčí promlouvá s osobou odjinud, „přepne“ často do jiného kódu – používá většinou méně výrazných nářečních prvků a jeho mluva se v této situaci přibližuje spisovnému jazyku. U mladších mluvčích jsem se s jednoznačně nářeční promluvou v naprosté většině případů nesetkala, zaznamenala jsem také výrazně nižší pasivní znalost zdejšího nářečí. Tato mladší generace promlouvala většinou určitou formou interdialektu.

Summary

In my thesis I have compared the dialect in Určice (the village near the city Prostějov) in the fifties of the 20th century and now. To obtain the information about the situation in the past, I used the book *Nářečí Určic a okolí* (1957) – written by the Czech linguist František Kopečný – which describes the situation of the dialect in Určice and surroundings in the first half of 20th century. The linguist Kopečný was born in Určice, he studied Bohemistics and Germanistics in Brno and after he dealt with the syntax, morphology, etymology and comparison of different languages. I examined the current situation by means of the questionnaires given to the pupils in the primary school in Určice (at the age from 13 to 16) and by recording the speeches of the citizens of Určice of different age. I discovered that some older people here still use the dialect described by Kopečný, but they mix it sometimes with the literary language. Most of the inhabitants in Určice use some kind of interdialect now – especially when they speak to a person from a different region.

Klíčová slova

centrální hanácké nářečí, interdialekt, běžná mluva, spisovný jazyk, slovotvorba, morfologie, slovní zásoba, syntax, František Kopečný

Key words

central dialect of the Haná area, interdialect, colloquial language, literary language, word-formation, morphology, lexis, syntax, František Kopečný

Přílohy

František Kopečný

František Kopečný žil v letech 1909-1990. Narodil se v Určicích na Prostějovsku. Věnoval se lingvistice, v níž se zaměřil hlavně na slavistiku, etymologii, morfologii a syntax. V letech 1929-1934 studoval na Filozofické fakultě v Brně obory bohemistika a germanistika. Jeho učiteli byli například F. Trávníček, B. Havránek a O. Hujer. Po vysokoškolských studiích působil do konce druhé světové války na prostějovském gymnáziu. Roku 1945 nastoupil do KSČJ (Kancelář slovníku jazyka českého v Praze), v roce 1947 se habilitoval a začal vyučovat na Univerzitě Palackého v Olomouci. Jeho pozdějším hlavním pracovištěm byl Slovanský ústav, kde se nejvíce věnoval etymologii pod vedením V. Machka. Jeho přínosem při spolupráci na *Etymologickém slovníku slovanských jazyků* bylo například to, že v rámci etymologie zkoumal i gramatická slova jako předložky, koncové partikule (částice), zájmena, atd. Přispěl také k prohloubení metodologických postupů. Ve své práci kladl důraz na rozbor slova v jeho geografickém i historickém kontextu, a to jak po stránce formální, tak i sémantické. Při studiu etymologie kladl důraz na důležitost onomatopoeie při vzniku lexika.

F. Kopečný prokazoval hluboké znalosti slovanských jazyků, němčiny, maďarštiny, francouzštiny, hebrejštiny, atd. Studoval také angličtinu, italštinu, španělštinu a několik dalších jazyků. Tyto bohaté znalosti mu umožňovaly zkoumat jazykové jevy komparativně nebo konfrontačně. Zabýval se také syntaxí a morfologií, kde se věnoval především problematice slovesného vidu. V oblasti syntaxe měla značný vliv jeho práce *Základy české skladby*, v níž nabádal ke studiu obsahové stránky syntaxe a při definici věty vycházel ze vztahu predikace. Práce syntaktické měly u Kopečného stejnou váhu jako studie etymologické, přičemž v 50. letech převažoval důraz na skladbu, později na etymologii a v 80. letech opět převažovala syntax. (podle Černý, J., aj., 2008, s. 340).

Dílo F. Kopečného

- *Etymologický slovník jazyka českého* (1952)
- *Základy české skladby* (1952)
- *Nářečí Určic a okolí* (1957)
- *Nové cesty etymologického bádání* (1959)
- *Slovesný vid v češtině* (1962)
- *Základní všeslovanská slovní zásoba* (1964)
- *Etymologický slovník slovanských jazyků, Gramatická slova I* (1973)
- *Průvodce našimi jmény* (1974)
- *Etymologický slovník slovanských jazyků, Gramatická slova II* (1980)
- *Jména obcí a osad prostějovského okresu* (1985)
- *Čtení o jménech* (1988)

Život Františka Kopečného v jeho vzpomínkách

František Kopečný se narodil 4. října 1909 nemajetným rodičům v Určicích na Prostějovsku. Krátce po jeho narození se však rodina přestěhovala do Seloutek, obce vzdálené 2 kilometry od Určic, kde František strávil dětství.

Prožil jsem dětství pod doškovou střechou v Seloutkách a zachytil poslední úsek předtechnického věku. Působení tohoto období spočívalo v mnohem těsnějším souladu lidského života s přírodou, než je to vůbec možné nyní, kdy pro většinu lidí je zhruba nemožné vidět hvězdné nebe v celé jeho kráse, nerušené světlem zářivek ze všech stran – za takovým zážitkem se musí jít nebo spíš jet velmi daleko a užít ho jen zcela výjimečně. Navíc dnes technický pokrok, zejména rozhlas a televize, nenechává člověka v klidu. Dnes člověk nežije, ale je žit, a to ne matkou přírodou, ale „duchy, které vyvolal“. Řešením nemusí být zastavení „golema“, nemusí tu být řešením zastavení technického pokroku, ten by mohl být naopak pomocníkem lepšího života lidí, ale musel by být přijímán zcela jinak, využíván s velkou rozvahou a hlavně kázní.

V životopise se dozvídáme také něco o mezilidských vztazích a o běžné komunikaci té doby.

Lidské vztahy byly tenkrát co do formy drsnější, ale zdůrazňuji to „co do formy“. Byly tím vlastně o to upřímnější. Zavolat na chlapce te fševáko, te soplefco, te sviňo jedna a nejmírněji ještě te dacane nebylo nic zvláštního nejen od cizích, ale i od vlastních lidí. Maminka mi nejménou řekla te sviňo zhnilá, musel jsem se jí, zvyklé dřít od malička, tak určitě jevit. Pamatuji si, když se jednou ženské hádaly, jak v návalu zlosti jedna vytáhla sukně nahoru, otočila se k té druhé holým zadkem „a te mně mužeš polóbnót v pr..l“. A lze si dobře představit, že za týden byly zas kamarádky, zejména když je sblížilo společné štěstí nebo neštěstí.

Dětství prožil František Kopečný v Seloutkách v domě s jedinou obytnou místností, kde se žilo i šilo. Šití bylo totiž hlavním výdělkem rodiny Kopečných.

Moji rodiče byli opravdoví proletáři. Maminka pocházela z pětidětné výměnkářovi rodiny z Rozstání. Tatínek ztratil v šesti letech otce a jeho rodina přišla postupně o všechny majetek. Tatínek byl o čtyři roky mladší než maminka. Při svatbě měli jen holé ruce a šicí stroj. Tatínek měl snad šití rád, byl to také jediný pramen jeho obživy,

maminka byla spíš pro práci na poli, ale dobře se přeškolila. Po svatbě bydleli u tatínkova nejstaršího bratra Josefa v Určicích č. 3, kde jsem se narodil. Je těžké si dnes představit, v jakých podmínkách se tam v těch prvních měsících manželského soužití bydlelo: V kuchyni šily (a tedy žily) obě rodiny (strýc Josef s tetou a dvěma dětmi) a moji rodiče. Po mém narození tam tedy žilo sedm osob. Netrvalo to ale dlouho. Nebylo mi ani rok, když rodiče koupili doškovou chaloupku v Seloutkách č. 75 s jedinou obytnou místností. A do té mě stařenka při stěhování ve vlnáku přenesla. Je to neuvěřitelné, ale mám dojem, že si to pamatují, tedy jen to, jak jsem před chaloupkou zařval, protože jsem se píchl o špendlík, kterým byl vlnák sepnutý. A tak teprve Seloutky jsou mojí domovskou a jakoby rodnou obcí, vesničkou mého dětství, od nejútlejšího dětství až téměř do mých sedmnácti let.

Dveře do našeho domku byly na levé straně a vedly do síně. Druhý konec síně (chodby s hliněnou a zejména na dvorovém zužujícím se konci dost hrbatou podlahou) ústil do dvora. Zprava byly asi půldruhého metru od vchodu dveře do jediné obytné místnosti domku. Proti těmto dveřím byly na druhé straně dřevěné schody na komoru, hodně tmavou, jen maličké okénko vedlo z ní proti velké stínící hrušce.

František Kopečný byl už na základní škole výborným žákem, avšak vzhledem k chudobě rodiny o dalším studiu on ani jeho rodiče neuvažovali. Předpokládalo se, že František půjde rychle do zaměstnání (že bude například pomáhat rodičům šít) a žádné další „zdržení“ nebylo tedy žádoucí. Františkův třídní učitel však jeho otce přesvědčil, že by byla škoda nenechat tak nadaného chlapce dále studovat. Nadané nemajetné děti se mohly v tehdejší době vzdělávat v podstatě zdarma.

Ve škole jsem „ve vědách“ sice prospíval, ale ani ve snu jsem nepřemýšlel nad tím, že bych mohl jít studovat. Když se koncem pátého ročníku učitel Hanák zeptal, kdo půjde studovat, povstal Karel Toulců a Miróš Hornů. „A ty nechceš jít?“ ptal se mě Hanák. Odpověděl jsem, že nevím, že naši o tom nikdy doma nemluvili. „Řekni tatínkovi, ať přijde ke mně“, řekl Hanák. Tatínek druhý den opravdu do školy šel, a když se vrátil, slyšel jsem „Te slešíš, stará, Hanák chce, abe náš Franta štodoval.“ A na to vypukla veliká bouře. Kdepak takový v máminých očích hloupý nápad. Ta už v duchu viděla, jak s nimi začínám šít, jak přibude nová pracovní síla a tím taky peněz – a najednou místo toho ještě kdovíjaká vydání!

Kromě nadání projevoval František při studiu také dost velkou živost a už tehdy nezapřel svůj jazykový cit. Prokazoval totiž schopnost vytvářet vtipné slovní hříčky, čímž však někdy popuzoval své vyučující.

Přicházela takzvaná klackovská léta a tak jsem ani ve druhé třídě na konci dvojce z chování neunikl. To zase způsobila Boženka Vávrová, vysoká mladá profesorka z němčiny. Samosebou puberlák, jaký jsem byl, jsem se snažil před ní všelijak „uplatnit“; jenom „umět látku“, to nestačilo, a tak přibývala nějaká ta rošťáctví. Za ty dávala do notesu tečky a před koncem roku nám řekla, že kdo bude mít těch teček šest, dostane dvojku z chování. A já už jsem jich měl asi dvanáct. Tak jsem prosil, aby mi to prominula, že se polepším. „No když se mi, Kopečný, zavážete, že se opravdu polepšíte, tak Vám to tedy prominu.“ Já jsem ale vytáhl šňůrku ze spodků a začal se jí ovazovat. „Co to prosím Vás děláte?“, povídá. „No já se, prosím, zavazuju.“

Mezi zájmy F. Kopečného patřily nejen jazyky, ale také matematika, divadlo a v neposlední řadě i genealogie. On sám vytvořil rozvětvený rodokmen své rodiny, sahající daleko do minulosti.

Za druhé světové války, když jsme museli vykazovat árijský původ na základě křestních listů svých i manželčiny rodičů a prarodičů, probudil se u mě přirozeně zájem rodopisný. V určických matrikách jsem si vypisoval své předky Kopečné, od manželčina strýce Ignáce Mlčocha jsem dostal dost podrobný rodokmen větve mlčochovské (ze všech šesti linií, jež mám, nejpodrobnější, nejúplnější). To, že jsem musel sledovat několik linií – také ještě linii své maminky rozené Hořavové a babičky Anny Lisické, jakož i linii manželčiny maminky Filomény Slavotínkové – to vše mělo jednu výhodu: člověk názorněji poznal relativnost sledování jediné linie, poznal vzájemné křížení uvnitř jednotlivých linií, a viděl názorně jednotu lidského rodu. Kdybychom se přenesli třicet generací zpět – přibližně do počátku 13. století – napočítali bychom každý něco přes miliardu svých předků. Tehdy však neměla tolik obyvatel ani celá naše zeměkoule. Co to znamená? Že tedy muselo docházet k mnohonásobnému křížení vzdálených i blízkých příbuzných. Že jsme všichni vzájemně propojeni a spřízněni, že jsme všichni opravdu jediný lidský rod – a přitom každý sám pro sebe, každý neopakovatelná a svérázná lidská bytost. Je ale zvykem všimát si podrobněji jen té jediné otcovské linie. I přestože: kdo může říct v mém případě, jaký je ten už zcela minimální podíl z dobrých i špatných vloh mého jednoho ze třiceti dvou

praprapradědu (šestnácti praprapradědu a šestnácti prapraprabáb), Matouše Kopečného?

Matematicko-astronomické zájmy mě silně držely až do počátku oktávy. Ještě tenkrát jsem si myslel, že půjdu studovat matematiku a fyziku, a nebožtik Ondrouch mi půjčil Goschen-Sammlungen, počet diferenciální a integrální. Všechno jsem si to prošel, uměl vypočítat číslo π i e , znal Maclaurinovu řadu a já už nevím co všechno ještě... Byl to vlastně můj poslední a nejsilnější přírodovědný zájem, který měl dlouho recidivy. Ještě po prvním semestru jsem chtěl z češtiny a z němčiny přestoupit na matematiku-fyziku, stál jsem před děkanovou kanceláří asi třikrát a děkan nebyl naštěstí či naneštěstí nikdy přítomen.

Na jaře roku 1929 se už blížila maturita. To už jsem byl rozhodnutý, že nepůjdu studovat matematiku, ale jazyky – němčinu a češtinu. Na toto rozhodnutí působilo několik vlivů. Byl to především přirozený zájem vzbuzený už od primy Vaškem a živěný samým studiem jazyku, nutícím mě ke srovnávání latiny, řečtiny, němčiny; od kvarty nepovinné ruštiny a od sexty nepovinné francouzštiny. V septimě jsem pak začal angličtinu podle Gaspey-Otto-Sauer-Methode. A po maturitě jsem začal s hebrejštinou. Koncem oktávy jsem začal se studiem italštiny, se španělštinou ve druhém ročníku vysoké školy – obojí podle Rochera. A po krakovském pobytu jsem začal intenzivně s maďarštinou. Na fakultě kromě praktických jazykových kurzů (francouzština a na druhé straně povinná polština, srbochorvatština a ruština), přibyl sanskrt u Hujera a jako knihovník jsem dělal litevštinu, trošičku i lotyšštinu a také Pokorného Keltische Gramatik. Začal jsem i s arabštinou, japonštinou a dalšími jazyky, ale nic se nedoučil. Nejvíc mě mrzí ta maďarština, kterou jsem začal asi třikrát.

V době vysokoškolských studií v Brně bydlel František Kopečný na Sušilově koleji. Píše, že se jednalo o kolej katolickou a k přijetí do ní bylo zapotřebí doporučení profesora náboženství (potvrzení, že žadatel chodil od sexty do nepovinného náboženství) a od místního faráře (potvrzení, že je žadatel praktikujícím katolíkem).

Politická příslušnost k lidové straně se ale nepožadovala a bylo nás dost těch, kdo jsme, ač kolégáci – v této „svaté straně“ nebyli. Do studia jsem se vrhl s náramným elánem a hned v prvním semestru si zapsal mnoho seminářů: Srovnávací hláskosloví jazyků indoevropských, Historické hláskosloví české, Čtení a výklad Dalimilovy kroniky, Výklad básní Homérových, atd.

Někteří vyučující na fakultě si Františka Kopečného všimli už na počátku jeho studia a oceňovali jeho nadání a znalosti. Zde uvádím jeho vzpomínku na krátký rozhovor s profesorem Beerem:

„Kde jste studoval?“ „Na klasickém gymnáziu v Prostějově.“ „Mhm! Vy tak leccos umíte!“

I když jsem ještě neznal Beerovu vznešenost a autoritu, byl jsem dokonale zmatený a polichocený. Tato scéna našťastí neměla svědky. Před nimi by se Beer možná ani nesnížil k „ubohému prvnímu semestroví“. Když se dozvěděl, že jsem famulem Havránkovým, kterého on nenáviděl, sympatie přestaly. Havránek byl homo novus, přišel na fakultu zároveň se mnou a jeho způsob podání vědy se zdál průměrným posluchačům příliš vysoký, náročný a učený. Míval také velmi málo kolokventu.

Z ostatních profesorů, když vynechám pražského Hujera, pomocí něhož jsem se dostal Havránkovým prostřednictvím do Krakova (na studijní pobyt jako stipendista) se vysoko ve vzpomínkách tyčí postava malá sice, ale lze obrátit ruské přísloví a říci mal tělom, da velik duchom. Je to postava Arna Nováka. Byl pohotový, vtipem i duchem jiskřivý, neodolatelný a nezdolatelný a také duchaplný improvizátor a přednášeč. Některými svými svérasnými rysy přímo vyzýval k satíře a nápodobě. Měl mě, ač gramatika, kupodivu rád a – k mé nevelké radosti – mě někdy vyvolával ve svém semináři jako rozhodčího ve věcech gramatických. „Eh, pane Kopečný, jak byste...“

Ze všech učitelských postav mého vysokoškolského studia se mnou v dalším styku zůstaly jen dvě: Havránek a Trávníček. Víc jsem si vážil Havránka, jako vědce, i když práce u něho byla tvrdá a přestože Trávníček mi nikdy neuškodil. Když jsem v poslední fázi studia pomáhal jemu i Vášovi doexcerpovávat některé věci (zejména vojenské a teologické) pro jejich příruční slovník, snažil se ulehčit mi za to státnicovou přípravu a řekl mi den dva před klauzurkou, abych se podíval na protetické a hiátové hlásky. Tím mě ale bolestně urazil: byl jsem si z mluvnice až příliš jistý.

Bohuslav Havránek nabídl F. Kopečnému v zimním semestru roku 1930 pozici osobního asistenta. Později se Kopečný stal navíc knihovníkem slovanského semináře a byl v této době podle svých slov velmi dobře finančně zajištěn.

Dne 6. 6. 1934 František Kopečný studium formálně ukončil. Předpokládal, že po prázdninách začne učit v Brně, jak mu slíbil jeho bývalý učitel Havránek. To se nakonec nestalo. Zbytek svého vysokoškolského studia (zakončení doktorátem filozofie) už absolvoval při zaměstnání. Nebyl však zaměstnán v Brně, jak původně předpokládal, ale na prostějovském gymnáziu. K dosažení doktorátu bylo zapotřebí absolvovat ústní zkoušku ze zvoleného oboru (F. Kopečný měl, jak sám uvádí, svéráznou kombinaci slavistiku a srovnávací jazykozpyt) a z filozofie. Dizertační prací byla právě studie o určickém nářečí.

(podle nepublikované autobiografie F. Kopečného *Život odchází, vzpomínky přicházejí*, 1977-79).

Jméno:

Věk:

Dotazník

1. Napište, jak nazýváte v běžné mluvě obyvatele následujících obcí:

Příklad: Brno – Brňák, Aloisov (Halózi) - Halózovčák

Určice (Horčecce)

Seloutky (Selótke)

Dětkovice

Prostějov (Prostijov)

2. Vytvořte takové ženské podoby následujících povolání a příjmení, které používáte v běžném hovoru:

Příklad: kovář - kovářka, Mlčoch – Mlčoška, Mlčochová,...

krejčíř (kréčiř)

mlynář (mlenář)

švec

Grulich

Kréča

Kočíř (Kočíř)

Pospíšil (Pospíšel)

Šustr

3. Napište, jakou používáte domáckou podobu následujících jmen:

Příklad: Vojtěch - Vojta

Alois, Stanislav, František, Josef, Antonín, Karel, Václav

Božena, Růžena, Marie, Františka, Anna, Jarmila

4. Napište, jak nazýváte člověka, který:

- vyrábí nábytek
- vymetá komíny
- je majitelem mlýna
- upravuje vlasy (stříhá, barví, onduluje...)
- hraje kopanou
- slouží v kostele mši

5. Zaškrtněte, který z následujících názvů míst používáte v běžném hovoru. Pokud používáte jiné slovo, napište je.

kůlna – kulňa
drvárňa – drvárník
palirna – palírňa
sokolovna – sokolovna

6. Vytvořte zdrobnělinu (případně více zdrobnělin) od následujících slov:

Příklad: dům – domek, domeček

dub	potok
jazyk	pes
peřina	sukně
motyka	truhla
ruka	noha
dítě	kuře
stolek	vozík
lesík	prstík
nožík	kočka

7. Napište zveličená slova (případně i více) k následujícím výrazům:

Příklad: chlap-chlapisko, pes – pesko, psisko

kluk	nos
jazyk	děvče
oko	ucho
baba	

8. Doplňte chybějící polovinu následujících slov. Napište případně více možností.

Příklad: pani---- → panimáma

herdeg----	holo-----
valí----	otevř----
lido-----	hadr----

9. Vysvětlete, co znamenají tato slova:

babóňat	kvelb
blge	legát
brutvan	lokša
cabořet se	nožéce
dačkat	orláb
dlóhánek	promózovat
Harafica	ščóplé
kastlik	šolánek

Statistiky výskytů

ad 1.: Jména obyvatelská

Hlorčěčák (2krát)

Selóčák (3krát)

Ďetkořčák (32krát)

Prostějovák (0 – tento tvar se v odpovědích respondentu nevyskytl vůbec)

Nejčastější odpovědi:

Ďetkořčák (32krát)

Určičák (32krát)

Prostějovák (29krát)

Seloutčák (14krát)

Selótčák (13krát)

ad 2.: Příjmení a názvy povolání – přechýlené podoby

Kréčiřka (6krát)

mlénářka (9krát)

šefcofka (0)

Mlčoška (0)

Giruliška (13krát)

Kréčka (2krát)

Kočička (4krát)

Pospíšělka (3krát)

Šustrořka (2krát)

Nejčastější odpovědi:

mlynářka (21krát)

krejčířka (16krát)

Šustrová (15krát)

Kréčová (14krát)

Grulichová (13krát)

Gruliška (13krát)

Kočířka (13krát)

Kočířová (9krát)

mlenářka (9krát)

Pospíšilova (7krát)

Kréčířka (6krát)

ad 3.: Hypokoristika

Lojza (23krát), *Lojzek* (0), *Ložik* (0)

Staňa (30krát)

Franta (28krát), *Francek* (0), *Frantík* (0)

Pepa (35krát), *Pepek* (0)

Tónek (0), *Toňik* (0), *Tóňin* (0)

Karlik (0)

Vinca (2krát), *Vincek* (10krát), *Vincin* (0)

Boža (11krát), *Božka* (26krát)

Ruža (3krát)

Mařa (3krát), *Mařka* (2krát), *Mařena* (0), *Mařenka* (0)

Fánka (0), *Frantína* (0), *Fanina* (2krát)

Jara (1krát), *Jarka* (9krát)

Nejčastější odpovědi:

Kája (35krát)

Pepa (35krát)

Ruža (32krát)

Staňa (30krát)

Franta (28krát)

Tonda (26krát)

Lojza (23krát)

Ala (18krát)

Františka (15krát)

Fana (od *František* – 13krát)

Maruš (12krát)

Vincek (12krát)

ad 4.: Jména řemeslníků a osob zabývajících se určitým povoláním

stolář (1krát)

komínář (0)

mlénář (6krát)

holič (16krát)

kopáč (ve významu fotbalista – 0)

panáček (ve významu farář – 1krát)

Nejčastější odpovědi:

fotbalista (35krát)

komíník (35krát)

mlynář (34krát)

farář/kněz (28krát)

truhlář (27krát)

kadeřník (18krát)

holič (16krát)

nábytkář (9krát)

ad 5.: Apelativa místní

kulňa (12krát)

drvárňa (6krát)

palírňa (1krát)

sokolovňa (10krát)

Nejčastější odpovědi:

kulna (29krát)

sokolovna (27krát)

palirna (23krát)

palírňa (12krát)

drvárník (11krát)

ad 6.: Zdrobněliny

dóbek, dóbeček (2krát)

jazéček (5krát)

peřenka (1krát)

motečka (1krát)

ručenka, ročka (0)

dřítátko (0)

stoleček (0)

leseček (2krát)

nožéček (3krát)

potuček (1krát)

sokinka (0)

trohilka (0)

noženka, nožka (1krát)

kořátko (2krát)

vožéček (6krát)

prsteček (1krát)

kočenka (4krát)

Nejčastější odpovědi:

motyčka (39krát)

peřinka (38krát)

stoleček (37krát)

kočička (37krát)

dělátko (36krát)
truhlička (36krát)
kuřátko (36krát)
potuček (35krát)
prstíček (33krát)
jazyček (32krát)
nožička (31krát)
vozíček (31krát)
nožíček (30krát)
ručička (29krát)
lesíček (29krát)
pejsek, pejsánek (24krát)
suknička (20krát)
ručka (15krát)
doubek (14krát)
dubeček (14krát)
sukýnka (9krát)

ad 7.: Augmentativa

klučěsko (1krát)
jazěčěsko (1krát)
očěsko (0)
babizna (20krát)
nosěsko (0)
dejčěsko (0)
ošěsko (1krát)

Nejčastější odpovědi:

ušisko (31krát)
děvčisko (30krát)
klučisko (30krát)
jazyčisko (26krát)

očisko (23krát)

nosisko (20krát)

ad 8.: Spřežky a složeniny

herdegbaba (3krát)

valihrach (3krát)

lidožhrót (0)

holobrádek (0)

otevřhoba (0)

hadrlump (0)

Nejčastější odpovědi:

valibuk (12krát)

holomek (8krát)

holota (8krát)

herdegfileg (5krát)

ad 9.: Slovníček

babóňat – hledat něco nemotorně, motat se, vyrušovat (5krát)

blge – široké kalhoty (též *plke*) (4krát)

brutvan – z něm., pekáč (5krát)

cabořêt se (!) – zlobit se, *béd nakvašené* – dle Kopečného knižní (4krát)

dačkat – mačkat (11krát)

dlóhánek – kuchyňský nůž, proti kapesnímu, proti „řepáku“ apod. (0)

Harafica – jméno jedné úzké uličky v Určicích, pregnantní význam nedochován (0)

kastlik – poštovní schránka (2krát)

kvelb – (vesnický) obchod (tj. místnost), *bjež do kvelbo*, *zařídil si kvelb*. Ve městě jsou jen *opchode*. (3krát)

legát – židle (24krát)

lókša – nudle (21krát)

nožéce – nůžky (9krát)

orláb (+) – dovolená (0)

promózovat – prohlídat (2krát)

ščóplé (+) – vytáhlý, tenký, útlý (6krát)

šťófánek – z něm. dial. *schufen*, naběračka (35krát); (podle F. Kopečný, 1957, s. 136 n.).

Nejčastější správné odpovědi:

šťófánek (34krát)

legát (23krát)

dlóhánek (21krát)

lókša (20krát)

dačkat (11krát)

nožéce (10krát)

Paradigmata

Podstatná jména – mužský rod

Vzory životné:

pán (sg.)

1. *pán*

1. *pána*

2. *pánovi* (*pánově*)

3. *pána*

6. *pánovi* (*pánově*)

7. *pánem*

(pl.)

páni

pánu

pánum

páni (*páně*)

pánech

pánama

kovář (sg.)

1. *kovář*

2. *kovářa*

3. *kovářovi* (*kovářově*)

4. *kovářa*

6. *kovářovi* (*kovářově*)

7. *kovářem*

(pl.)

kováři

kovářů

kovářům

kováře

kovářích

kovářama (*kovářema*)

Vzory neživotné:

strom (sg.)

1. *strom*

2. *stromu* (*stromě*)

3. *stromu* (*stromě*)

4. *strom*

6. *stromu* (*stromě*)

7. *stromem*

(pl.)

stromi (*stromě*)

stromu

stromům

stromi (*stromě*)

stromech

stromama

koš (sg.)

1. koš

2. koša

3. košu (košô)

4. koš

6. košu (košô)

7. košem

(pl.)

koše

košu

košum

koše

košich

košama (košema)

Podstatná jména – ženský rod

žena (sg.)

1. žena

2. ženi (ženê)

3. žeňe

4. ženu (ženô)

6. žeňe

7. ženo (ženou)

(pl.)

ženi (ženê)

žen

ženám

ženi (ženê)

ženách

ženama

dlaň (sg.)

1. dlaň

2. dlaňe

3. dlaňi

4. dlaň

6. dlaňi

7. dlaňó (dlaňi)

(pl.)

dlaňe

dlaňi

dlaňim

dlaňe

dlaňich

dlaňema (dlaňama)

nuša (sg.)

1. nuša (nuše)
2. nuše
3. nuši (nušê)
4. nušu
6. nuši (nušê)
7. nušó

(pl.)

- nuše
nuši
nušim (nušám)
nuše
nušich (nušách)
nušama (nušema)

kost – kost' (sg.)

1. kost (kost')
2. kost'i
3. kost'i
4. kost (kost')
6. kost'i
7. kost'ó

(pl.)

- kost'i
kost'i
kost'i (kost'ám)
kost'i
kost'ich (kost'ách)
kostma (kost'ima, kost'ama)

vjec (sg.)

1. vjec
2. vjeci (vjecê)
3. vjeci (vjecê)
4. vjec
6. vjeci (vjecê)
7. vjecó (vjeci)

(pl.)

- vjeci (vjecê)
vjeci
vjecim (vjecám, vjecem)
vjeci (vjecê)
vjecich (vjecách, vjecech)
vjecima (vjecama, vjecma)

diňa – dêňa (sg.)

1. diňa (dêňa)
2. diňe (dêňê)
3. diňi
4. diňu (dêňô)
6. diňi (dêňi)
7. diňó (dêňó)

(pl.)

- diňê (dêňe)
diňi (dêňi)
diňim (dêňám)
diňe (dêňê)
diňich (dêňich)
diňama (dêňama)

miš – mēš (sg.)

1. miš (mēš)

2. miši (mēše)

3. miši (mēši)

4. miš (mēš)

6. miši (mēši)

7. mišó (mēšó)

(pl.)

miši (mēše)

miši (mēši)

mišim (mēšim)

miši (mēše)

mišich (mēšich)

mišama (mēšama)

Podstatná jména – střední rod

mňesto (sg.)

1. mňesto

2. mňesta

3. mňestu (mňestô)

4. mňesto

6. mňest'e (mňestô)

7. mňestem

(pl.)

mňesta

mňest

mňestum

mňesta

mňestech (mňestách)

mňestama

pole (sg.)

1. pole

2. pola (pole)

3. polu (polô)

4. pole

6. polu (polô)

7. polem

(pl.)

pola (pole)

poli

polim (polám)

pola (pole)

polich (polách)

polama

kuře – kôře (sg.)

1. kuře (kôře)
2. kuřete (kôřete)
3. kuřet'i (kuřet'u, kôřet'i)
4. kuře
6. kuřet'i (kuřet'u, kôřet'i)
7. kuřetem (kôřetem)

(pl.)

- kuřata (kôřata)
kuřat (kôřat)
kuřatum (kôřatom)
kuřata
kuřatech (kuřatách, kôřatech)
kuřatama (kôřatama)

staveňi (sg.)

1. staveňi
2. staveňi
3. staveňi
4. staveňi
6. staveňi
7. staveňim

(pl.)

- staveňi
staveňi
stavenim (staveňám)
staveňi
staveňich (staveňách)
staveňima

Přepis dalších nahrávek

Pod názvy jednotlivých nahrávek je v závorce uvedeno jméno příslušného souboru, který je umístěn na přiloženém CD-ROMu.

Chlapec a dívka u ZŠ (1. chlapec + dívka 9.wma)

- K: *tak co se vám tadi libi/ co nelibi v určicix/ ve škole a tak*
- R-d: *mně se tadi libi d'edova práce/ tam só totiž slatkoští/ d'eda taki je mlsoun*
- K: *no a co/ popíšeš mně co d'elá d'eda a co tam je za slatkoští a tak?/ gde gde jako d'elá?*
- R-d: *lahůtki z hané/on tam je vedoucí*
- K: *a co se tam fšeccko d'elá za slatkoští teda/co tě tam xutná a tak*
- R-d: *u d'edu se d'elá vá míse/ a xlebički a tak*
- K: *a co tobje tam xutná a nexutná a tak/ nó co tam teda tě xutná*
- R-d: *nejaki takovi slatkoští kteri/ třeba/ to lizátka*
- K: *hmm/ a co se tě eš'te libi tadi třeba ve škole?*
- R-d: *matematika*
- R-ch: *mně taki*
- K: *hmm/a co se vám libi v matematice?*
- R-ch: *počítání*
- R-d: *mně se libi fšeccko*
- K: *ve škole jó?*
- R-d: *ale né moc to/ jak se tomu temu? říká násobilka/ to mně moc nejde*

Chlapec u ZŠ (2. chlapec 9.wma)

- K: *co tadi d'eláš jako f sobotu v neđelu gdiš máš volno?*
- R-ch: *xoďim si negde hrát s kamošama/ hraju si ze /ze psem*
- K: *a v zimně takle gdiš máš volno?*
- R-ch: *v zimně/ se si taki negdi hraju xvilku*

K: *no a jak třeba?*

R-ch: *třeba si hrajeme na sxovávanou nebo na hoňku a/nebo litame negde*

K: *a gdiš je sňih?/ nó gdiš je sňih tak co d'eláš?/nexodíš sáňkovat nebo tak něco?*

R-ch: *bobovat jdu třeba ven/ gdiš je sňih*

K: *hmm/a co se t'e tadi tag libi nejvic teda v určicix?*

R-ch: *nejaké opxodi*

K: *a eš'te něco?*

K: *máte/ máte doma nějakí zvířata?*

R-ch: *nó/ psa jednoho*

K: *a co mñe o ñim řekneš? jak se menuje? co*

R-ch: *bobina*

K: *a co s ñim d'eláš? staráš se o ñeho?*

R-ch: *hmm/ aji hraju*

K: *a jak se o ñeho staráš teda/ co fšexno...?*

R-ch: *dávám mu granule vodu a/ hraju si s ñim*

K: *jo/ a xodíte na proxázki třeba?*

R-ch: *hmm*

K: *a kam xodíváš třeba s t'im psem?*

R-ch: *třeba okolo opxodu a tadi negde jako*

K: *jo tag jo/ tag d'ekuju teda/ za odpovjedi a tak se mñej heski aji s pejskem ahoj*

Žákyně, 14 let
(3. zakyne 14 (1).wma)

K: *tag eš'te se tadi holek/ zeptám/ co teda vám se zdálo tak třeba/ že ste vubec nevjed'eli co tam doplnit/ co bilo lexki a tak*

R1: *to bilo nětěši/ á tadi toto/to nemám/ tag něco s toho mám*

K: *tak mñe třeba řekñi/ kteri slova jako vubec neznáš/ nebo kteri viš že třeba používáš*

R1: *toto nevím*

K: *a gdiš třeba řeknu jit do kvelbu?*

R1: *co to je?*

R2: *nó to je právje to že ---*

R1: *já mám mamu hanačku a já to vubec nevím a ještě mám rodinu*

K: *a mama je odkud?*
 R1: *ze zubři/ já mám celó rodinu hanáckó a já ěnic nevím*
 K: *tak skus/skus třeba projít ti slova jesli/žkuste tipnót si/ co bi to mohlo bit třeba*
 R2: *ale mama... tata říká kastliku ěnečemu jako ěnejaké krabici jagdiš na ěneco na mařički/ěné hrncu*
 R1: *brutvan ti jo/to je aji moc ---*
 R2: *já bix řekla že tadi jako*
 R1: *viš tadi toto?*
 R2: *ne*
 K: *neviš jo?*
 K: *nó a ti další/ skuste tipnót/ co bi to mohlo bit*
 R1: *třeba toto?*
 K: *nó*
 R2: *já sem tadi nap napsala tadi tadi k temu dočkat počkat/ jako/ jako dočkat času*
 R1: *jako husa klasu/ dlouhánek/ dlouhánek dlóhý chlapec ne?*
 R2: *ěnegdo gdo je dlóhé*

Žákyně, 14 let
(4. zakyne 14 (2).wma)

K: *a co jinak jak se vám tadi libi ve škole?*
 R1: *jée*
 R2: *de to*
 R1: *škoda povidat (smích)*
 R2: *jo*
 K: *a co třeba jaki předměti sό...*
 R1: *ěělepši? ěělepši ---- angličřina a informatika*
 R2: *no ěělepši je angličřina a informatika*
 R1: *a vřtvarka*
 R2: *vřtvarka/ opčanka*
 R1: *a řelocvik*
 R1: *a pani uřitelko a ešře ta/ ne ta ---- volbaba povoláři*
 R2: *a počřtače/ to je ěělepši/ žbitek je nuda*

R1: *jinak pan učitel/ pan učitel ---- je na nás strašně moc přísný/ aji paňi učitelka ----*

K: *to je tato? co tadi bila?*

R2: *ne to je paňi učitelka ----*

R1: *tu máme s tělocviku s opčanki a z volbi povolání*

K: *jo/ tak to je dobrí jo?*

R2: *jo/ s ňó je to nelepši*

Oběd

(5 . obed.wma)

R1: *ahoj*

R2: *dá se to?*

R1: *jo čoveče ani to neteče ta šláva*

R2: *je to dobrí?*

R1: *je to takovi normálně se to dá nabrat*

R2: *eště dlóho dlóho se budem mňet tag dobře asi*

R1: *kěž bi/ no teda jag říkala kvjeta ňikemu ňic zliho...*

R3: *ti už ses po objede?*

R1: *jo/ já spjexám*

R2: *šak vidíš jag de zvesela né*

R1: *já spjexám petr je nemocné viš tag já musím tam hnet' jet*

R3: *všeci ste nemocní tam to je strašni/ máte jezdit na hori a nebudete nemocní*

R1: *šak mi pojedem*

Dres – učitelka

(6. dres.wma)

R: *domluvit a gdiš né no tak respektuju že ti ani jana teda jana ne/ jo? obje dvje/ tagže musite holki fšexni vi čtiři zbivajicici jasni? othlá othlásite si objet mislete na to aaa ti si staviš pro ten dres/ jo marfo?/ musime to odehrát tag jak nás bude málo protože --- odehrát tak ---*

Muži 30, 34 a 60 let – seznam slov
(7. muzi 30,34,60-seznam slov.wma)

- K: *tak jesi mñe to mužete ñejak popořaďe řict co to znamená nebo jesi to neznáte třeba*
- R1: *tak ti první dvje určíte nevím brutvan no/ brutvan to je misa nebo něco takoviho na pečeni plex brutvan no/ to nevím to nevím/to je/ poťte poťte se poďivat*
- R2: *kastlik to je krabička taková*
- K: *né ale já bix nérači vás nejdřif ať tam neñi moc to/ zhluk já bix nérači nejdřif s vama f klidu/ a pak třeba se eště poptám tam*
- R1: *no ti nožéce to só nuški že to je jasni*
- R2: *legát to je židla*
- R1: *lokša/ to bi mñelo bit nudle*
- R2: *harařica no to zrovna tadi ñikeho takoviho neviďim tetka*
- K: *ono je to s velkim to bi mñelo bit/ ñejaki místo v určicix*
- R2: *ščóplé to je xudé šufánek to je nabjeračka vlasñe/ legát je židla*
- R1: *kvelp je opxot*
- R1: *nó do kvelbu do opxodu to se říká do kvelbu no*
- R2: *lokša v polifce nó nó nó to je jag zme říkali*
- R2: *harařica to se říká ženckém gdiš je nejaká harařica gdiš hodñe pašťikuje*
- K: *aha/ tak tam to pan kopeční uvád'el že je to ulička snat uská tadi*
- R2: *možná je to ulička gde takovi harařice só*
- R2: *vedóci/ mužete na xvilenku/ poť sem/ ti znáš stari viraze/ tadi slečna nebo mladá pañi potřebuje/ jesi to znáš*
- K: *dobri den/ jesi... a co to znamená jesi vite*
- R2: *toš toto musíš znat*
- R3: *no jist'e pardón/ prskám tadi/brutvan jasni/ cabořet se jasni*
- K: *no a co to znamená teda jesi?*
- R3: *no se tag domlóvat roščilovat nebo tag nejak nebo tag nejak*
- K: *nó no*
- R3: *tag vi to vite vi si mñe jenom skóšite*
- K: *no jako/ vječinu z ñix vim/ jako já sem to neznala ale já to mám s kniški nářeči určic/ vipsani a zjišťuju jesi se to používá nebo jesi to*

R1: *ňekeri jo určil'e*

R3: *dlóhánek no jist'e no tag dlóhánek*

K: *a to je co nebo jak to používáte jako/ jako v jakim...?*

R3: *tadi je dlóhánek třebaže je visoke/ to je dlóhánek*

R2: *harafica to sem říkal že zrovna tadi žádnó taková ženckó tetka nevidím nigde*

R3: *a to eš'te nó to nevím/ kastlik tak to je nějaké šuplik nebo neco/kvelp opxot/ legát židla/ lokša no to je jasni/ nožece nuški/ nožece/ orláp to nevím teda/ orlap no to si*

K: *orláp to je asi z němčini s urlaup asi/ a to urlaup je německi dovolená tag asi s toho to je nějak asi*

R3: *promózovat prošmejďit že/ štóplé no/ to ste vi štóplá/ šofánek nahjeračka no to je jasni/akorát ten/ ale ono tam to je taki těžki že ono třeba ve véšovicix mluvijó tak a v určicix tag že*

K: *a vi ste z určic fšixňi teda? poxázíte?*

R3: *nó tak ze selótek*

K: *jo/a eš'te jesi neňi tajni tag jesi mňe řeknete kolig vám je roku? protože já si to tag nějak potřebuju zařazovat v jakix kategoriix to třeba znali a v jakix ne/tak jesi to neňi tajni/ nebo třeba aspoň nejaki*

R1: *třicet štíři*

R2: *dvacetpjet už mňe dlóho neňi/ třicet osum*

R3: *mňe je jedná tolik šedesát a je to no*

K: *jo dobře*

Muži, 40 a 58 let – seznam slov
(8. muzi 40,58-seznam slov.wma)

- K: *tag jag kdibiste to vzal popořade nejak/ tag jesi to znáte gdištak mi řeknete jesi/co to znamená třeba*
- R1: *no to prvni to nevím druhi taki ne/ třeti to je neco jag je plex/ brutvan/cabořet/ kastlik ješi to je náké kastl nebo ješi se temu tak říká/legát to je židlička/ lokša lukše/ to se tak říká co já teda vim/*
- K: *no a to je co jako?*
- R1: *lukše do polifki nebo a negdo říká lokša to je takovim spiš co říkávala bába takovim spiš nářečim/ orláp promozóvat ščóplé šofánek šufánek*
- K: *no a jag eště biste to řekl jinak? šofánek jako...?*
- R1: *šofá... nahjeračka*
- K: *jojojo a ščóplé to znáte?*
- R1: *jako štíhlé/ štíhlé*
- K: *a něco s toho třeba co co neznáte/ nebo fšecko?*
- R1: *ne ne/orláp to nevím co je/*
- R2: *co je to?*
- R1: *orláp*
- R2: *orláp? no to taki nevím*
- R1: *nožéce to só*
- R2: *no to je jasni*
- R1: *nuški/lokša to vim/legát to je jasni/ kvelp to je opxot/ kastlik*
- R2: *kastlik to je*
- R1: *tadi jeden dva/tadi toto nevím to harafika to co je*
- R2: *co je to hara?*
- R1: *harafika/ na forhont/ tag to se říká na forhont/ to je/ jako na závjer dobi nebo tak jak se říká na*
- R2: *na fajrhont*
- R1: *to je fajrhont forhont já nevím no/ dlóhánek je dlóhé no/ ze štiri slova nebo co nevím s teho*
- K: *jo/ ale tag děkuju no/ vječinu tag znáte no/jo/ a eště mužu? kolik vám je roku?*
- R1: *mně je štiricet*

K: *dobře/a vám?*

R2: *padesát osm*

K: *dobře/děkuju*

**Muž, 47 let – seznam slov
(9. muz 47-seznam slov.wma)**

K: *tak se chcu zeptat jesi biste mohl tři minutki se tadi podívat/ nó na takové seznam slov/ jesi vite co to znamená/ ti slova jesi biste mohl/ co to znamená jesi to používáte*

R: *kvěp opxot/ legát je legát/ židle/ lokša je lukše to je lukše*

K: *no a to je co?*

R: *no lukše/ po hanácke je to lokša*

K: *a co to je jako?*

R: *lukše do polifki*

K: *jojojo jo takle*

R: *brutvan/ to vim/to vim ale/ to je nějaké hrnec nebo neco/ nebo neco na vaření/ babónat no/ to je nič ned'elat/ no nič ned'elat/ babónat'*

K: *jo*

R: *blbe to nevím/ kvěp je opxot to je jasni/ šofánek no to je šufánek/ to je fščko po hanácki*

K: *a ščóplé třeba*

R: *to nevím*

K: *gdiš se o nekim řekne že je ščóplé tak*

R: *že je hlópe?*

K: *no misím že spíš jako xudé to znamená jako/ asi spíš hubené/ no ono se to třeba používalo dřív nekteri ti slova nó/třeba se to nepoužívá*

K: *a promózovat?*

R: *prohledávat neco hledat jo?*

K: *a ešte neco/ biste tak odhadl nebo...*

R: *toto nevím co je harafika*

K: *harafica*

R: *harafica*

- R: *to už už nevím*
 K: *jo/ dobře a vi ste tadi s určic? jako ot narozeňi nebo? nejak*
 R: *no ot narozeňi*
 K: *a ještě mužů/ kolik vám roku? jesi to neňi tajni*
 R: *štiricet sedum*

Muž, 47 let – cesta k sokolovně (tentýž respondent)
(10. muz 47-sokolovna.wma)

- K: *a ještě počke... mužů/ gde je sokolovna?*
 R: *tadi pudete kolem té zastáfkí/ a pořát' rovno/ na věšovice*
 K: *jo*
 R: *a po pravé straňe je sokolovna hmet*
 K: *jako za tó zastáfkó aš*
 R: *jako tam tam tam tak na věšovice*
 K: *jako a přet tó zastáfkó nebo za tó zastáfkó*
 R: *aš za zastáfkó je sokolovna podél teho podél hřišť'a*
 R: *rovno né doprava...*
 K: *pořát rovno rovno aš se dojede k sokolovně*
 R: *doprava né*
 K: *jo dobře d'ekuju*
 R: *na věšovice*
 K: *hmm*

Muž – nářeční jména
(11. jmena.wma)

- R: *napadl mňe lojzik ---- ten tadi neňi ten bi možná něco vjed'el ot taľka eš'le no/ a toš
 d'etkořčák ale tadi otcát' tak pepeť ----/ ten bi mohl neco vjed'et tadi s teho/ ten bi
 mohl fest vjed'et*

Muž, 50 let, pocházející z Prostějova, již dlouhou dobu žije v Určicích
(12. muz 50-seznam slov.wma)

- R1: *majn got*
 R2: *mi už né ale ale*

K: *no třeba můžete říct nepoužívám neznám/ prostě tak nějak*

R2: *prego je křivje*

K k R2: *já vám to takí za chvílu předám*

R1: *já jenom tak maximálně ten kastlík/ ale/ to je tak fšecho ale*

K: *a ste s určic?*

R1: *já su prostějovák ale já sem se tadi nějak natronzoval tagže*

K: *jako bidlite tadi...*

R1: *nó bidlim tadi nó tagže já jenom neco málo tak třeba to první jak sem vám říkal ten kastlík jinak tadi s teho už nič*

K: *a to je co teda jako co to je?*

R1: *kastlík to je nějaké to je nějaká/ krabica nebo kastlík okno kastlík/ tagže něco takoviho jako v tom smíslu*

K: *hmm*

R1: *nebo nebo nějak nebo zavřít nekoho do kastlíku do nějakího sektoru*

K: *hmm*

R1: *jinak opravdu...*

K: *a ostatní?*

R1: *orláb bože to vubec sem neslišel ani*

K: *a jinak nič ešše gdiš to projdete? ešše něco třeba*

R1: *možná to promózovat nekde neco proskómat to takí ale/ to je fšecho tak*

K: *hmm a ešše něco třeba šofánek*

R1: *šofánek/šofánek jaro...*

R2: *šufánek je nabjeračka*

R1: *nabjeračka tak to nevím to nevím to fakt nevím/nebo ta harafica gde ste na to přišla?*

K: *no to pří nějak dřív se tadi říkalo nějaké ulici v určicix mísim*

R1: *to só starousedlici ti vám to řekno asi*

K: *jojo*

R1: *doč... dačkat? to takí nevím fakt/ cabořet/ brutvan jaro brutvan to je...*

R2: *to je pekáč*

R1: *to je tak fšecho ale*

K: *tak děkuju*

R1: *nemáte zač*
 K: *a mohla bix se ještě zeptat na vjek?/ abix si to mohla nějak zařadit?*
 R1: *musí to bit?*
 K: *jesi to neňi moc tajni*
 R1: *padesát/ zaokróhlime to že?*
 K: *dobře dobře/to muže bit zaokróhleni zhruba/ abix si to pak nejak rostrídila totiš
 jesi spiš ti třeba v jakim vjeku znali a v jakim vjeku ne*
 R1: *co uš sme středni jaro nebo středni viši?*
 K: *no ešle středni ešle středni*
 R1: *tag děkujem... ste k nám milosrdná*

**Muž, 55 let – seznam slov
 (13. muz 55-seznam slov.wma)**

K: *tak a mohl biste mne teda k tem slovum ešle*
 R1: *dyje třetini*
 K: *ale konkrétně třeba co to znamená nó*
 R1: *konkrétně? babóňat jasni/ bit dlóho zhuru/ blge to mne nič neříká/ brutvan jasni/
 to je plex/ cabořet se samozřejmne/ zlobit se/ caga mne nič neříká/ dačkat mne nič
 neříká/ dlóhánek/ pokut bi to mnel bit ten viraz jako že je dlóhánek dlóhé človjek
 tak ano/ na forhont'e ano*
 R2: *ale te' te přeruším dlóháneg bil nuš to sem říkala/ že to říkala babička straková
 dlóhánek*
 R1: *já sem na to zapomnel že ona je z bruntálu*
 R2: *né dlóhánek/ ona ři.../gdiš mne poslala pro dlóhánek tag mne poslala/ pro nuš*
 R1: *né ti to znáš ti seš přecejenom to kočka to kerá to zná/tak/na forhont'e ano/ vim*
 K: *a co to co to znamená teda na forhont'e?*
 R1: *na forhont'e? bit mimo/ harafica nevím kastlik ano*
 K: *a to je co teda? --- na poštu třeba? jako na dopisi na poštu?taki jo?*
 R1: *ano/ ano kvelp opxot jasni/ legát židle/ lokša lukše samozřejmne/ f polifce/ nožéce
 nuški/ orláp/ orláp ano/ale/ te' to neřeknu*
 K: *ten orláp jo?*
 R1: *nevím/ ja?/promózovat nevím/ ščóplé xudé/ a šofánek nabjeračka*

- R3: *promózovat promózovat je prohledat/ vždicki gdiš/ zme jako d'ěcka d'ěcka si negde hrávali tak co tadi mózujete?*
- K: *jo/tag jo no/ tag d'ekuju moc*
- R1: *nemáte za co/ já d'ekuju vám*

**Cesta ke zdravotnímu středisku
(14. zdravotní středisko.wma)**

- T: *dobří den prosím vás nevíte kudi se dostanu ke zdravotnímu středisku tadi furčicix?*
- R: *uplňe přesně/ budete tadi to kolem té sokolovni*
- T: *jo*
- R: *dáte se doprava a první ta ulice taková spojovací/ takovi takovi jako/jo tagže tadi kolem té budovi/ podél tex domu tag/a tema/mezi tema domama je taková proluka/tak kolem té proluki se dáte a fpravo je --- dům zdravotní středisko jo?*
- T: *tak jo d'ekuju moc nasxledanou*
- R: *prosim*

**Cesta k základní škole
(15. zakladni skola.wma)**

- R: *g základní škole/ tak to musite jít tadi zahnete/ potom só tam sxotki navrx/je tam taková budova/tam só tam je holička a to tak tu projdete/dum služep/ projdete to celi/ a/ budete dál/tu budovu projdete/ a budete dál/pořád' dál aš přijdete k té škole*
- T: *jo*
- R: *a gdibiste to tag biste se někoho ale/ to nemůžete tam zabloudit/ten dum služep to musite celi projít aš ven/ jako ven/ no/ no a potom to pak budete pořát' dál a tam pak tu školu tam uvidíte*
- T: *nasxledanou d'ekuju*

**Muž, schůze – seznam slov
(16. muz-schuze.wma)**

- K: *já tadi mám takovi slova/ náki/ jesi biste mñe mohl jesi se to ešče používá tadi/ jesi tomu rozumíte nebo.../ babóňat*

- R: *babóňat to je/to je něco ve smyslu jako/ nečelat nič d'ivat se kolem sebe a.../ co to je tadi?*
- K: *blge/ blge b l g e*
- R: *to nevím/ brutvan brutvan to béval.../ to používal voskovec a verix ve filmu hej rup/ brutvan/ vaříč? sporák?/ cabořet se?/ to bi mohlo tag nějak jako šprajcovat se*
- K: *nó nó jako nebo asi rosčilovat*
- R: *caga nevím/dačkat nevím/ dlóhánek to bude dlouhý človjek jako/ forhont no tak dat si forhonta to je jako přect'ih viceméne že jo/harafica? ježiš to sem vjed'el*
- K: *to bilo snat nějakí místo f určicix*
- R: *to nevím to nevím*
- K: *nějaká ulička misim*
- R: *kastlik no to bude/ nějaké jako třeba poštovní sgránka že nebo něco takoviho/ kvelp je opxot legát je židla lokša je nudla nožéce só nuški/ orláp sem neslišel/ promózovat to je jako/ jako něco promeškat/ ščóplé to sem neslišel/ a šofánek je jako šufánek nabjeračka*
- K: *jo*
- R: *nevím jesi sem vám moc pomohl*
- K: *né dobri dobri/ a vi ste v určicix jag dlóho?*
- R: *jag dlóho su já su tadi s prostějova su dlóho/ f určicix f určicix*
- R2: *on tadi bidli naproti mñe/ to je pan ---- částečne/ on neñi hanák sice ale jako určité určité*
- R: *f určicix ot jednasendesátiho roku bidlim*
- R2: *ale určité má nějakí ti*
- R: *ale gdiš se poďíváte na to vévévé olomóc com tak tam je/ tam je dvanác lekci hanáčt'ini a je to tam aji ze slovníkem*

Cesta ke škole (zástupce)
(17. cesta ke škole.wma)

- K: *ta škola ta je negde blisko kostela nebo?*
- R: *škola je na druhé strañe gdiš přijedete ke řbitovu nebo jag přijedete autem? nebo?*
- K: *nó autem ze pteñi jedeme nó jako přes*

R: *tagže vi príjete ot selótek*

K: *nó*

R: *nó tag vijedete/ vijedete jakobi tadi na tuto cestu tam spodem/ dáte se doleva/ kousiček/ a tam je taková tam uvidíte zastáčku řbitof a plot a plotek jo? ploteg zahrada a prutká zatáčka doprava a zase hnet' doprava a uš uvidíte školu taková samostatná veliká budova*

K: *jo jo*

Žena v okně

(18. zena-okno.wma)

K: *dobri den já/ bix xt'ela jenom/ gde tadi najdu zdravotní středisko já tadi on tadi něgdo neňi na ulici/ tak sem zazvonila*

R: *bješte rovno/ tag asi sto metru/ a doprava je ulic/ tak tó ulicó pudete aš skoro na konec/ přindete po pravé straňe je zdravotní středisko*

K: *jo/a ešle paňi ---- říká vám něco?*

R: *nó hnet' tadi ten rox jag je/ tak hnet' ten vedle ten barák/ tadi na té straňe/ na té pravé ja?/po levé straňe/ ja?/*

R: *hnet' první barák po levé straňe/*

K: *jojojo dobře tag děkuju*

R: *ona je učitelko ja?*

K: *nó no*

R: *nó no/ tak tam to je první barák/ a potom pudete rovno a na pravé straňe aš skoro na koncu je zdravotní středisko*

K: *dobře tag děkuju*

R: *nó neňi zač*

K: *nasxledanó*

Rodina – seznam slov

(19. rodina-seznam slov.wma)

K: *Já tadi mám takovix asi os osnácet dvacet slov a jenom bix se vás zeptala jestli vite co znamenaji nebo jesi biste je nejak...*

R-m: *a co tam je? co tam je?*

K: *tak*

R-m: *v rixlosti*

K: *babónat*

R-m: *babónat to je to je*

R-ž: *nocovat*

R-m: *blge/ blge/ to só gat'e blge*

R-m: *a brutvan to je plex*

R-ž: *plke só gatē*

R-m: *plke no/ ale ona tadi má blge/ viš?*

R-ž: *plki só gat'e/ já nésu rodačka ale...*

R-m: *ano/ spiš plke ano spiš plke*

R-m: *cabořet se/ ja to je jako cukat se*

R-m: *brutvan... caga to nevím vůbec jako co to je*

R-m: *dačkat to aňi tak né/ to aňi né*

R-ž: *nee/ to se nepoužívá*

R-m: *dlóhánek tak to je normálňi*

R-ž: *nožik nožik babička říkala dicki nožiku*

R-m: *na forhoňte no na forhoňte to je něco/ ja nevím*

R-ž: *na co?*

R-m: *na forhoňte... ja nevím to se říkalo na forhoňte že to je*

R-m: *harařica to nevím/ kastlik to je to je jasni to je kastl*

R-ž: *krabička*

R-m: *krabička no/kvelb je... kvelb to je opxot... legát to je židla lokša/ lokša je nudle...
nožece to só nuške orláp...*

R-ž: *orláp nemá to farář?*

R-m: *to je oddex jako orláp to je oddex no*

K: *jo*

R-m: *ale to se tak misím moc nepoužívá/promózovat no to je jako prošmédit něco
prohledat*

R-ž: *prošmédit*

R-m: *ščóplé ščóplé xudé*

R-ž: *xudej šřihlej*

R-m: *a šofánek je nahjeračka*

K: *tak jo/ tak to ste mñe to heski rixle řekli tak d'ekuju no*

Žena 60 let – seznam slov
(20. žena 60-seznam slov.wma)

R-ž: *ukašte já se na to teda pod'ivám*

K: *tak jo tadi jesi biste/ jesi co to znamená nebo jesi to používáte*

R-ž: *ja ja/babóňat tel' se o tim bavime babóňat no to je xod'it ponocovat*

R-ž: *blge to nésó to plki blbe*

K: *a plki só co?*

R-ž: *no toš taki nejaki blbi kecáři no... brutvan to je plex*

R-m: *plex jako na pečěři*

R-ž: *cabořet se to teda neznám tak jako se třepat biť toto dohadovat nějak se stid'et se
že/ caga nevím/ dočkat je počkat*

K: *dačkat dačkat*

R-ž: *dačkat/co to je dačkat*

K: *nevím nepoužíváte jo./tadi psal pan kopečné v knišce nářeči určic*

R-ž: *nó nó nó*

K: *že jako mačkat neco*

R-ž: *aha/ dlóhánek*

R-m: *to je jako visoké visoké človjek*

R-ž: *že/ forhont to je na konec forhont*

R-m: *nee forhont ne forhont je dopředu/dé mñe forhont dé mñe dopředu záloha/
seš na forhoňte máš přednost*

R-ž: *harařina to taki nevím*

K: *harařica to je s velkim h to bi mñelo biť tadi negde f určicix nejaki misto/
harařica nějaká ulič... nějaká ulička misim že psal nějaká ulička*

R-m: *kastlik to je ten do kastlika šuplik nebo neco takoviho*

R-m: *šuplik nebo zástrčka nebo zásufka nebo neco takoviho*

R-ž: *kvelp je opxot legát je židla lokša to je nudla nožéce só nuški/ orláp to taki nevím/
promózovat to je kdiš si diš furt nekemu neco prohližite že*

R-m: *prostě neco hledáte tak mőzujete*

R-ž: *ščóplé to je xudé a šofánek je nabjeračka*

K: *jo/a ten orláp teda tadi pán přemišlel*

R-ž: *jak vi říkáte?*

R-m: *orláp*

K: *orláp tadi orláb jesi vás neco napadne možná se to už nepoužívá*

R-m: *to je z němčini ale*

K: *nó nó*

R-ž: *ti ale na forhont to je na konec ----*

R-m: *ne to neňi to neňi na forhont to je dé mňe forhont nebo já t'e dám forhont dám t'e náskok jo/né konec to neňi konec to je na fajrhont*

R-ž: *na fajrhont aha*

R-m: *a toto je forhont /fajrhont je jako konec/ konec smňeni nebo neco takoviho ale forhont jako dopředu dé mňe forhont třeba řeknete mňe doves mňe já neim třeba pračku jo řeknu dé mňe forhont zálohu nemám u sebe tolik peňes*

K: *neco dopředu jako*

R-m: *dopředu forhont na forhont*

K: *a ten orláp teda to nevíte jo*

R-m: *ale já sem to vjedel ale...*

K: *mňet třeba mňet orláp?*

R-m: *ne ne ne ne ne ne né né to je to je to je to je to je to je to je časovi to je casovi*

Muž 60 let
(21. muz 60.wma)

R: *no toš oňi oňi musijó ve škole mluvit spisovně/ jo tagže oňi s t'im nepřidó do stiku a už tetka ti jejix rodiče tetka zhruba só třicátníci/ a už taki doma nemluvijó/já třeba moja maminka mluvila hanácki tak troxu to hanácki tam de tam de hlavně ta hanáčt'ina tam de o přízvuk/protože mi řekneme neco a třeba brňák to řekne taki ale jiné přízvuk a už to je jini/to dicki gdiš sem bil diš sem bil f praze tak šak pan štěpánek národní umělec říkal a mluť po vašem mluv/ a proč?/ dostaneš pivo ale mluť po vašem mňe se to libi/ tak sem se musel snažit mluvit po našem/nebo spivat ti písnički hanácki tadi/ a on bil dicki unešené*

Žena 65 let – o Určicích
(22. zena 65-o Urcicich.wma)

- R: *nó/já sem se narodila na druhim koncu d'edini a sen sem se přijdala/nedávno mñe umřel manžel/ tagže jako je to tak/ a sin se mñe zabil /tagže/sedñitel/*
- K: *d'ekuju*
- R: *já bix vám/ježiš ale já sem to přet xviló hledala že to nabitnu mladém/višla kniška dostali zme to a/o jagdiš o určicix a okolñix d'edináx/*
- K: *jo nejaki sedum set let určic né?*
- R: *to ta/to taki no/ ale/já nevím tag máme asi dvanáct obivatel a/stavi se kolem dokola/ fšude se přistavuje lid'i nám přibévá/ cizix lid'i tadi človjek potkává vic jak tex svéx vlastñix/ névic zme/teť se opravuje kostel/teť sundali to/lešeñi/ a tadi esi se poďiváte/tadi/ tadi na řbitovje vidíte tu červenó střexu tu nám už dvakrát odnesl vitr/ a toš tak/teťka je to tam a je to v v v mñed'i/ tak je to jako/ só/só lid'i spokojeñi/ že to bude troxu vipadat/ no a/ tadi bévalo gdisi društvo a protože ten majitel ten/ ten/ jak se menoval ten --- xťel/ xťel za to nez nezřizeni peñize/ tag to društvo to viklidilo a postavilo spravilo si garáže/ kanceláře tam jak se jede na selót/ na véšovice/znáte tadi troxu ten...*
- K: *troxu jo nó*

Žena 65 let – opravy v Určicích
(23. zena 65-opravy.wma)

- R: *teťka momentálñe se spravuje škola/ dostali zme na to nejaki peñize/ obecñi uřat je novje postavené/a/ a ten kostel se spravuje/ gdibiste jako si objela ti určice/a vedle kostela je postavené nové obecñi uřat/ starosta ten zbóral a/ tento/tento si začal stavjet/a ešťe tak dvje třetini je to dostavovat/ ale/ nésó peñize protože ---- které nám peñize bix řekla šópal tagže ten už neďelá to co d'elával/ no a/no hřišťe je tadi novi krásni/ sokolovna upravená/má ti/ti/ pot potsáli*
- K: *jo/já rači tu skleničku možná ať nepadne*
- R: *ono jak se peče tak to...*

Žena 65 let – mixér
(24. zena 65-mixer.wma)

- R: *mi zme/to sem vám jako nedopovjeda/ mi zme bili tam f tex kralicix/ tam je ten/ ten/ no ten folklórni ten*
- K: *soubor nějaké*
- R: *klásek/klas klásek a kláseček a žádné neumi po hanácki pořádně to sem vám jako nedopovjeda/to zni tak strašně*
- K: *a kolik/kolik jim je tag let jako t'em/.to só...*
- R: *no toš/to só dospjeli lidi*
- K: *dospjeli fšixni jo?*
- R: *potom nejaki dorostenci a mali d'eka*
- K: *a oni só s t'ech kralic jo?*
- R: *nó/no já nevím jesi só fšixni s kralic*
- K: *nebo tam asi s okoli negde jo/ moje mama poxázi ze pteňi/a/nó/ale jako ona/oni se potom přestěhovali do prostějova/tagže tam mluvila jak se mluvi v prostějovje tag nějak přibliž zhruba/ ale jako gdiš je ve pteňi tetka spátki/ se zase přestěhovali naši spátki do pteňi*
- R: *zdedili domek po rodičix?*
- K: *nó/po/ ano nó/po ma/po mamince vlasně jag zemřela/tag se tam zas pak spátki/tag mluvi zase hanácki jako po ptensku jako viložeňe*
- R: *ono se ono se vječínó hodně mluvi/mi zme bili s kamarátkó na/na zájezd'e/na na léčebnim pobit'e/ ve křenkáx/ no a tag zme mluvili spolu po hanácku/a šli za nama ňejaci lidi/ jé d'efčátka prosim vás mlušte tak mlušte tak/ nám se to tak libi/a tadi ten kla/řikám gdiš už xce d'elat takové národopisné sóbor/ tag už přece bi mňel...*
- K: *nó nó to jo*
- R: *už d'eláte poslední rok?*
- K: *nó*
- R: *a co?*

Žena 65 let – orlovna
(25. zena 65-orlovna.wma)

- R: *vi ste ta študentka*
- K: *no no no*
- R: *že? a jak ste se sem dostala?*
- K: *já sem si řikala že --- tvář*
- R: *o co de?*
- K: *já tadi mám zase knišku/ nářeči určic*
- R: *no to ste mñela --- to je ten stréc muj/ on tadi neñi ten... ale ta jeho cera řikala ti*
já nevím on tata je takové nevrle a takové toto... ale
- K: *a tetka mñe pan starosta doporučoval ať za ñim zajdu taki*
- R: *no/a ta kultura/ ale to dneska misim nee/ona je na sokolovñi tam je po plesu tam*
se uklizi/a ---- ta/ona má ešče dovijaki řikački a takovi/ řikala že bi to vám jako
bila sxopná poskitnout natočit a/vjenovat/ takovi ti pisnički básnički a takovi to
- K: *jako f tím určickim jako v hanáčtíñe jo*
- R: *jajajajajaja*
- K: *a ta pracuje gde?nebo...*
- R: *no ona je kulturñi referentka/ ona je sčásti je ponděli a štvrtek je f knihovñe/ to je*
jak je pošta toš tam navrxu/ ot ot já nevím odgdi/ ot ot ot ot ot/ misim ot jedné do
do do pjeťi/
- K: *jo*
- R: *a jinak je /vite gde to je?/ tadi gdiš pojedete po té silñici toš tam je takové opxot mi*
temu řikáme/ to je bévalá orlovna/ to je/ ona tam navrxu ona tam uřaduje
- K: *jo*
- R: *tagže jako s ñó bi bilo s ñó bi bilo*
- K: *to je taki ve fšedñi dni asi tam?*
- R: *ve fšedñi dni nó nó nó*
- K: *jo/ tagže buť f ponděli ve čvrtek f knihovñe bix ju našla anebo f té orlovñe*
- R: *orlovna to je dům služep tetka ponovu že?/postaru to bila orlovna*

Žena 65 let, muž 46 let
(26. mse.wma)

R-ž: *ale ju zajímá tadi určicki nářeči*

R-m: *zajímat ju muže ale*

K: *ono neňi/ ono neňi přimo určicki ale hanácki nářeči/ale oni só ruzni tipi/tag mňe
zajímá to/jag se mluvi tadi*

R-ž: *třeba vedléši d'edina uš zas má nejaki virazi jinači*

R-m: *ale prdlajs/ to uš je/to uš je zetrěni fšexnó*

R-ž: *ti ----*

R-m: *to je zetrěni*

R-ž: *mi zme bili tetka v kralicix/ na tim/na tim vistópeňi teho/jeden jedíne nemluvil
hanácki/but' to belo čohácke ja/ anebo napolovic/ pul slova spisovně a pul po
hanácki ale jako správně hanácki žádně/a toš gde je ten tatínek? f které hospodě
je?*

K: *na fajce nó*

R-ž: *toš to je tadi/mužete jít tadima zadem*

K: *jo/ doporučíte mňe někoho/gdo mislite že bi bil tak oxotné tak něco mňe říct*

R-m: *tadi/ tadi/gdiš pudete tadima zadem/ barák po levé ruce ---- /on je o rok mlači neš
já o dva/teho spovidéte*

R-ž: *tadi ten barák po levé straňe v tim kopcu on se menuje ---- a to je taki takové
s té/to je taki jeden s přibuznéx*

R-m: *on taki d'elal visokó školu/ eši bude doma*

K: *jo jo dobře/a eš'e gdi tadi bivá mše sem se x'ela/ to bix se taki mohla...*

R-ž: *--- bili roráti každé deň a mše bévá*

R-m: *v ned'elu*

R-m: *v ned'elu/ tata xod'i/ a uš nexod'i/ uš taki se mu next'elo dneska*

R-ž: *uš nee? v ned'elu ráno bévá*

R-m: *o osmi ráno*

R-ž: *ale o kolika? o kolika xod'ivával?*

R-m: *na osum*

R-ž: *na osum*

R-m: *od osmi do deviti*

K: *jo v ned'elu f osum hmm/ dobri*

R-ž: *a jinak pak buť ve štvrtek nebo f pátek*

R-m: *no to já nevím*

R-m: *ve štvrtek večer bévá misím o šesti*

R-ž: *bévalo gdisi ve štvrtek ale esi to něni tetka...*

R-m: *já lehnu k satelitu a je to*

R-ž: *ale nám farář farář jeden umřel/no a tetka se tadi/ ptali druhiho/ ten ale/ten tadi
pré taki nezustane/ ale skuste tam zazvoňit gdištak*

K: *jo to sem vlastně četla na internetu taki/ že bila mše za faráře/ já tetka nevím to
ménou/ nějak ---- /f březnu dva tisíce sedum misím že umřel misím/ jojo*

R-ž: *vidíte tadi ten barák jag vičňivá?/ ten svjetlé?*

K: *asi jo jesi mislime ten...*

R-ž: *tag uprostřet té cesti/no toš tam žádné jiné něni/tadi só dva mali/ toš tam ----/
zazvoňte/ on je/ on je oxotné xlapec/určile/jesi bude doma a jesi bude mňet/skuste
to u něho*

K: *dobře tak jo*

R-ž: *tak jesi ten je v nemocnici tak...*

K: *jo skusím/ no tag třeba bude/tag děkuju moc teda zaťim/ a já se ozvu*

R-ž: *gdištak zavoláte*

K: *zavolám nó/ tak nasxledanó*

R-ž: *tak heski svátky*

K: *jo taki tak nasxledanou*

R-ž: *nasxle*

Cesta – dvojdomky (27. cesta.wma)

R: *taj já to napočítám/ jeden dva.../ skrátka a dobře/ je to tadi asi tak já nevím
spadesát zešedesát metru tadi ocuť/ a je to/só to jagdiš dva baráki f sobje jo?/
dvojdomek/a on bidli f té pravé straňe/ pak je tam mezi ěim taková proluka a další
barák*

K: *jo tagže*

- R: *tadi na té straňe/to je tak padesát metru/to je tadi/ to je asi páté šesté barák/tadi jaj je ten satelit*
- K: *nó nó jojo*
- R: *tadi jak je ten satelit/ tag hnet' vedle něho né tadi ten ten druhé/ tag z druhé strani jagdiš s té pravé strani to só dva baráki jagdiš dvojdomki*
- K: *dobře dobře/ tag d'ekuju moc*
- R: *neňi zač*
- K: *nasxledanó*

Rodačka z Určic
(28. zena 67-rodacka.wma)

- R: *já su rodačka jako z určic jako/ tadi/ já tadi žiju ot narození/ já sem se tadi dokonce narodila přímo/ ale co vám já mám říct/ to je těžší/já su tak.../to spíš něgdo/ gdo je tak víc/ ot řeči*
- K: *nebo třeba jak se vám tadi líbí/jesli prostě se vám líbí tadi nebo jesli ste x'ela bidlet negde jinde třeba cokolif prostě*
- R: *né já su tadi od d'ecka tagže já bix next'ela nigde jinde už bidlet už/ na d'ed'ně su zviklá/no ode mñe teda já nevím já nésu náká moc řečná*
- K: *a třeba nebo kolig mají obivatel tag určice nebo jaki só tadi vesnice f okoli nebo takle/já poxázím s prostějova tadi to moc neznám/ a tel'ka už sem nějakó dobu su nějakó dobu f praze ale tak třeba/ nó třeba co je tadi f okoli nebo gde ste eš'le/ gde máte nejaki známi...*
- R: *já nevím já prakticke nigde nexod'im já nevím já bix vám teško co/ to spíš něgdo gdo bi víc tak víc tag mluvil... náko já nevím sósetku/já vám teho moc nepovím/ ode mñe biste se teho moc nedozvyje'dela*
- K: *a kam tadi f určicix třeba xod'íte jako třeba/jesli*
- R: *to spíš ta paňi tam f tem prvñim baráku ta/ víc xod'í na dovijaki ti schuze a tak ta spíš bi vám ---- řekla*
- K: *jo a ta bidli gde?*
- R: *hnet' ten prvñi barák no*
- K: *jako tam na konci na koncu jak je ta značka*
- R: *no hnet' ten posledñi barák ten štokové nó/nebo tag posledñi nebo prvñi ot konce*

Muž, 72 let, z Určic
(29. muz 72-seznam slov.wma)

- K: *tak ještě jedná já sem tetka neslišela*
- R: *no dlouho nocovat brutvan je misa kastról teda/to nevím to ne*
- K: *se nepoužívá/ něco se už asi nepoužívá*
- R: *babořet se*
- K: *cabořet se cabořet se*
- R: *cabořet cabořet s'ekat se no/ caga koza dačkat to nevím co to je dačkat dačkat...
dlóhánek je něco dlóhiho forhont je předák náké... harafica je složební tatok ten
co nosili ponocní kastlik no to je nějaké šufle kvelp je opxot legát je lokša je nudle
orláp je dovolená na vojně/ pro promózovat je hledat šťóple je nějaké sxodek
sxodek a šofánek je nabjeračka*
- K: *šťóplé je tadi*
- R: *jako ščóplé/ štíhlé*
- R: *mi tadi nézme šťópli akorát vi*

Kronikář
(30. muz 77.wma)

- K: *no tadi se vizuju at' na koberec...*
- R: *né nezezóvéte se*
- K: *tag dobře no*
- R: *posat'te se*
- K: *nebo tadi/nó tak/ já píšu diplomovó práci na/o určickim nářeči/ a protože sem
našla knišku ot pana kopečního/ nářeči určic*
- R: *a okolí*
- K: *nó/ a oňi mñe oňi mñe poslali za váma/ pan starosta/ že bix se třeba mohla poptat
na toho pana kopečního/ že biste mñe třeba/ že ste příbuzné mislim?*
- R: *no/ to je tátuv švagr/ on mñel tátovu sestru ---*
- K: *jo/ tadi třeba nebo tadi nó*
- R: *no/ klidñe*
- K: *tag jesi o ñim ñeco/ jesi biste mñe třeba o ñim...*

- R: *no tak já nevím/ to musíte mñe řákí otáski klast ---/ kteri vás zajimají*
- K: *hnet se teda poptám/ tak třeba/ jesli ste se jako vidali řejak tag řastěš nebo?/ jesli ste strávil s řím řejag vic řasu třeba*
- R: *protože já sem se s řím stikal/ a on se on bil vlasñe rodák určické/no a mñel manželku s určíc že/tak sem hodñe řasto jezďil /mñel pjet d'eti/d'ea/ ři trávili řšexen řas jako volné tadi v určícix/ no a on samozřejmñe sem jezďil/ proxáski a já nevím do lesa/ a običejñe nás vzal/ mñe jako sinofce a sviho sina/ no a svím spůsobem nás poučoval co a jag a tag dál a tag dál/ tagže já sem se s řím dosti s řím přiřel do stiku*
- K: *a on bil zamñesnáním co vlasñe?/ on se zabival řím nářečím řejak/ psal napsal vic...*
- R: *on bil vlasñe jazikovjedec/ to to určice/ teda hanácki nářeči určíc a okoli to bila jeho okrajová záležitost/to bila/ já tadi mám/ já nevím gde bix to hledal/to bi vás možná zajimalo/ no rači si popovidáme/a já bix já bix to potom rát vám/ rát vám k tomu poskitnul/tam on piše svuj životopis/*
- K: *jo to bi bilo dobri*
- R: *to bi vás to bi vás jako/ viceměñe vic zajimalo vic neš moje řeči že?*
- K: *ale to taki/ to taki/a tagže on se zabival čím třeba v té jazikovjede?/gdiř ste řikal že to nářeči určíc bilo okrajovi/ tag co třeba bilo hlavñi?*
- R: *počkejte čím on to jak se to nazívá/sintaks?*
- K: *jo sklatba vjetná*
- R: *ja ja ja ja/sklatba vjetná/ no a on/ on vlastñe to bil nebil jako nejaké místñi vjedátor/ ale on on mñel jako velki renomé aji ve svjele/třeba takové přibjex/on bil velmi velmi náboženski založené*
- K: *to sem četla řegde nó/ že s řím mñel...*
- R: *velmi náboženski založené/ a gdiř přiřla tadi ta doba/ po řím osmařitřicátím roce/von přednářel na brñenské univerzi'e/ eřše musím doplñit*
- K: *a na olomócké taki mislim né? nebo...*
- R: *nó a na olomócké taki možná že ja/ toto/ já jak to nando/ já tam já tex spisu mám dovijakéx/ já bix se ř tim musel hrabat/ no já bix to možná našel pokut biste nespjexala*
- K: *tag za xvilku gdiřtag tag eřše gdiř mñe řeco řeknete tag a potom třeba*

- R: *no já misim tak jesi nespjexáte něgde/a gde sem to/ no že teda na té univerzitě a pag mňel teda zakázanó činnost/ nesmňel přednášet/ a on/ spolupracoval s profesorem trávničkem/ on mu ten profesor trávniček d'elal na tim českim slovníku jesi to*
- K: *nó/ znám to méno trávniček nó*
- R: *a von xťic se trošku uživit/ nebo nebo jak sem říkal mňel pjet d'eti/a xťic se živit tak pracoval pro teho trávnička na tim/ na tim/ slovníku/ no a/ pag bil v moskvje nejaké sjest slovanofilu a já nevím ř'ex tex textox/ a bili tam taki přízvaňi přízvaňi/ ř'i vjedátoři jaziko slovanofilové do té moskvi na to zasedáňi/no a poxopitelně ho tam jako nedelegovali/ náš náš tento/ no a ř'i vjetci fousaťi rusové a toto/řikám teda sxválně rusové/ žádňi sovjet'i nebo to/gde máte profesora kopečního?/ no a tak/ --- pravda vislanectvi a tag dál a tag dál/ že jako toto/no a okamžitě že já nevím telegrami a tag dál/ no a kopečního museli dopravit hnet' do moskvi/ vim že on mňe vikládal povídal mňe/ že ho tam přemlóvali abi zustal teda/že že v československu že teda je zneuznalí/ abi zustal v moskvje a pracoval tam jako/ no ale on teda odmítl/ vim že tehdi si tamocut přivezl mu darovali fotoaparát/ no co co jiniho/ co bi vás eště zajimalo...*
- K: *no a pak jag dlóho mňel zakázanó tu činnost?*
- R: *no toš to vám nepovím*
- K: *ale hodně dlouho asi*
- R: *no hodně dlouho/já vám to nepovím ale/ pokud' biste xťela uplňe podrobností znat*
- K: *ne tak spiš nejaki zajímavosti třeba o něm co/ co ste slišel nebo zažil nebo co vám říkal třeba zajímavího/nemusi to být zas tak podrobní to ne/třeba s té práce třeba/ co eště na čím třeba pracoval nebo a on žil teda tadi v určicix?*
- R: *né ve vrahovicix*
- K: *jako bil to rodák ocut s určic a potom*
- R: *podrobností pokud' bix vám mužů říct tag on se narodil v určicix/ jeho rodiče/ potom se přestěhovali zároveň s ním samozřejmě/ do selótek/ a s tex selótek se potom spátki přestěhovali do určic/ tadi už bil jako student/ tam on piše ř'ex pamjetex že už vlasně gdiš se rodiče přestěhovali do určic/ tag on už bil jako student/ a že už bil jako ve svjetě/ že že už ř'i určice aňi moc neužil/ no a pak se*

*oženil a otec nevjesti jako jeho ženi/ jim koupil ve vrahovicích barák/ takový vilku/
a tam on/ tam on jako potom bidlel*

**Kronikář seznam slov
(31. muz 77-seznam slov.wma)**

- K: *nebo/ vite co mohla bix se ešte poptat?*
- R: *prosim*
- K: *gdístag to/ nemusite/ já tadi mám takovi virazi co sem se ptala lidí/jesi biste mohl
to tak popořadě říct co to znamená/jako zjišťuju jestli to lidi znaji tak...*
- R: *babóňat no to je jako/třeba já tetka gdibix bil navečer to bilo/ tak přinde žena
nebo já nevingdo a řekne co zas tadi babóňáš/ to je jag bix to přeložil/ ponocuješ
nebo neco takoviho/ blge no to sou gaťe/ nejaki takovi/ máš to blgati a/ brutvan no
to je plex/ jako na pečeňi/ cabořet no roščilovat se/ caga tag to nevím/ caga to
nevím*
- K: *tag další*
- R: *dačkat no to je mačkat/ dlóhánek no to je ot/ slovesa dlóhí/dlouhí? dlóhánek to
bude náké xlapisko viší/ dlóhánek*
- K: *a f kuxiňi něco? takoviho na vařeňi/ co bi se dalo/ jestli vás nenapadne ešte/ pan
kopeční tam psal ešte v jinim smislu jako/dlóháneg ešte něco jiniho/jako nuš tam
psal/ nějaké nuš delší asi/tak to ne nepoužíváte/ no možná se to nějak dřív
používalo jenom nevím no/tag nevadí/nó další/ ešte*
- R: *no forhont to je to je/já to přesně nevím/ to je f kartáx viraz/ karetní/ to je jako
přednost nebo neco takoviho/ to je/ z němčini forhont/ harafica/ no to je/ tadi je
ulice v určicích/ pot haraficó/ se to jako říká/ kastlik to je/ kastlik/ krabička nebo/
kastlik/ dě to tam do toho kastlika no/ jak se to říká sakra/ no na fotografie taková
náká/ nebo na na klenoti/taková nějaká tato/ kvelp no to je opxot/ krám jako/ legát
no to je židle/ lokša no správně je to lookša/ tadi bi tam mňel bit ten ten...*
- K: *jojojo/taková stříška né?*
- R: *no ten vokáň/ nožéce no to sou nuški že/orláp/ no to je zase z němčini urlaup/ jako
prázňini nebo/ volno/promóžovat no tak já sem tetka móžoval/ hledal sem ti
papiri/ promóžovat to je jako prohledávat/ ščóplél/ no tag/ malé překrčené*

*a takové/že je to takové ščóplé tento/ že to něni žádné xlapisko/že je to takové
prostě ščóplé no/tade zas ten vokán xebi/ šofánek/ to je/ nabjeračka*

K: *tak jo/tag dekuju*

R: *něni zač*

Muži, 78 let, z Určic
(32. muzi 78-seznam slov.wma)

K: *ták jesi biste mñe mohli/ jednotlivě ti slova takle co to znamená jesi*

R1: *baboňák to nevím baboňák/ no nějaké baboňák/ blbec to něni blbec to bix vjeďel
ale...*

K: *blge tadi je blge*

R1: *já vim ale nějaké takové nějaké takové človjek které/ nemá moc ráť společnost a je
takové jagdiš bezdomovec*

K: *ten blge jo?*

R1: *nó/ tadi toto/ to bix bral... né blbe... baboňák*

K: *aha... to je baboňat t na koncu*

R1: *nó t t t... nó šak to nevaďi to nevaďi to bix tak bral*

R2: *že v noci nespi a baboňák/ to se říká že baboňák/ baboňák že co a jak*

R1: *to nevím nevím/brutvan viš né*

R2: *brutvan to je na pečeni třeba buxet/ plex keré se dává do tróbi brutvan se říkává
brutvan nebo plex ale brutvan taki se říká*

R1: *čabořet se*

K: *cabořet cabořet se cabořet c*

R1: *čabořet se čabořet se*

R2: *no tak já vám budu neco vikládat a vi nebudete vi nebudete s tím srozumňená a já
vás budu valit do vás furt a vi se budete já nevím cabořit skrátka no*

R1: *no gdibi zme se hádali nebo neco takoviho tak on mñe řekne nečaboř se a bješ
prič*

R1: *caga to nevím/toto je co dočkat*

K: *dačkat dačkat*

- R1: *dačkat dačkat/ dlóhánek to je nejaké dlóhánek/ jan jan dlóhé mi zme mu říkali/ kluk mladé bil a uš bil dlóhé jak tédeň tag zme mu říkali sakra ti si jag dlóhánek/ dlóhé človjek*
- R2: *kakastlik kastlik/ počki kastlik/ no tak to je nejaké takové*
- R1: *podé mňe ten kastlik na nářadí nebo na neco kastl*
- R2: *nebo na visázeňi nejakéx nejakéx přisat to je nejaké takové*
- K: *a na dopisi třeba/ jako na poštu*
- R1: *taki taki na poštu*
- K: *a ešće harafica ste tadi/*
- R1: *harafica*
- K: *s velkim h nejaki misto bi to mňelo bit asi*
- R1: *ti seš harafica počké to sme říkávale maře maře/ harafica ti si harafica*
- R2: *teť se říká teť se říká celebrita*
- R1: *uš to bude uš to bude*
- R2: *teť se říká celebrita a... a tenkrát to bila harafica*
- K: *a to bila pří nejaká ulička v určicích /nejaká uská ulička v určicích/ tam psal pan kopečné/psal nevím jesi se to používá ešće no/nevím/nó tak to nevaďi tak ti další ešće... kvelp*
- R2: *kvelp opxot nejaké opxot s nejakim zbožim na potravinách to bévalo na tech d'edínách/ zrovna tadi bil jeden opxot přez jedno*
- K: *jo*
- R3: *legát to co na čím seďíte židla s opjeradlem/ lokša nudle*
- R1: *nožéce nuški*
- R3: *nožéce nuške*
- R3: *orláp*
- R1: *to nevím no*
- R2: *orláp no do prčic*
- R3: *dovolená prázdnine*
- R1: *neco takoviho/ no neco v tím stílu nó*
- R3: *promózovat no*
- R2: *prohledat*
- R3: *prohlidnót neco*

R3: *šťoplé hobené štíhlé*

R1: *xudé*

R3: *šofánek nahjeračka*

K: *jo/ tak dobře... děkuju moc já už tadi/ a ešte děkuju moc a ešte se zeptám kolik
vám je let/ jesi to neňi tajni*

K: *neňi neňi to tajni/ sendesát osn nám bude obóm dvóm*

R1: *né dohromadi/ každimu zvlášť.*